

FAKTORI KOJI UTIČU NA POLOŽAJ VOJNIKA U NAŠOJ ARMII

I

Misao druga Tita, izražena još u vreme rata, da su borci najveća naša dragocenost i da je osnovna dužnost starešina da se brinu o njihovim životnim uslovima u svim prilikama — stalno je bila moto u radu komandi, starešina i partijskih organizacija na razvijanju i jačanju Armije. Zahtev druga Tita nije bio samo potreba koju je nametao rat i, kasnije, posleratni zadaci u izgradnji Armije; on je proizlazio iz suštinskih odlika naše armije, odgovarao je njenom novom duhu i pogledima na ulogu čoveka u socijalističkom društvu.

Može se reći da u malo slučajeva drug Tito, govoreći o zadacima naše armije, nije ukazivao i na to kako treba gledati na vojnika sa stanovišta stručne i političke nastave, brige o materijalnom položaju vojnika, o režimu života u kasarni, uvek naglašavajući značaj našeg ratnog iskustva u tom pogledu i polazeći od nove uloge koju čovek ima u našem, socijalističkom društvu, pa prema tome i u Armiji.

Kao ilustracija nastojanja da se u našoj armiji odredi i ostvari adekvatan položaj vojnika, položaj koji će biti u skladu s našim društvenim razvitkom i potrebama Armije, mogu da posluže mnoga mesta u radovima druga Tita.

Mnoge citate i izvode bilo bi lako, u istu svrhu, uzeti iz referata, članaka i intervjua i drugih starešina naše armije. Svi bi oni potvrdili u osnovi istu misao o tome da je »razvoj socijalističkih društvenih odnosa u našoj zemlji postavio i odnose u Armiji na nove temelje«¹ i, u vezi s tim, da treba podsticati »angažovanje vojnika u njihovom životu i radu, jer to predstavljaju zaista kvalitativan skok u unutararmijskom životu«, budući da se tako »učvršćuje jedinstvo Armije i podiže njena bojna gotovost na viši stepen«.²

Baš takvo insistiranje na brizi o problemima koji su u vezi sa životom i položajem vojnika obavezuje na stalno njihovo izučavanje, na napore u iznalaženju rešenja koje će dati najbolje rezultate, ali i na kritičku analizu mera koje se primenjuju.

Odatle treba poći i kad se traži odgovor na pitanje u čemu je aktuelnost tematike o položaju vojnika u nas. Kako god mi sa uspehom izvršavali postavljene zadatke u regulisanju položaja vojnika, život će nametati stalno nove probleme, pa će to zahtevati ponovno izučavanje. Uzmimo primer s odnosima između vojnih lica, koji su, u određenom smislu, suštinski izraz toga kakav je položaj vojnika i o kojima se, nesumnjivo, među nama mnogo raspravlja. Međutim, verovatno će malo ko iz toga izvući zaključak kako u vezi s odnosima nema šta više da se diskutuje — pošto je sve dobro rešeno i pošto nema problema. Jer u odnosima među ljudima, kao što je i u životu uopšte, rađaju se uvek nove pojave koje nije bilo moguće predvideti propisom, stavom na partijskom sastanku i sl., pa će iskakati »sporovi« na osnovu kojih će biti potrebno izvlačiti nove zaključke.

Posluživši se, u vezi sa ovim, još jednim mestom iz referata druga Go-

¹ General Gošnjak: »JNA postoji isključivo radi zaštite i izgradnje socijalizma«, *Narodna armija* od 27. decembra 1956.

² Iz intervjua generala Gošnjaka, *Narodna armija* od 30. septembra 1960.

šnjaka na prošlogodišnjoj akademiji povodom dvadesetogodišnjice Jugoslovenske narodne armije:

»Razvitak socijalističkih odnosa u našem društvu i zahtevi koje nameću uslovi savremene borbe ističu još više ulogu vojnika i njegovo aktiviranje na raznim područjima života i rada jedinica.

Istaknuta uloga vojnika traži da se još više razvija uloga kolektiva. I u tom pogledu postoji bogata praksa i rezultati u mnogim jedinicama: vojnički kolektiv je postao važan faktor sa znatnim uticajem na sve vojnike, pa i starešine.

Rešavanjem ovih i sličnih pitanja, koja u krajnjoj liniji jačaju unutrašnju monolitnost i borbenu spremnost Armije, predstavlja neprekidan proces, koji je u Armiji bio uvek prisutan, njegovo usmeravanje danas traži još više zalaganje svih faktora, u prvom redu komandi i organizacija SKJ«. (Podvukao V. M.)³

Nema potrebe ovom dodati bilo šta sem nadovezati se na poslednju misao — o još većem zalaganju u sadašnje vreme. Mislim da bi poziv na još veće zalaganje trebalo shvatiti, pre svega, u tom smislu da se uhodana praksa rada starešina i komandi (i partijskih organizacija) u izvesnom prevaziđe i poboljša metod sagledavanja i izučavanja problema.

U nas se, istina, o odnosima dosta diskutuje. Piše se, takođe, mnogo. No uprkos tome, mislim da se može prihvatiti tvrdnja da nam nedostaje analiza koje bi dublje ulazile u probleme — pronalazile uzroke koji rađaju izvesne deformacije u odnosima ili, pak, koji pogoduju pozitivnim rezultatima u tom pogledu. Angažovanje komandi, partijskih organizacija, vojnih kolektiva na otklanjanju pojava koje su štetele dobrim odnosima u jedinicama bilo

³ General Gošnjak: 20 godina JNA — brošura u izdanju Narodne armije.

je katkad suviše jednostrano; ponekad im se prilazilo na stereotipan način, to jest da takve pojave »treba sprečiti«, ne tražeći i ne nastojeći da se, prema mogućnostima, istražuju pravi uzroci koji dovode do njih i koje treba otklanjati. Naravno da je takvo pozivanje na aktivnost bilo neophodno, kao što će i ubuduće to biti. Ali samo na takav način neće se moći postići zadovoljavajuće stanje u pogledu odnosa. Biće potrebno težiti kompleksnijem istraživanju, koje mora uzeti u obzir mišljenja starešina i vojnika, izučiti sa tog gledišta pravila i propise, utvrditi do koje su mere normalna zastranjanja što se u pogledu odnosa između vojnika i starešina javljaju zbog objektivno različitih funkcija koje obavljaju jedni i drugi i sl. Za takva istraživanja biće potrebno utvrditi metode rada, načine dobivanja podataka, izvršiti njihove analize i drugo, što nije sasvim jednostavan i brz proces. Istina, ima pokušaja da se napori pojedinih komandi, uprava i ustanova objedine — a mora se reći da ti napori nisu mali —, međutim, sve to još nije dovoljno.

II

Sasvim je razumljivo da položaj vojnika zavisi od toga kakva prava on ima — uživa li sva politička, lična i druga prava kao i ostali građani ili ne. Ali ma koliko da prava koja su mu zagarantovana zakonom i drugim internim propisima određuju pravni status vojnika, njegov stvarni položaj se ne može njima iscrpiti. S jedne strane, zakoni, pravila i propisi ne mogu nikada sve obuhvatiti i predvideti. S druge, u njihovom sprovođenju može, a ponekad neizbežno i mora, doći do odstupanja. Konkretni materijalni uslovi, sposobnost starešina, kvalitet vojnika, to jest njihov način mišljenja i navike stvoreni u određenoj društvenoj sredini i razni drugi uticaji, jesu faktori koji na određen način daju svoj pečat stvarno-

sti. Ona je, ta stvarnost, nesumnjivo, izvor pravne fiksacije, projicirana je u zakone, propise, pravila i sl., ali je i stalni njihov korektiv. To znači da se u izučavanju položaja vojnika moraju imati u vidu prava koja oni imaju, ali i mnoge druge stvari da bi se njihov položaj ne samo sagledao već i doveo u sklad s potrebama i zahtevima savremenog društvenog kretanja i zadacima koji proizlaze iz potrebe jačanja monolitnosti Armije.

Za izučavanje i utvrđivanje položaja vojnika u miru stoje nam na raspolaganju egzaktni kriteriji — naravno, oslonjeni i na opštu teoriju. Tako egzaktna merila nemamo kada je u pitanju utvrđivanje uloge vojnika u budućem ratu. Ako, na primer, želimo utvrditi kada su rezultati u nastavi bolji: da li onda kada vojnici i sam aktivno učestvuju u nastavnom procesu, ili onda kada je vojnici samo objekat obučavanja — stoji nam na raspolaganju više načina da te rezultate merimo (a ne samo da se služimo pedagoškom teorijom) i onda upoređujemo merenja, njihovom analizom izvlačimo zaključke. Međutim, za utvrđivanje vrednosti inicijative vojnika u eventualnom budućem ratu nemamo tako egzaktnih načina, već tu vrednost utvrđujemo analogijama, a pre svega se služimo iskustvima i predviđanjem uslova koji će, verovatno, biti karakteristični za taj rat. A da li će naše predviđanje biti dobro, tek će ratna stvarnost pokazati.

Kada je u pitanju tematika o položaju vojnika, moramo imati u vidu propise i pravila kojima se taj položaj određuje, ali i stvarno stanje, to jest kako se ti propisi sprovode u život, kako vojnici osećaju svoj položaj, šta o njemu misle i koliko adekvatno nađena rešenja doprinose da vojnici, služeći svoj rok, otkriva i stiče uverenje o povezanosti svojih ličnih interesa sa interesima društva.

Da bi se pravilno sagledao kompleks pitanja o položaju vojnika, vojnikov položaj u nastavi i vaspitanju, u režimu vannastavnog života, njegov materijalni položaj i sl., da bi bila pravilno ocenjena pozitivna nastojanja u jedinicama i stvari koje treba menjati ili bar podvrći ispitivanju — preko je potrebno sagledati osnovne faktore koji određuju položaj vojnika. Uzeo sam u razmatranje ove faktore:

— društvene uslove i položaj čoveka u društvu;

— materijalne mogućnosti društva s obzirom na materijalni standard i razvoj ratne tehnike;

— vojne uslove, to jest kako pripreme za rat i vojna doktrina utiču na položaj vojnika, i

— ulogu subjektivnog faktora.

Iz ovakve podele proizlazi da se pod prva dva podrazumevaju objektivni, a pod poslednja dva subjektivni faktori. Međutim, čini mi se da je opravdano težiti većem broju pojedinačnih faktora, jer će to omogućiti prilaženje temi sa više raznih strana, naravno, nikad ne ispuštajući iz vida njihovu povezanosti i međuzavisnost i ulogu koju u svakom razvoju imaju materijalni činioци.

III

Društveni uslovi, položaj čoveka u našem društvu i položaj vojnika u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Ne samo naša, nego i svaka druga armija ne može da se odvoji od društvenih procesa i promena u društvu, a to znači da i u našem slučaju mora na položaj vojnika u Armiji delovati položaj ličnosti i proizvođača u društvu. Drug Gošnjak u tom pogledu s pravom ističe da je »razvoj socijalističkih društvenih odnosa u našoj armiji postavio odnose u Armiji na nove

temelje«⁴. To je jedna od čvornih misli na kojoj on zasniva izlaganje o moralno-političkom jedinstvu kao značajnom faktoru snage naše armije.

Za poslednjih deset godina od usvajanja osnovnog zakona o upravljanju privrednim preduzećima od strane radnih kolektiva naš društveni i privredni razvoj stalno su u znaku traženja i iznalaženja novih rešenja u odnosima među ljudima, o položaju ličnosti i proizvođača, položaju preduzeća i drugih kolektiva. Sve je to uticalo na definisanje uloge, prava i položaja čoveka u socijalističkom kretanju.

U Programu SKJ tome je posvećeno mnogo pažnje. Proizvođač, kako stoji u Programu, »neizbežno postaje glavno uporište socijalizma« (str. 303), a najviši cilj socijalizma je »lična sreća čoveka« (str. 315). Postavke o čoveku i proizvođaču u našem, socijalističkom društvu jesu jedan od osnova Programa SKJ.

Naravno, ovi stavovi moraju se shvatiti i kao rezultat stanja koje se već razvija u našoj zemlji, ali i kao programski poziv kome treba težiti u budućem razvoju. Drugim rečima, uz misao o položaju proizvođača i oslobađanju ličnosti i čovekova rada treba dodati da se svaka sloboda uopšte i sloboda čovekove ličnosti moraju posmatrati društveno-istorijski, to jest da je svaka sloboda društveno-istorijski uslovljena, a ne apstraktna.

To, takođe, znači da će i svaki onaj koji se bavi položajem vojnika u našoj armiji i ko razmatra kako na njega deluju društveni uticaji i položaj čoveka u našem društvu morati da ima u vidu i pozitivne procese, koji su očiti, i želje koje preda se društvo postavlja, kao akcione parole, ali i drugu stranu, to jest da svi ti procesi nisu dovedeni do kraja.

⁴ General Gošnjak: »JNA postoji isključivo radi zaštite izgradnje socijalizma«, *Narodna armija* od 26. decembra 1956.

Još određenije rečeno, mi moramo imati u vidu da je, na primer, u radničkim savetima preduzeća sa 30 i više radnika 1954. godine bilo izabrano 7,7% mladih ljudi od ukupnog broja njihovih članova, da je taj procenat u 1957. godini u radničkim savetima preduzeća sa 7 do 29 radnika 22,8% članova do 25 godina života.⁵ Iz ovih podataka je očevidno da procenat mladih ljudi koji su uključeni u radničko upravljanje stalno raste. U referatu na VI kongresu NOJ navodi se podatak da u raznovrsnim organima radničkog i društvenog upravljanja i organima vlasti deluje preko 100 hiljada omladinaca i omladinki, to jest da svaki 12. član omladinske organizacije neposredno učestvuje u upravljanju društvenim poslovima. Deo tih mladih ljudi dolazi u Armiju i sigurno je da baš oni koji su neposredno bili uključeni u procese upravljanja društvenim poslovima nose nova shvatanja o ulozi čoveka i proizvođača; međutim, ne samo oni već i velik broj drugih mladića — a ukoliko dalje idemo, utoliko više —, pa čak bez obzira na to da li su bili neposredno uključeni u proces proizvodnje, ili dolaze iz škole, sa sela itd. Za poslednjih deset godina, pod uticajem društvenih i ekonomskih promena u zemlji, a naročito sve razgranatijeg samoupravljanja na svim područjima društvenog i privrednog života, mnoga shvatanja, navike, psihologija ljudi izmenili su se u našoj zemlji, a to znači i u mladih ljudi koji dolaze u Armiju.

No ne sme se zanemariti ni to da među mladim ljudima koji dolaze na odsluženje roka nisu svi takvi, iako se njihov broj iz godine u godinu povećava. Ima mladih ljudi koji su pod raznim uticajima primili i mnoge predrasude, što je plodno tlo za političku nestabilnost, šovinizam i sl. Pored toga, ne smemo zaboraviti na to koliko

nas pritiska zaostalost i primitivizam, iz kojih se u nekim krajevima ili u određenim sredinama ljudi još nisu išćupali. Nije malo ni onih koji u negativnim propratnim i privremenim pojavama našeg društvenog razvoja nalaze uzore za svoja shvatanja, navike i postupke (anarhistička shvatanja, šičardžijska psihologija i sl.). U Armiju dolaze i mladići koji zbog nagle urbanizacije ne samo što nisu dobili mnogo od lika mladog socijalističkog građanina nego su postali prestupnici, sileđžije, koji su po nekoliko puta odgovarali za krivična dela ili se nalazili pred sudijama za prekršaje. Zatim, nije malo ni onih mladih koji pod uticajem sredine (porodične, na primer), ili iz ekonomskih razloga, naročito u krajevima u kojima je ekonomska emigracija dugi niz godina bila prirodan odliv radne snage, pokušavaju da beže ili beže iz zemlje (povratnici). Naravno da će se i negativni uticaji koje ljudi donose iz civilnog života na određen način osećati u jedinicama.

Sagledati sve te pozitivne promene i objektivne teškoće potrebno je i sa gledišta neposrednog rukovođenja ljudima u vodu, četi, ali i u određivanju opštih propisa kojima se reguliše režim života vojnika, u određivanju nastavnog sadržaja i metodskih postupaka u nastavi itd.

Nema potrebe isticati koliko je Armija zainteresovana da razvija pozitivne osobine ljudi, njihove želje da i u vojsci nastave svoju angažovanost na izvršavanju svih zadataka koji proističu iz novog odnosa ljudi prema samima sebi i poslovima društvenog značaja. Ta zainteresovanost, s jedne strane, proističe iz naših, vojnih interesa, a, s druge, ona se nameće pred Armiju kao socijalističku društvenu instituciju čija uloga u vaspitanju mladih ljudi nije mala.

Sa tog gledišta posmatrana, uloga aktivnosti starešina u radu društveno-

⁵ Materijal VI kongresa NOJ, 1958, i Jugoslovenskog pregleda, 1961.

-političkih organizacija u sredinama u kojima žive izvanredno je velika. To je neobično povoljna škola i nezamenljiv elemenat pripreme starešina za funkcije vaspitača mladih ljudi. Nikakve knjige i studije ne mogu zameniti neposredne dodire s društvenim životom, čije tokove treba dobro da poznaje svaki onaj ko je u položaju starešine i vaspitača.

O uticaju materijalnog faktora na položaj vojnika u našoj armiji. Logično je da se razvoj naoružanja i ratne tehnike ne može posmatrati izolovano od razvoja materijalnih snaga društva. To je dobro poznata tvrdnja, o kojoj su pisali još klasiци markizma. Engels ju je formulisao na primeru pronalaska baruta i upotrebe vatrenog oružja, za koje kaže da »nipošto nije bilo proizvod sile, nego proizvod industrijskog, tj. privrednog napretka«. Zato mislim da treba uzeti u obzir koliko na položaj vojnika ima uticaj celovito shvaćen materijalni faktor, to jest materijalne mogućnosti društva. To je, izgleda, opravdano utoliko pre što za položaj vojnika u Armiji moraju biti od isto tolikog uticaja opšti materijalni standard kao i tehnika i naoružanje. Prirodno je da će materijalno bogatstvo društva biti presudan faktor za određivanje materijalnog položaja vojnika. Armija neke nerazvijene zemlje može biti naoružana savremenim naoružanjem iz tuđih skladišta, ali se materijalni položaj vojnika te zemlje sigurno neće izjednačiti s položajem vojnika zemlje koja je dala naoružanje. Ali da će kvalitet i vrsta naoružanja i tehnike uticati na materijalni položaj i snabdevenost vojnika, i to izgleda normalno. Uprošćeno rečeno, opanak i tenk, izgleda, ne mogu zajedno, kao što ni konjanik nije mogao bez čizama ili slične obuće, a sa šiljkanima na nogama mogao se boriti

vojnika kome je puška ili rogulja u ruci. (Naravno, to ne znači da zemlja koja je u materijalnom pogledu zaostala i nerazvijena ne može uspešno voditi odbrambeni rat.) Očito je da je tu posredi uzajamna veza, pa to zahteva da se obe strane imaju u vidu.

Sem toga, treba pomenuti da se u svim rešenjima koja se tiču vojnika (njegove hrane, smeštaja, odeće i obuće, nastave, naoružanja, uslova da zadovolji svoje kulturne potrebe ili koji mu omogućavaju bavljenje sportom) mora imati u vidu kakva materijalna sredstva stoje na raspolaganju u armiji, kolika je sredstva moglo društvo da odvoji za potrebe armije. Mnoge želje o eventualnom poboljšanju uslova života vojnika mogu sasvim lepo da izgledaju, ali ako nisu zasnovane na stvarnim materijalnim mogućnostima, one će i dalje ostati samo — želje. Ko se god upušta u razmatranje bilo koje strane materijalne obezbeđenosti vojnika, mora imati u vidu da li će izdaci koje to rešenje zahteva dovesti do nestašice i poremetiti ravnotežu na nekom drugom području.

U poslednje vreme, na primer, bilo je u nas dosta predloga komandi da bi se poboljšao kvalitet hleba za vojnike, da se jedinice snabdevaju hlebom iz civilnih pekara. Ali naši materijalni organi su izračunali, apstrahujući problem koji bi tada nastao oko obuke pekara za ratnu armiju, da bi prelazak na snabdevanje od privrednih preduzeća hlebom povećao sadašnje izdatke za preko jednu milijardu dinara⁷, a to je veoma veliko povećanje. Postavlja se pitanje na kojoj strani te uštede treba stvoriti. Neće li one otvoriti nove probleme u pogledu stanovanja vojnika, vojničke odeće ili obuće itd. Samo ako se ima u vidu celina problema, moguće je sa sigurnošću diskutovati i predlagati neka nova rešenja.

⁶ F. Engels: *Anti-Diring* — Teorija sile.

⁷ Koliko je ovaj proračun tačan, nisam u mogućnosti da kažem. Izgleda neverovatan.

Zatim, treba imati u vidu još jedan momenat. Bez obzira na to kakvim materijalnim sredstvima Armija raspolagala, sva rešenja o materijalnom zbrinjavanju vojnika ne smeju mnogo odstupati od opšteg društvenog proseka, ni u smislu da su iznad njega, niti da znatno zaostaju. I u jednom i u drugom slučaju pojave bi se štetne posledice, pre svega moralne prirode u narodu, a i među vojskom.⁸

Zahtevi koje u određivanju položaja vojnika postavlja naša doktrina. Naša shvatanja, kada su u pitanju zadaci koji se postavljaju pred ljudski faktor uopšte (kao jedan od faktora koji deluje u svakoj oružanoj borbi), veoma su jasna. Ako se pođe od toga da naša zemlja može voditi samo pravedan, odbrambeni rat, rat kojim će se braniti vitalni interesi svih naših naroda, neminovno se nameće zaključak da će svaki građanin na određeni način učestvovati u oružanom otporu protiv agresora. Iz toga proizlazi potreba visokog morala i moralno-političkog jedinstva pripadnika oružanih snaga i celog naroda, što je pretpostavka uspešne borbe protiv nadmoćnijeg agresora, a isto tako potreba masovne obučenosti koja mora uticati na poboljšanje kvaliteta žive sile u celosti, a naročito starešinskog kadra.

U savremenom ratu vojnik neće imati sigurnu pozadinu. Vrlo često će biti podvrgnut iznenađenju, naglim promenama situacije, odsecanju, okruženju. Dejstva će se razvijati manje-više neprekidno, bez operativnih pauza, i danonoćno. I tako dalje. Sve te i druge vojne karakteristike savremenog rata postavljaju pred vojnika nove zadatke. On će biti izvrgnut dosad nepoznatim fizičkim i psihičkim naporima. Da bi ih izdržao, mora biti svestrano obučen i pripremljen.

⁸ Približni izdaci na narodnu odbranu u našoj zemlji iznose oko 10% ukupnog nacionalnog godišnjeg dohotka po glavi stanovnika.

Najveća samostalnost i inicijativa, a to je sve očitiji zahtev koji nameću karakteristike eventualnog rata, mogu se zasnivati samo na visokoj sposobnosti i spremi starešina i oficira (naravno, i na njihovim visokim moralnim i političkim kvalitetima). Na bojnopolju i vojnik postaje sve samostalnija i odgovornija ličnost. On će često morati sam da donosi odluke. Još rastresitiji borbeni poredak, kakav zahtevaju savremeni uslovi borbe, povećanje vatrene i udarne moći vojnika, povećanje brzine itd. — sve to zahteva drugačiji materijalni i pravni status, stabilno moralno-političko i psihološko stanje, koji će rezultirati odgovarajućim efektima u ponašanju vojnika na bojnopolju.

Može se konstatovati da položaj vojnika u savremenom ratu postaje nesravnjivo teži nego u prošlim ratovima i, u isto vreme, mnogo odgovorniji.

Naš opštenarodni rat, rat za odbranu nezavisnosti zemlje, nije izuzetak u tome pogledu. Položaj vojnika u takvom ratu neće biti lakši. Naprotiv, u mnogo čemu on će biti teži. Mi ćemo, verovatno, u svakom slučaju biti primorani da rešenje tražimo u pojačanoj ulozi brojnije žive sile, naoružane konvencionalnom tehnikom, ali u takvom obliku rata i preko takvih formi dejstva koji će našu živu silu dovesti u objektivnu mogućnost da uspešno parališe značajnu prednost agresora u tehnici i dr. Ne ulazeći šire u te probleme treba ukazati samo na to da ćemo morati tražiti specifična rešenja u kojima će ljudski faktor moći ispoljiti sve svoje vrednosti.

Vojnik u ratu koji bismo mi vodili moraće svojim naprežanjem i veštinom da nadoknađuje naše tehničke nedostatke. Česti pokreti, veliki obim radova, maskiranje, stalna borbena ak-

tivnost, noćna dejstva, preodolevanje vatrenih udara, otpornost protiv tenkovskih napada itd. — zahtevaće vojnika visokog kvaliteta. U takvom ratu teško da bi bilo kompenzacije eventualnoj slabosti vojnika. Pored toga, rat koji bismo vodili naročito će potencirati potrebu pojačane inicijative, odgovornosti i snalažljivosti vojnika. To zahteva i takav politički profil prosečnog vojnika koji će biti kadar da bude subjektivna snaga opštenarodnog rata.

Analiza bi se mogla nastaviti i u pogledu mnogih drugih elemenata. Mogao bi se posebno razmotriti položaj vojnika u frontalnim dejstvima, posebno u dejstvima u pozadini. Položaj vojnika može biti predmet analize i s gledišta vremena kao faktora rata itd.

Već iz ovo nekoliko zahteva nameću se mnogi zadaci koji se moraju imati u vidu pri mirnodopskom radu s vojnicima u Armiji. O tim zadacima, kao što se videlo i u ranije navedenim mestima, vrhovni komandant je često govorio. On ih je posebno naglasio i u prošlogodišnjem intervjuu povodom dvadesetogodišnjice Jugoslovenske narodne armije:

»Čovjek je bio i ostaje osnovni faktor naše odbrane, pa zato i odnos prema njemu mora da bude pravilan i da ga podstiče na izvršavanje zadataka. Starješine treba sve više da stavljaju vojnike u položaj u kome će dolaziti do izražaja njihova stvaralačka snaga, samostalnost i inicijativa — osobine koje su od naročite vrijednosti za svakog pripadnika naše socijalističke armije. Ovako izmijenjen položaj vojnika povećava i ulogu vojnih kolektiva; oni sve više postaju oslonac vaspitne aktivnosti u našim jedinicama.«⁹

Međutim, to ne znači da je u nas položaj vojnika, koji logično proizlazi

⁹ Intervju druga Tita povodom dvadesetogodišnjice JNA, *Narodna armija* od 22. decembra 1961.

iz zahteva kakve nameću naša shvatanja o karakteru eventualnog rata, i koji je u skladu s našim društvenim uslovima, do te mere adekvatno formulisan da nema šta da se menja u praksi u jedinicama. Takva naša shvatanja i naš dinamički društveni razvoj, uostalom, postavili su na dnevni red mnoge ozbiljne probleme za koje nije moguće naći rešenja u tradicionalnim okvirima mišljenja; postavlja se dosta novih problema, pa to zahteva novo prilaženje dosadašnjoj praksi u jedinicama, u načinu obuke vojnika, u rukovođenju ljudima, u tretiranju mnogih strana života vojnika. (Da ostanem samo na problemima koji se tiču vojnika, što, međutim, pretpostavlja i druge izmene koje se odnose na shvatanje i obučenosť starešina, na materijalno obezbeđenje itd.)

Naravno, potrebno je vreme da se već uvrežena praksa i shvatanja izmene, da se savladaju otpori koji imaju i objektivnu i subjektivnu stranu. Možda je i na ovom mestu korisno napomenuti da je vojska po svom načinu života i unutrašnjem ustrojstvu specifična organizacija, naročito u pogledu odnosa i prevashodnog zahteva za striktnim izvršavanjem naređenja pretpostavljenih. Društveni odnosi u zemlji, mada se uvek ogledaju u armiji, nisu nikad istovetni sa odnosima u armiji. Novi odnosi u društvu nastaju u proizvodnji, a vojska ne učestvuje neposredno u njoj, i zato treba izvesno vreme da se oni, modifikovani prema potrebama unutrašnjeg života oružanih snaga, ispolje i u vojsci.¹⁰

Na to utiču i neki drugi faktori. Na primer, naša armija, kao oslonac na-

¹⁰ U revoluciji, međutim, proces može da teče drugačije. Armija tada može da bude ne samo oružana snaga kršenja starog poretka, već samim tim što ruši stare odnose — nosilac novog. U određenom smislu, to nam potvrđuje primer našeg narodnooslobodilačkog rata. Naši partizanski odredi, Narodnooslobodilačka vojska i, na kraju, Jugoslovenska armija bili su u izvesnom smislu i škola i kovačnica novih odnosa, koji će tek s izgradnjom socijalizma dobiti svoju potvrdu.

rodne odbrane zemlje, mora biti neprekidno spremna da stupi u dejstvo. (Time ne želim reći da je samo Armija dužna da bude uvek spremna, taj zadatak se postavlja i pred celu zemlju, ali razlika je, ipak, očita.) Takav zahtev o neprekidnoj spremnosti pretpostavlja stanovitu stalnost, to jest stanje koje ne trpi suviše često izmene. A to onda zahteva da se i neophodne izmene moraju vršiti ne samo na svojevrsan način već i nešto sporije.

Međutim, ne bi trebalo da taj problem predstavlja za nas veliku teškoću. Naša armija je ponikla u revoluciji. Njeni kadrovi su se na vlastitoj praksi učili da smelo rešavaju probleme. Sem toga, naša društvena stvarnost daje izvanredan impuls smelom prilaženju problemima i pruža pouku o potrebi brzog oslobađanja od tradicionalnih shvatanja prevaziđenih savremenim kretanjem.

Na osnovu onoga što je rešeno o zadacima koje naša shvatanja o eventualnom ratu nameću u pogledu priprema i kvaliteta žive sile, to jest u pogledu obučenosti, veštine, psihičke i fizičke spremnosti, moralne i političke svesti vojnika, proističe ovaj zahtev: vojnik treba da je individualno stručno i politički pripremljen i moralno čvrst i da je spreman na samostalnu aktivnost. To znači da je celokupnu vaspitnu praksu i način obučavanja u našim jedinicama, zatim vreme i uslove rada van nastave potrebno podesiti tako da oni osiguraju optimalne mogućnosti »u kojima će dolaziti do izražaja vojnike stvaralačke snage, samostalnost i inicijativa, osobine koje su od naročite vrednosti za svakog pripadnika naše socijalističke armije« (Tito).

Nije dovoljno samo ukazivati na to da će vojnik u eventualnom budućem ratu morati samostalno da se snalazi u različnim borbenim situacijama, da će morati da bude samostalan u svojoj

aktivnosti i da će od toga zavisiti život ljudi, a u vreme obuke u celokupnom životu u jedinicama ne omogućavati mu da ispoljava samostalnost da bude aktivan i inicijativan.

»Može se postaviti pitanje da li je sve postignuto time što je naš vojnik postao svestan potrebe izvršenja svih naredenja, potrebe čvrste discipline itd., drugim rečima, da li mi možemo u potpunosti biti zadovoljni ili ne što smo postigli da je naš vojnik postao svestan svih svojih obaveza u Armiji. Vojnik će ipak biti samo pasivan izvršilac naredenja svojih pretpostavljenih ako za sve mora čekati da mu se naredi. Postavlja se pitanje da li mi u našoj armiji činimo sve u pogledu razvijanja inicijative naših vojnika i naših potčinjenih uopšte. To je jedno od vrlo važnih pitanja. Eventualni budući atomski rat zahtevaće u tom pogledu mnogo više nego dosadašnji ratovi. Rastresitiji raspored jedinica imaće za posledicu slabljenje uticaja komandi, što će se moći nadoknaditi jedino inicijativom nižih starešina, pa i samih vojnika. Zato je već sada, u miru, vrlo važno da se starešine i vojnici tako vaspitavaju kako bi bili sposobni, ako to ureba, da se sami snađu bilo u kakvoj teškoj situaciji. Osnovno je da se pripadnici Armije već sada navikavaju i da se u Armiji kultiviraju inicijativa kao jedna od navika i vrlina koja će doprineti većoj vojnoj sposobnosti naše Armije, i u tom pogledu mi imamo mnogo da učimo iz vremena narodnooslobodilačkog rata, u kojem je samoinicijativa najnižih starešina i vojnika bila na najvišem nivou.«¹¹

Podvrgavati praksu kritičkom razmatranju sa ovog gledišta preko je potrebno, ali se pri tome valja držati principa da se pri traženju novih rešenja mora biti dovoljno smeo, no isto tako se ne sme zatrčavati, ne sme se ići ispred objektivnih mogućnosti.

U izvesnom smislu kao primer zaostajanja u tom pogledu, pa prema tome i zadatak na kome treba raditi, je-

¹¹ Intervju generala Gošnjaka, *Narodna armija* od 30. septembra 1960.

ste režim vannastavnog života pitomaca i položaj pitomaca van nastave, pa i u nastavi uopšte. Mada se u poslednje dve godine dosta toga u školama izmenilo, izgleda da treba još dosta učiniti, prelomiti još mnoga stara shvatanja o potrebi da se pitomcima sve isplanira i predvidi u radu zato što onda to, tobože, garantira da će se postići najbolji uspeh (predviđeno vreme za učenje koje moraju poštovati svi pitomci; težnja da se odgovori pitomaca kreću samo u okvirima onog što je napisano u pravilima i udžbenicima). Takva praksa, verovatno, neće mnogo doprineti formiranju inicijativnih, samostalnih starešina, i mnogi naši zahtevi mogu ostati samo želja, ma kako mi lepo govorili o potrebi inicijative i samostalnosti. Ako se sva aktivnost pitomaca svodi samo na učenje i postupanje po tačno isplaniranom dnevnom redu; tada se, istina, može postići dosta na usvajanju određenih navika i njihovom mehaničkom ispunjavanju (što ne treba potcenjivati ni ubuduće), ali ne i na razvijanju samostalnosti, samopouzdanja i samouverenosti, što je, izgleda, ipak značajnije kao osobina mladih, budućih starešina.

Pitomac M. S., iznoseći utiske o nastavi, kaže sledeće: »Tako je neophodno da nastava bude jednoobrazna i sistematična, mislim da je prepuna formalizma i klišeja: tema, cilj teme, pojam, definicija, pitanja 1, 2, 3 — znate na šta mislim. Tako je za svaki predmet, nema varijacija zbog prirode predmeta. Ta klišeiranost dovodi do toga da se gubi vreme na stvari koje su same po sebi jasne. Vojne knjige su prepune tautologija, suvišnih ponavljanja, često iz potrebe da se kaže sve što se može reći — prost predmet bude iskomplikovan. Više se drži do doslovnosti formulacija u odgovorima slušalaca nego do samog smisla, što dovodi do učenja napamet, bez razmišljanja. MPV je koristan predmet, ali bi bio

još korisniji kada bi se nastojalo da ljudi nauče da misle u okviru tog predmeta, a ne da znaju da određenim redom ponove nastavnikove formula-cije«. ¹²

Sličnih primera ima još više kada je u pitanju rad s vojnicima. Ispitivanja 483 vojnika pokazuje da 30,6% vojnika izjavljuje, kada daje mišljenje o nastavi, da ima mnogo ponavljanja. Zanimljiva je struktura odgovora s obzirom na školsku spremu i zanimanje vojnika. Takav odgovor dalo je od vojnika do 4 razreda osnovne škole: (zemljoradnici 16,8%, radnici 22,8%) 19,1% ili jedna petina; od vojnika sa 5 do 8 razreda škole: (zemljoradnici 35,8%, radnici 32,8%) 33,9%; od vojnika sa 8 ili više razreda 50% odnosno polovina ¹³. Očito je da ukoliko su u pitanju vojnici sa više škole, utoliko procenat odgovora da ima mnogo ponavljanje raste.

U određenoj vezi sa ovim problemom je pitanje kako da se starešine postave u razvijanju određenih osobina, veština i navika vojnika za vreme služenja roka. Praksa u jedinicama govori da to nije dovoljno izdiferencirano. Izgleda prirodno da se moraju praviti razlike koje osobine, navike i slično imaju naročiti značaj u osposobljavanju vojnika. I prema tome odabirati metode i sredstva kako da se to u radu postigne. Tako će se ređe dešavati pogreške u praktičkom radu: da se, na primer, sa jednako mnogo zalaganja i napora, i vremena koje je potrebno za to, radi na stvaranju navika iz lične higijene, oblačenja i slično —

¹² Da je M. S. dobronameran (član je SKJ) i da dovoljno široko gleda na probleme sa kojima se sreo u školi, iako kaže da piše o stvarima koje se mogu videti samo iz »vojničke kože«, vidi se po priznanju da: »nikada za pet meseci nisam više naučio i sabrao iskustva. Organizacija života i rada je bila tako dobra da je izvučila iz nas maksimum. Imam poverenje u ono što sam naučio, verujem u snagu naše armije.

¹³ Ispitivanje je izvršeno od 12. do 14. aprila 1962. u četiri garnizona. Ispitivanje je sprovela Uprava za MPV i interno nosi naziv SV-37.

što takođe zaslužuje pažnju starešina —kao i na stvaranju navika u vršenju vojne službe (tačno i brzo izvršavanje naređenja, naročito na taktičkim vežbama, svesno vršenje službe dežurstva, strażarske službe itd.). Ponekad se, na primer, pojednako oštro vojnici kažnjavaju za propuste neurednog odevanja i za kršenje naređenja, što nije logično. Izvesne navike i osobine koje inače treba da ima svaki građanin ne treba kod vojnika stvarati istim sredstvima kao kad su u pitanju neke druge osobine koje su od većeg značaja za vojnu službu.

Mada se na primerima koje sam pomenio relativno lako i brzo može utvrditi u čemu su slabosti, pa i gde treba tražiti rešenje, u mnogim sličnim slučajevima nije moguće naprećac odgovoriti na pitanje koje stvari u praksi i propisima u vezi sa položajem vojnika treba menjati, a koje naša shvatanja postavljaju kao jasan zahtev. Jasno je da osnovno merilo svih rešenja o položaju vojnika mora biti koliko ona doprinose jačanju naše armije, ali samo pažljivo izučavanje (i proveravanje u praksi) može dati odgovor na pitanje kada će ona to stvarno i biti.

Subjektivni faktori i položaj vojnika. Ulogu subjektivnog faktora moguće je raščlaniti: prvo, na određivanje stavova i formulisanje pravila i propisa o položaju vojnika; drugo, na praktičku delatnost starešina u rukovođenju i nastavi; i treće, na to koliko kvalitet i osobine vojnika utiču na određivanje njihovog položaja.

Najpre nekoliko reči o neposrednom radu starešina s vojnicima. Interesantni su u vezi s tim neki navodi iz pomenutog pisma pitomca M. S.: »Uopšteno govoreći, oficiri su me oduševili svojom vojničkom kompletnošću, sigurnošću u poznavanju vojne nauke, radnim navikama, požrtvovanošću, velikim ambicijama. U radu sa nama postizali su različite uspehe. Ti uspehi često ne

zavise od njihove stručne sposobnosti, nego i od ličnosti... Često se ne sprovođi duh naređenja, nego slovo... Najveće uspehe postižu oficiri koji su stabilne ličnosti, sigurni u svoju karijeru, znanje. Ponašaju se prirodno, ne stvaraju nepotrebnu paniku, uspostavljaju prirodan autoritet, pretnja im nije sredstvo za održavanje discipline. Prirodnim autoritetom postižu jednu vrlo važnu stvar — vojnici njihova naređenja izvršavaju sa zadovoljstvom; kod njih se ne 'služi vojska'.«

Navešću još jedan primer iz ispitivanja vojnika upitnikom SV-37. Vojnicima je postavljeno pitanje: »Jesi li se, možda, osećao uvređenim nekim postupkom i stavom starešine prema tebi?« Odgovor se tražio posebno za komandira odeljenja, četnog starešinu, komandira voda i čete, a mogao je da glasi: često, ponekad, nikad. Ukupan procenat odgovora u odnosu na komandira voda i čete su sledeći:

	Često	Ponekad	Nikad
Komandir voda	9,9%	27,5	48,8
Komandir čete	11,5%	21,1	50,9

Bez obzira na to što je u ova tri primera ispitivana samo jedna strana i ne zna se šta o svakom od ovih slučajeva misle i starešine (tada bi, naravno, slika bila potpunija i objektivnija), bez obzira na rezerve koje treba imati kad su u pitanju oba ispitivanja, pa i mišljenje koje iznosi pitomac M. S. (u svima njima može biti dosta subjektivnog) — ipak bi bilo teško osporiti da ovi primeri ne pokazuju da starešine ne rade na isti način u približno istim prilikama i da odatle proizlaze različita mišljenja vojnika o njima. Naravno, nije u svakom slučaju u pi-

tanju subjektivno shvatanje starešina. Često se, u vezi sa ovim, pojavljuju i drugi objektivni razlozi (kvalitet ljudstva, prilike u garnizonu, uticaj pretpostavljenog starešine, opšta aktivnost organizacije SKJ). Te razlike u postupcima starešina moraju, na određen način, uticati na položaj vojnika i na to kako vojnik svoj položaj u vojsci subjektivno doživljava.¹⁴

To, s jedne strane, znači da pri utvrđivanju položaja vojnika nije dovoljno poznavati samo propise i pravila, već konkretnu praksu u jedinicama. Mislim da utisak koji lično nosim o primeni Pravila o vojnoj disciplini nije pogrešan. Pravilo o vojnoj disciplini nije se menjalo od 1950. do 1955. godine. Međutim, njegova primena u različnim jedinicama je u to vreme ponekad bila takva, zbog razlike u shvatanjima o vojnoj disciplini, kao da su bila u pitanju dva različna pravila.

S druge strane, to veoma ozbiljno ukazuje na potrebu primene takvih objektivnih metoda u sticanju pregleda nad praktičkom delatnošću, jer su izveštaji koji se pišu komandama i partijskim organizacijama, i pored svih nastojanja, obojeni subjektivnim shvatanjima, koja će samo uz ostale izvore biti sigurniji oslonac pri donošenju odluka u raznim pitanjima o položaju vojnika.

Na kraju, nameće se kao stalan zadatak — na koji se i dosada mislilo — da se starešine obezbede sa dovoljno materijala koji bi osigurali jedinstvene poglede na sva krupna pitanja, a među njima su i osnovni problemi o položaju vojnika Jugoslovenske narodne armije.

U razmatranju koliko postupci starešina, na osnovu opštih propisa ko-

¹⁴ Ima jedna zanimljiva Frunzeova misao: »Vojnik je dobar kad u njemu, pored društvenog karaktera svesti, živi njegova sopstvena ličnost«. Vidi A. A. Kosjukov: *Vojnopedagoška gledišta Frunzea* — Moskva, 1960, str. 90.

jima je regulisan položaj vojnika, utiču na njegovu konkretizaciju i šta sve takva praksa uslovljava, zatim u razmatranju zadataka koji se u vezi s tim nameću — moraju se imati u vidu i mnogi drugi momenti. Tu dolaze već pomenuti rad starešina u društvenim organizacijama, način školovanja (režim u školama, materija koja se izučava, pa i kvalitet nastavnika), naročito oficira koji su posle rata stupili u akademije, prosečna dob starešina koje neposredno rade s vojnicima, vreme koje im stoji na raspolaganju za lično usavršavanje, opterećenost službom itd. Sve su to značajne stvari, ali dovoljno poznate, pa nije potrebno više nego ih samo spomenuti.

Drugo. Kada se, međutim, govori o ulozi subjektivnog faktora, u ovom užem smislu, ne treba izgubiti iz vida da su i sami vojnici određen činilac koji nije bez uticaja na određivanje njihovog položaja.¹⁵ Ako je tačno da se može utvrditi sve veća uloga čoveka u društvu uopšte, prirodno je da će to

¹⁵ F. Mering u *Sedmogodišnjem ratu* pominje lovački puk kojim je komandovao pukovnik Jork, jedini puk koji je posle poraza kod Jene nešto pokazao i uspešno se tukao sa Francuzima kod Altenauna i Varena. Taj lovački puk organizovao je još Fridrih Veliki u šleskim ratovima kao lako pokretnu jedinicu i bio je sastavljen ne od najamnika ili kmetova, već od »ljudi koje njihov lični interes vezuje za zastavu«. Sastojao se od šumara i šumarskih činovnika koji su i sami, služenjem u puku, očekivali zapošljenje kakvo su imali njihovi očevi.

Mering navodi da je Jorkov lovački puk za vreme mira služio za podsmevanje »svim Fridrihovim čizmama«, jer se takvim ljudima nije mogao batinama uterati paradni korak, i da se sam Jork (»oficir stare škole«) teška srca primio komande. Zatim Mering kaže: »Ali pošto je (Jork) bio ambiciozan i sposoban oficir; praktično iskustvo svakodnevnne službe naučilo ga je da će od te trupe moći da načini nešto samo pod uslovom da se prema njoj ophodi sa razumevanjem i da je obuči dejstvovati u rastresitom borbenom poretku. Društveno biće vojnika određivalo je vojničku svest oficira« (F. Mering: *Ogledi iz istorije ratne veštine*, *Vojno delo*, str. 122).

Ovaj primer mogao bi se komentarisati sa različnih gledišta; međutim, za mene je značajan zaključak o tome od kakvog je značaja društveno biće vojnika u određivanju položaja vojnika. Vojnički sastav koji se razlikovao od najamnika i kmetova nametao je, i u vreme mira i u vreme rata, tretman koji je bio različit od uobičajenog — pa i kada je u pitanju oficir »stare škole«.

morati da se ogleda i u sve većoj ulozi koja se namenjuje vojniku u Armiji. Drugim rečima, društveni položaj i svest vojnika, njihove navike i znanje moraju uticati na određivanje njihovog položaja. (Naravno da ulogu subjektivnog faktora, pa i u slučaju kada posmatramo koliko vojnici sami utiču na svoj položaj, ne smemo posmatrati odvojeno od ostalih činilaca, jer ni jedan od faktora koje sam spomenuo ne deluje sam za sebe. I u ovom slučaju vredni u osnovi isti odnos kao i kada posmatramo ulogu subjektivnog faktora u društvenom razvoju uopšte. Društveni razvoj u osnovi teče, kako i istorija pokazuje, nezavisno od volje, želje i svesti ljudi. Međutim, to ne isključuje ulogu svesnog faktora, niti govori da je ona mala. Odavno je usvojeno gle-

vanjem prave prirode rata, otkrivanjem zakonitosti u rukovođenju ljudima, sagledavanjem prirode odnosa i discipline, procesa vaspitanja i obuke itd. — utoliko će se naći povoljnija rešenja u određivanju položaja vojnika i ljudi će — starešine i vojnici — biti u povoljnijem položaju da ta rešenja sprovedu u život.)

Sa tog gledišta mogu biti zanimljivi uporedni podaci o zanimanju i naobrazbi naših vojnika iz 1952. i 1961. godine:

Kao što tabela pokazuje, za devet godina sastav vojnika koji dolaze na služenje vojnog roka je u pogledu strukture zanimanja i školske naobrazbe pretrpeo izmene. Porast procenta radnika, učenika (tu su uračunati i studenti) i službenika uslovljen je padom

Godina stupanja u JNA	ZANIMANJE DO STUPANJA U JNA						NAOBRAZBA						Procenat
	radnika	Polj. radnika		učenika	službenika	Ostalih	nepismenih	sa nepotpunom osn. školom	Potpuna osn. škola		sa završenom gimnazijom i ravnom školom	završena viša škola, studije na fakultetu sa završenim fakultetima	
		privatnici	društveni sektor						sa 4, 5, 6 razreda	sa 8 razreda			
1952.	33,80	51,95	6,30	2,63	3,96	1,36	3,53	9,78	78,50	5,38	2,38	0,43	%
1961.	35,80	53,70	1,75	2,90	4,95	0,90	1,96	5,37	57,74	7,18	2,84	3,40	%

NAPOMENA: U rubrici »naobrazba« za 1961. god. nisu uneti podaci za sve kategorije.

dište da ona raste srazmerno povećanom saznanju i otkrivanju zakona društvenog razvoja, odnosno njihovom ovlašivanju od strane ljudi. To znači kada se vratimo na našu temu, ukoliko se više otkrivaju zakonitosti koje uslovljavaju položaj vojnika — sazna-

procenta poljoprivrednih radnika (seljaka); kada se ukupno uzme procenat za obe kolone seljaka (privatnika i na društvenom sektoru), smanjenje iznosi 2,56%. Šteta je što podaci ne omogućuju pregled ne samo po zanimanju nego i po mestu stanovanja. To bi, mo-

žda, unelo nešto više svetlosti u stvarni odnos u broju radnika i seljaka, koji je, inače, malo zamagljen zahtevom da se pod opštim imenom poljoprivrednog radnika smatraju privatnici (seljaci) i oni koji su zaposleni na društvenom sektoru u poljoprivredi.

Mada cifre u pogledu nepismenih ne izgledaju baš pouzdane — mislim da je procenat nepismenih bio veći i 1952, a i 1961. godine —, ipak ostali podaci veoma reljefno ocrtavaju, s jedne strane, oštro smanjenje procenta vojnika koji imaju manje od 4, odnosno 8 razreda osnovne škole, uz povećanje onih koji su završili potpunu osnovnu školu, zatim gimnaziju, studiraju ili su završili fakultet.

Takva izmena strukture vojnika koji dolaze na služenje roka u određenom smislu zahteva da se stalno preispituju rešenja o načinu obuke, opštem tretmanu, režimi života u kasarni, kulturno-zabavnom životu itd., ali i oni sami, navikama i novim osobinama po kojim se iz godine u godinu razlikuju generacije vojnika, utiču na mnoge stvari od kojih zavisi njihov položaj u vojsci.

Mislim da se u vezi sa ovim može staviti napomena na jednu krilaticu koja se, ne baš retko, čuje u diskusijama među nama. Kaže se: kakav komandir, takva jedinica (vod, četa). U određenom smislu, to je tačno. Od komandira čete, na primer zavisi kakva će mu biti nastava u jedinici, drugarstvo među vojnicima, međusobni odnosi, unutarnji red, služba dežurstva, disciplina, da li će se kod njega, kako je rekao pitomac M. S., »služiti vojska« ili izvršavati naređenja svesno i sa voljom itd. Međutim, ako je samo to rečeno, onda to još nije cela istina. Jer sve to što je nabrojano zavisi i od drugih starešina (komandira odeljenja i vodova), ali umnogome i od vojnika, od njihovih pojedinačnih kvaliteta, od aktivnosti komunista itd. Dakle, bolje

je reći — kakav starešina (starešine) i vojnici, takva i jedinica. I što više produbljujemo naša shvatanja o ulozi vojnika, ni najmanje ne umanjujući odgovornost i presudnu ulogu starešine, i sprovodimo ih sve doslednije u život, sve više ćemo morati usvajati ovu proširenu formulaciju.

Treće. Ostavio sam za kraj da kažem nekoliko reči o određivanju opštih stavova o položaju vojnika i osnovnim propisima kojima je on regulisan, jer dosadašnje izlaganje o subjektivnoj ulozi dopušta izvesne zaključke. Mislim da je naročito značajno ponovo istaći od kolikog su značaja za donošenje opštih stavova i za eventualno dopunjavanje i izmenu osnovnih propisa od kojih zavisi položaj vojnika — studijski rad i naučna ispitivanja i analize.

Možda će mnoga ispitivanja u ovoj tematici pokazati da su postojeća rešenja dobra, ali i tada će se doći do novih argumenata u objašnjavanju određenih obaveza i dužnosti vojnika ili mera koje preduzimaju komande. Takva objašnjenja su neophodna u radu s vojnicima (i starešinama). Međutim, u jedinicama se nailazi na pojave da starešine upotrebljavaju ovakav »argument« u objašnjavanju: »u vojsci se tako mora.« Ovo se ne odnosi na naređenje. Takav i slični odgovori, razumljivo, ne doprinose razvijanju svesti o svesnom usvajanju zadataka i obaveza vojnika. A naša snaga je bila i treba sve više da bude baš u tome. Međutim, starešine se objektivno nađu ponekad u takvom položaju da im gotovo i ne preostaje ništa drugo do takav odgovor. Kada bi im bio stavljen u ruke dobro obrađen materijal, sigurno bi se njime koristili u radu s vojnicima.

Bilo je, na primer, nekoliko slučajeva da su vojnici pojedinih jedinica negodovali zbog slabe hrane ponekad na način koji nije uobičajen u vojsci. Da li je takvo negodovanje (ne ulazeći

u to koliko ga je slab kvalitet hrane izazvao) rezultat izvesnih negativnih uticaja koje su vojnici doneli iz građanskog života i da li se prema takvim reagovanjima vojnika u svakom slučaju pravilno postupilo — na to bi bilo moguće odgovoriti da su bila izvršena obimnija ispitivanja eventualnih propusta koji su bili učinjeni u spremanju hrane, mišljenja starešina, vojnika itd. Zaključci koji bi se na osnovu takvih ispitivanja mogli izvući bili bi od koristi i dobro bi došli i višim komandama i starešinama koje neposredno rade s vojnicima.

Nama je sve više potrebno, pa i kada je u pitanju položaj vojnika, ne samo da poznajemo propise već i da konkretnu praksu snimamo naučnim metodima i podvrgavamo je studioznom ispitivanju, da stalno proveravamo koliko su nađena rešenja prihvatljiva i povoljna sa gledišta potreba Armije, odnosno zadataka narodne odbrane uopšte i zahteva koje nameće naš društveni razvoj.

Verovatno se takav zadatak postavlja u Armiji u istoj onoj oštini kao što se i pred naše društvo postavlja da osigura naučno izučavanje odnosa u preduzeću i drugim društvenim organima i organizacijama, razmatrajući te odnose sa njihovog sociološkog, pedagoškog, psihološkog, političkog i moralnog aspekta. Možda čak i oštrije. Jer na civilnom sektoru je sve šira mreža naučnih ustanova i instituta društvenih nauka koji zahvataju probleme društvenih odnosa. A u nas postoje uglavnom samo naučne ustanove i instituti koji su okrenuti vojnoj tehnici, vojnoj istoriji i ispitivanju osobina ljudi radi odabiranja za izvesne specijalne dužnosti u vojsci. Tome, istina, treba još dodati da je u poslednje vreme dosta učinjeno u pogledu naučnog izučavanja problema obuke i vaspitanja u vojnim školama, a naročito u Politič-

koj školi i na tečajevima moralno-političkog vaspitanja.

Zbog svega toga se opravdano postavlja pitanje nije li vreme da se izučavanju problema uslova života vojnika i njihovog položaja, pored većih i usklađenih napora postojećih organa DSNO i komandi, pride studioznije, služeći se naučnim metodima u radu.

Ako napravimo malu rekapitulaciju iz onoga što je rečeno, mislim da je moguće navesti da se nalazimo u objektivno povoljnijem položaju od drugih zemalja i armija u pogledu pripreme narodnih masa i vojske za rat, a to važi i kad je u pitanju položaj vojnika u našoj armiji, pa čak i kad zanemarimo faktore moralne prirode. Savremeni rat će, u poređenju sa onim što se od čoveka tražilo u prošlim ratovima, zahtevati novog borca kako po stepenu obučenosti tako i u pogledu mnogih drugih osobina ličnosti vojnika. Bitna strana tih osobina jeste u zahtevu — više samostalnosti u odlučivanju i više inicijative starešina i vojnika. Nikada ranije nije se taj problem postavljao tako oštro, što je i razumljivo, pošto će to — može se pretpostaviti — zahtevati dinamika borbe u eventualnom budućem ratu. To je danas manje ili više jasno svima u svetu koji se bave problemima narodne odbrane, pripremom stanovništva i vojske za rat, bez obzira na to vršila te pripreme zemlja sa socijalističkim ili kapitalističkim društvenim uređenjem, sprema li se ona za odbrambeni rat ili za agresiju, nalazi li se u bloku ili van njega. Ali razvijati samostalnost ljudi i osigurati mogućnosti za negovanje inicijative — nije zadatak koji se može rešavati ne uzimajući u obzir položaj čoveka u društvu, zahteve koje društvo pred čoveka postavlja. Koliko god da su samostalnost i inicijativa uslovljene intelektualnom sferom i znanjem čoveka, one ne zavise samo od njih. I druge ih stvari takođe uslov-

ljavaju. A presudno je baš to kakvo mesto ima čovek u društvu, u procesu proizvodnje, u tome koliko je on aktivan činilac, koliko se od njega traži i ima za to objektivne mogućnosti da aktivno učestvuje u svim oblicima društvenog života. Naš socijalistički razvoj stvara objektivno najmanje zapreka na putu takvom razvoju ljudi, pa tu i treba tražiti uzroke našem objektivno povoljnijem položaju.

To, naravno, ne znači da smemo potcenjivati mogućnosti drugih. Jer treba biti svestan činjenice da koliko god u nas za takav razvoj ličnosti nema društvenih zapreka — ili je tih zapreka u našoj zemlji manje — ipak nas materijalna osnovica društva sputava.

Zato, bez obzira na neke objektivne prednosti, koje i stihijski moraju pozitivno uticati na rezultate u pripremi stanovništva i vojske za eventualni rat, pa i na položaj vojnika u nas, zadovoljiti se samo time bilo bi štetno i opasno. Svesno nastojanje starešina i drugih subjektivnih faktora na razvijanju samostalnosti i inicijative vojnika mora biti izvanredno intenzivno da bismo postigli željene rezultate i iskoristili objektivne prednosti koje imamo u poređenju sa drugima, a preodoleli izve-

sne teškoće koje treba dobro sagledati da bi stvarno bile prebrođene.

Mislim da nema potrebe upuštati se u objašnjavanje uzajamne veze faktora o kojima je bilo govora. Pored onog što je već rečeno, cilj izlaganja o uslovima koji utiču na položaj vojnika u našoj armiji treba shvatiti u ovom smislu:

— da osnovna i polazna tačka mora biti: koliko će tražena rešenja, u skladu s položajem kakav ima čovek u našem društvu, biti od koristi za Armiju i njeno dalje jačanje (ili koliko mogu štetiti);

— da konkretna rešenja o položaju vojnika zaslužuju pažnju i stalno proveravanje, i to kako ona značajna tako i ona manje značajna;

— da pri usvajanju rešenja treba imati u vidu sve elemente koji govore za i protiv (razlozi političke i moralne prirode, materijalni razlozi, stvorene navike i tradicionalna shvatanja i sl.);

— da razmatranje konkretnih rešenja o položaju vojnika ne mora značiti da se teži i njihovoj izmeni. Ako se pokaže da je neko dosadašnje rešenje jedino moguće, analiza i preispitivanja daće nove argumente, kojima će se ono moći još bolje objašnjavati i realizovati u praksi.

БОРБЕ ОКРУЖЕНИХ И ОДСЕЧЕНИХ СНАГА

У савременим борбеним дејствима, због познатих својстава борбених средстава, као и физиономије рата, често ће долазити до окружења и одсецања снага и до борби у окружењу. Дубљим продорима противника, уз примену атомских удара и ваздушних десаната, одређене снаге, комплетне јединице или њихови делови, биће доведени у окружење или одсечени.

Како је борба у окружењу најсложенији облик одбрамбених борбених дејстава, то је неопходно нешто рећи о томе на које све начине јединице (делови) могу пасти у окружење. Како долази, односно, који су главни разлози због којих, обично и готово редовно, долази до окружења (одсецања) снага?

Пре свега, услед неповољног исхода борбе код суседа, на боконима дотичне јединице, или пробојем одбране на центру браниочевих снага обично долази до окружења делова, а понекад и целе јединице. То непријатељ постиже успешно изведеним нападом, брзим и дубоким продорима оклопних јединица подржаних атомским ударима, нарочито ако је реч о фронталном пробоју и за чији се рачун спуштају и ваздушни десанти.

До окружења може доћи и кад се јединица брани без непосредног наслона на суседе, што је нарочито могућно у савременим условима, пошто се одбрана организује по правцима, често са већим међупросторима.

Делови или јединица могу доћи, односно пасти, у окружење после уклињавања у непријатељев распоред, било да су у питању нападна или активна дејства у одбрани.

У окружење могу пасти и јединице остављене у непријатељској позадини, убачене, односно одсечене снаге. Ово се односи на све врсте јединица без обзира на који су се начин нашле иза линије фронта.

Понекад ће бити нужно да се оставе одређене снаге и да им се постави задатак да се боре у окружењу. Међутим, борбу у окружењу, нарочито тактичко окружење (блокаду)¹ и окружење већих јединица, треба избегавати. Но, и мимо воље, бранилац ће се, и поред свих предузетих мера, наћи у ситуацији, односно бити принуђен, да води борбу у окружењу коју ће непријатељ силом наметнути. С друге стране, како смо видели, у неким борбеним ситуацијама биће по-

¹ Под тактичким окружењем (блокадом) подразумева се да је непријатељ у таквој позицији да његове снаге имају непосредну тј. физичку везу око окружених снага браниоца.

требно, а могу постојати и релативно погодни услови, да се краће време воде борбе у окружењу.

При одлучивању о томе да се неке јединице (делови) нађу и боре у окружењу, односно, када се због одређених потреба намерно иде за тим, виша команда, поред тога што мора детаљно да познаје целокупну ситуацију јединице којој прети опасност од окружења, треба да има у виду колико се наших снага већ налази у непријатељевој позадини, какво је стање код суседа, стање резерви или других ешелона и како се они могу ангажовати да би се на време отклонила опасност од окружења. Она мора да процени и каква би ситуација наступила за одбрану у целини, ако би се угрожена јединица извукла из дотичне зоне или рејона, поготово ако би тиме биле угрожене наше јаче снаге у дубини, које су из разних разлога у неповољнијем положају или пак нису спремне за борбу. Нужно је строго водити рачуна и о томе да ли постоји опасност да непријатељ одсече јаче снаге и да ли има већи број рањеника које треба извући, као што је било, на пример, у НОР-у, у четвртој и петој офанзиви.

На основу свестране анализе стања и процене последица, виша команда, ради сигурности одбране у целини, безбедности јединица у дубини одбране, опасности да непријатељ одсече наше јаче снаге, извлачења рањеника итд., може наредити појединим јединицама (деловима) да се боре у окружењу. Ову борбу могу водити, бар извесно време, и јединице на одређеном правцу, ако се на њему планирају или припремају активна дејства већег обима, као што су противнапади, противудари и слично. Поред тога, биће понекад нужно, услед развоја ситуације, оставити одређене снаге, свесно их задужујући да се боре у окружењу, а понекад ће то наметнути и непријатељ. Из наведених разлога, и поред сложености овог облика борбених дејстава, борба у окружењу вероватно ће се изводити, па је нужно сагледати проблем у целини ради изналажења најбољих решења.

Поставља се, пре свега, питање, с обзиром на дејство савременог оружја, које су те снаге које могу водити борбу у окружењу?

Чак се и у класичним условима избегавала борба у окружењу, мада је преовладало мишљење да се њеним вођењем везују релативно јаке снаге нападача, да се на тај начин оне слабе, а слаби и темпо његовог напада на фронту. С обзиром на статични карактер одбране то је било нарочито важно за ниже тактичке јединице, утолико пре што се запостављала дубина одбране. Нови услови, посебно појава новог наоружања за масовно уништење и могућност његове употребе у рату, условили су став да начелно не треба дозволити да у тактичко окружење дођу јаче снаге од дивизије, а и дивизија изузетно, уколико то наметне борбена ситуација.²

С тим у вези намеће се и питање да ли ће у будућем рату долазити до окружења изненада. Иако ће непријатељ брзим и дубоким продорима преко бокова, уз примену атомских удара и ваздушних десаната, успевати да угрози јединице, или део снага, и запретити окружењем, ипак до окружења не може доћи изненада. Од тих продора,

² То се, пре свега, односи на мале армије.

односно употребе ваздушних десаната, па до пуног окружења, непријатељ мора да савлада постојеће снаге, одређени простор, многе природне препреке и препреке створене запречавањем, а за то су му потребне јаке снаге и одређено време. Јединице за то време могу и треба да предузму одговарајуће мере, поступке и дејства и да би избегле окружење.

Тактички гледано, битна разлика између дејства окружених и одсечених снага је у томе што су дејства окружених јединица у првом реду одбрамбена, уз примену активних радњи са ограниченим циљем, док су дејства одсечених снага, с обзиром на повољнију борбену ситуацију, разноврснија уз изразиту тежњу ка доминирању нападнo-офанзивних поступака, поред одбрамбених, спречавања и избегавања окружења и др., о чему ће касније бити више речи. Јединице ће се наћи одсечене, слично као и окружене, због дубоких и брзих продора непријатеља и др., с тим што ће с обзиром на карактер дејстава у доста случајева доминирати и планско остављање јединица; другим речима, не треба извлачити снаге по сваку цену.

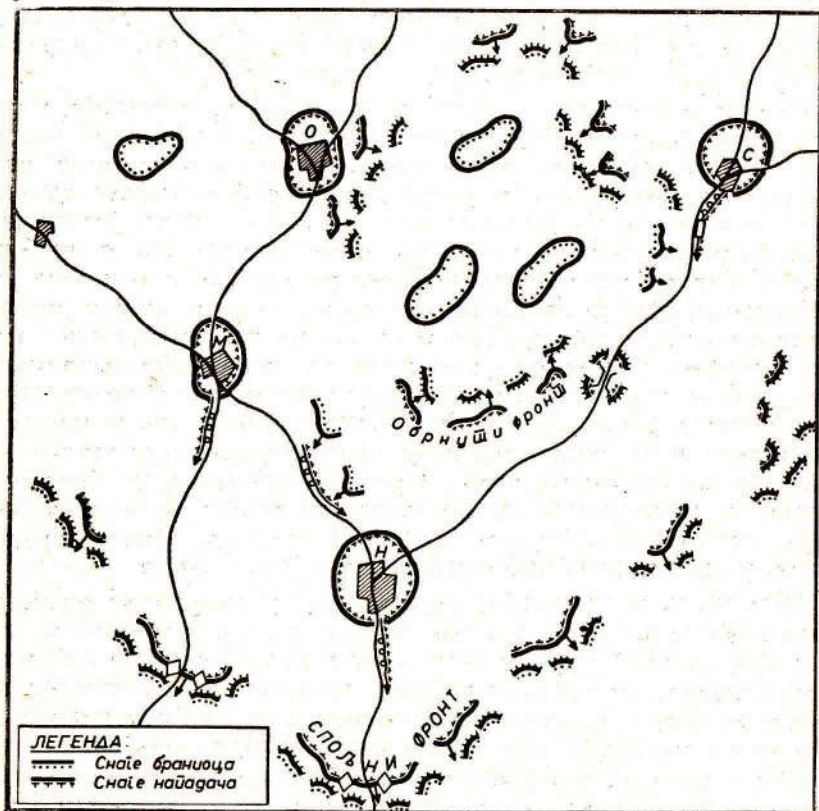
Ово ће, с једне стране, наметнути створена ситуација, уколико је непријатељ бржи па се бранилац и поред настојања не може извући. Сем тога, могућност да се изводе, и то врло успешно, дејства испрекиданим фронтovima и у непријатељевој позадини дозвољава да се не схвати као да је све изгубљено ако одређена јединица или њен део буду одсечени. Јачина одсечених снага, зависно од борбене ситуације и циља дејстава, може бити различита, с тим што је могућно да некад буде и знатна (неколико дивизија и других јединица). С обзиром на ту чињеницу, као и на постојање могућности за даља дејства, одсечене јединице ће према оном што се може претпоставити (дочарати) бити у стању да извршавају врло важне задатке. Њихово дејство, поред дејства јединица које су се на неки други начин тамо нашле, нарочито ће чинити несигурним непријатељеву позадину, биће ангажоване знатне снаге, што ће успорити дејство на фронту итд. Штавише, у непријатељевој позадини постојаће релативно велика слободна територија, а отуд могућност преласка у офанзивна дејства с фронта уз веома значајно садејство одсечених снага.

Има доста разлога због којих борбу у окружењу треба избегавати и због чега је она понекад и нецелисходна, пре свега, у тактичком окружењу. Наиме, у овом виду дејства јединице или њихови делови изложене су сталним и јаким ударима, поред осталог, и нуклеарним борбеним средствима. Због тога оне имају велике губитке и непрекидно им и релативно брзо опада борбена способност, знатно се повећава ширина фронта (иако су борбене могућности смањене) и тогово их је немогућно ојачати. Ограничен је и отежан маневар снагама и средствима, а ситуација захтева разне облике дејства, чак активна, и прегруписавање снага. То све намеће јединицама велика напрезања, захтева издржљивост, иницијативу и одлучност свих а нарочито старешина. Упоредо с тим отежано је и снабдевање, осим ваздушним путем и из често ограничених месних извора, те се намеће потреба економичнијег трошења и онако ограничених борбених

потреба. Уколико јединици или деловима буде наметнута борба у окружењу тиме слаби одбрана у целини и долази до цепања органских целина.

Као што се види, борбе у окружењу су заиста најсложенији а понекад и нецелисходан (тактичко окружење) облик одбрамбених дејстава, али и поред тога бранилац ће бити принуђен да их често изводи, јер ће то захтевати борбена ситуација. Због њихове тежине и сложености неопходно је та дејства изучавати, првенствено на примерима из нашег народноослободилачког рата, као и ратова других народа, за њих се припремати и обучавати, како бисмо их што успешније изводили. На тај начин постићи ће се да борба у окружењу не представља фаму или мач над главом оних који је изводе. Она не сме да поколеба старешине и јединице, јер из сваког окружења постоји излаз.

Пре преласка на разматрање спречавања окружења, борбе у окружењу и пробоја из окружења потребно је разграничити појам окружене и одсечене јединице. Окружењу снага, пре свега тактичком, претходи у доста случајева одсецање јединица (делова). Непријатељ то постиже брзим продорима својих клинова или комбинацијом ду-

боких продора и јачих ваздушних десаната спуштених у позадину, односно у дубину одбране. (Види шему 1. До одсецања је дошло спајањем непријатељевих снага у рејону места Н. дејством са правца места С. и М. уз примену јачих ваздушних десаната. Спољњи и обрнути фронт односе се на већу непријатељеву јединицу која води борбу на фронту и са одсеченим снагама.) Оба ова појма имају нешто заједничко, а између њих постоје и разлике, како по томе у каквом се положају налазе одсечене и окружене јединице (повољнијем или неповољнијем), тако и по томе какав је однос снага, како се оне ангажују и какви се поступци и дејства примењују. За окружене и одсечене јединице заједничко је то што су и једне и друге одвојене од снага на фронту, било да је реч о комплетним јединицама, њиховим деловима или о више јединица; оне не могу да изврше првобитно постављене задатке, иако настављају борбу у духу раније замисли или у духу новонастале ситуације, дејствујући, у првом реду, у позадини непријатеља. При томе је однос снага знатно повољнији за нападача, нарочито код тактичког окружења.

Разлике између окружених и одсечених јединица су у томе што се окружене јединице налазе на ужем простору и ограничен им је маневар; што су потпуно блокиране, јер непријатељеве јединице које држе обруч имају између себе физички додир; јаче су ангажоване у борби, постоји опасност да буду расечене и по деловима уништене, односно могу им се нанети осетни губици атомским оружјем; код окружења редовно и готово по правилу следи пробој из обруча уз формирање специфичног борбеног поретка. Супротно томе, одсечене јединице се налазе на широј просторији, имају већу слободу маневра и могућност за прегруписавање снага, око њих не постоји обруч, иако имају обрнут фронт према непријатељу и у том фронту већих или мањих међупростора; јединице су мање ангажоване у борби, бар на неким деловима фронта; моментално им не прети опасност од расецања, разбијања или уништења, имају већу борбену способност и, најзад, код одсечених снага не следи пробој јер и не постоји обруч, већ се оне, зависно од ситуације, могу извући кроз постојеће међупросторе, односно непосредне делове обрнутог фронта или, у крајњем случају, разбијају слабије делове непријатеља. Без обзира на све ово, свим јединицама се, првенствено, поставља задатак да не дозволе да дођу у окружење (тактичко).

СПРЕЧАВАЊЕ ОКРУЖЕЊА И БОРБА ОКРУЖЕНИХ И ОДСЕЧЕНИХ СНАГА

Непријатељ ће у својим нападним дејствима тежити да јединице браниоца окружи и уништи. Бранилац ће, пак, настојати да избегне окружење уопште а посебно тактичко, изузев ако је у питању потреба да се таква борба води, или ако стицајем околности падне у окружење. Како до окружења не долази изненадно, команде могу организовано и плански настојати да до њега уопште не дође, или да бар ублаже тежину ситуације јединица којима прети опасност од окружења. То се постиже предузимањем следећих мера:

Пре свега, целисходним извођењем борбених дејстава сваким елементом борбеног поретка, као и обезбеђењем дубоке одбране и поред знатно веће ширине фронта и других проблема које са собом носи борба у окружењу, о чему је већ било речи.

Ангажовањем снага из резерве, а и из више команде, или других расположивих снага, на бокове непријатеља који продире, или против његовог ваздушног десанта, као и усклађивањем дејства са дејствима суседа. За ојачање снага на угроженим боковима (рејонима) често ће се ангажовати и скинути снаге са неког другог мање угроженог правца (рејона), поготово ако су резерве утрошене. Најопасније су непријатељеве оклопне и смучарске јединице. Ситуација ће захтевати брзу интервенцију на правцу дејства непријатељевих оклопних снага и ради затварања бреше створене атомским ударом кроз коју ће их он убацити. Запречавање ће у тој ситуацији играти веома важну улогу, нарочито покретно (минско-експлозивним средствима) и унапред припремљеним рушењима.

Одржавањем сталног борбеног додира са непријатељем, да би се избегао атомски удар. То захтева да се држе што јаче снаге у непосредном додиру (у I ешелону) и доводи до контрадикције с другим захтевом који намеће ситуација — постојање јачих резерви ради интервенције на угроженим правцима (рејонима). У складу са сваком конкретном борбеном ситуацијом команданти треба да помире ове супротности. Резерве треба да буду у растреситом распореду. Уколико настане потреба за извлачењем из додира, оно ће се вршити брзо, изненадно и прикривено, по могућству преко испресецаног и пошумљеног земљишта и при слабој видљивости.

Правовременим извлачењем снага са угрожених праваца, зона или рејона, при чему је неопходно солидно обезбедити спојеве и међупросторе, јер ће непријатељ тежити уклињавању и цепању браниоачвог борбеног поретка. Приликом извлачења ваља избећи стварање рентабилног атомског циља и вршити га у рашчлањеном поретку (по четама) уз сопствени или организовани прихват више јединица.

Повећањем напрезања јединица, које се огледа у изванредним физичким напорима, непрекидним борбама (без смене) и покретима. То све исцрпљује људство па треба водити рачуна и о томе да физичка способност и могућност јединице опадају. На пример, 1. батаљон 7. крајишке бригаде крајем маја 1943. год. предузео је усиљени марш, са источних падина Сињајевине на Горанско (75 км ваздушне линије), водио борбе на правцу Горанско — Гацко (29. маја), под борбом се повлачио према Пиви коју је прешао код Врбнице (ноћу 29/30. маја). Већ у јутро (30. маја) кренуо је усиљеним маршем преко Пивске планине, прешао Пиву код Мратиња и стигао на Јаворак (Пивски) да би спречио немачке снаге да преко Јаворка избију на Мратиње. Батаљон је стигао на Јаворак са свега 41 борцем од 200, колико је имао на почетку тог марша.

Одбраном појединих важних објеката, од чијег држања у многама зависи исход борбе у целини, крајњим ангажовањем снага и борбених средстава. Карактеристичан и поучан пример за то су по-

зната дејства 2. далматинске бригаде на Горњим и Доњим Барама, за време пете непријатељске офанзиве. Иако је у почетку однос снага био 4:1, а нешто касније и 6:1 у корист непријатеља, поред тога што је бригада била исцрпена у ранијим борбама, положаји су се морали одсудно бранити, јер је предстојало извлачење снага Главне оперативне групације преко Сутјеске. Такво је било и дејство 2. чете 4. батаљона 4. пролетерске црногорске бригаде на Јубин-Гробу, 10. јуна у истој офанзиви. Чета је одбила више јуриша многоструко јачих непријатељевих снага да би осигурала стазу којом је у току ноћи 10/11. јуна имала да прође главнина Главне оперативне групације.

У таквом случају, да би се добило у времену или поправио положај угрожених јединица и слично, прибегаваће се и извођењу активних дејстава. Пример за то је извлачење 1. пролетерске бригаде у резерву и њено упућивање 19. маја 1943. године на правац Фоча — Челебић, где су Немци постигли успех и угрозили Централну болницу, а претила је опасност да избију и на десну обалу доњег тока Таре. Одмах су на тај правац пребачени и 3. крајишка бригада и два батаљона 2. пролетерске бригаде, а 7. крајишка је добила наређење да са Сињајевине крене усиљеним маршем на правац Гацко — Пива, како би ојачала одбрану 10. херцеговачке бригаде која је тамо водила борбу са надмоћнијим немачким снагама. Извлачењем неких јединица са источног дела фронта ка Сињајевини и ојачањем снага на најугроженијим правцима, борбени поредак Главне оперативне групације саображен је оперативној ситуацији.

Правовременим ојачавањем јединица, којима прети опасност од окружења, родовским или пешадијским деловима. Угрожене јединице потребно је снабдети борбеним потребама и подржати авијацијом и артиљеријом, а треба да им садејствују и снаге из непријатељеве позадине. Резерве су у таквим ситуацијама врло скромне.

Пружањем помоћи угроженим снагама у погледу евакуације рањеника, борбених и материјалних средстава. Виша команда може пружити ту помоћ запречавањем појединих праваца својим снагама и средствима, организовањем и регулисањем саобраћаја који је у таквој ситуацији често пресудан, с обзиром на велики број радњи које су везане за кретање.

Целиходним маневром снагама и борбеним средствима по фронту и по дубини, прегруписавањем снага ради ојачања делова на појединим правцима, извођењем активних дејстава, извлачењем угрожених снага, као и одржавањем непосредног додира како би се јединица заштитила од атомског удара. Упоредо с тим појачавају се све мере обезбеђења, извиђа се врло интензивно и непрекидно у целој зони, а посебно на угроженим правцима и рејонима.

Предузимањем свих мера за разбијање и уништење ваздушних десаната, јер ће непријатељ вршити окружење комбинујући га са ваздушним десантом уз подршку атомских удара. За такве задатке бранилац у почетку неће имати довољно расположивих снага, па је најприхватљивије да се десант блокира до пристизања делова са мање угрожених рејона.

Јединице ће се наћи у ситуацији да ће им претити опасност са једног или оба бока, уз јак притисак с фронта. У неким рејонима непријатељ ће вршити атомске ударе да би омогућио својим оклопним снагама да изведу окружење или да би нанео браниоцу губитке, као и ради заузимања важних објеката. Томе треба додати и могућност ваздушних десаната у дубини што ће још више компликовати ситуацију. У тако сложеној ситуацији, потребно је оценити са ког правца (рејона) прети највећа опасност и тамо оријентисати снаге.

У различитим ситуацијама неке од наведених мера имаће мањи или већи значај. Њихов обим и значај биће такођер друкчији за ниже јединице, чије ће ангажовање и напрезање бити веће него крупнијих јединица којима ће скоро редовно садејствовати и снаге из непријатељеве позадине.

Уколико се нека јединица или њени делови ипак нађу у окружењу, они ће дејствовати по принципима одбране настојећи да сачувају компактност и не дозволе да их непријатељ расече или разбије. То се постиже противнападима на уклињеног непријатеља, упорним држањем земљишних објеката на периферији окружене просторије итд., имајући непрекидно у виду да се не сме дозволити стварање рентабилног циља за атомски удар непријатеља. Зависно од тога да ли је циљ борбе у окружењу обезбеђење услова за предстојећа дејства, стварање времена за извлачење рањеника, обезбеђење времена јединицама у дубини и сл., она ће се највероватније водити краће време и са већим или мањим степеном упорности. Упоредо са свим овим мора се строго водити рачуна да се сачува окружена жива сила.

Дејства одсечених јединица зависиће од тога како их даље намерава употребити виша команда. Начелно, оне настављају дејства у духу раније замисли све до добијања новог наређења: спречавање придолазак свежих непријатељских снага из дубине, ометати снабдевање и саобраћај итд. Те јединице могу добити и задатак да се извуку и да уђу у састав главнине, поготово ако им прети опасност од тактичког окружења. Поред тога оне би могле и да учествују у противудару главних снага или, пак, да се са њима споје. Најзад, уколико немају везе са вишом командом могу иницијативно наставити дејства у непријатељевој позадини, што је нарочито целисходно ако су продрле дубље у њу и дошле у зоне где је непријатељев распоред ређи. Међутим, не би се смело заборавити да је за таква дејства потребно прилагодити организацију и формацију јединица наглашеним захтевима за покретљивошћу. Одлуку о томе како ће бити употребљене одсечене јединице треба донети што пре како не би пале у тактичко окружење.

Јединице у непријатељевој позадини дејствоваће на комуникацијама и по другим објектима и циљевима. Зависно од њихове активности непријатељ ће тежити да их разбије, окружи и уништи. За то ће му бити потребне јаче снаге, било из суседних гарнизона било из дубине или са фронта. У сваком случају, утрошиће одређено краће или дуже време да те снаге доведе, заузме кружну основицу и др. Значи, да ће ситуација у време извођења бити друкчија од оне кад

су дејства планирана. За то време ће и јединице, које непријатељ намерава да нападне, својим дејством још више изменити ситуацију.

Браниочеве снаге којима прети опасност од окружења у непријатељевој позадини предузимаће одређене мере да то онемогуће. Основно је, да правовремено прикупе податке о непријатељу, односно да открију његове намере. То оне постижу извиђањем, осигурањем, борбеним обезбеђењем, активним дејствима и забацивањем на више праваца за леђа непријатељу. У неким случајевима биће потребно стварати услове за властита офанзивна дејства ради одбране важних објеката, заштите рањеника и сл. Основно је „не примати одлучујућу борбу под неповољним условима“, односно, не подметати снаге надмоћнијем противнику.

Снаге у непријатељевој позадини стално се налазе у некој врсти окружења. Због тога он има релативно погодне услове да са кружне основице предузме концентрична офанзивна дејства ради постизања тактичког окружења. Да би то постигао, непријатељ ће убацивати и своје групе у распоред снага у позадини, а користиће и ваздушне десанте, у првом реду хеликоптерима, хемијска борбена средства, радиоактивне борбене материје и тежиће да изненади снаге против којих предузима дејства како би их лакше разбио и уништио.

Да би избегле окружење јединице ступају у борбу смело, извлаче се испод удара, постављају заседе и што пре се бацају непријатељу за леђа на више праваца, бирајући међупросторе и слабо поседнута места.

ПРОБОЈ ИЗ ОКРУЖЕЊА

Кад окруженим снагама прети опасност да претрпе велике губитке или да их непријатељ сабије на ужи простор, треба да се што пре пробију из окружења, како не би постале рентабилан атомски циљ или да их непријатељ не расече, разбије и уништи. Пробој из окружења се врши по одлуци команданта или по наређењу претпостављене команде.

Јединице се пробијају према снагама на фронту, а кад то није могућно, онда у непријатељеву позадину. Пробој се изводи ноћу, при ограниченој видљивости, или дању кад се не може сачекати до пада мрака. Ограничена видљивост и покривено земљиште у многоме олакшавају припреме, регруписавање и остало од чега зависи и успех у пробоју. Окружене снаге су груписане на релативно малом простору на правцу пробоја, представљају рентабилан атомски циљ и изложене су дејству артиљерије и авијације. Пробој захтева опсежне припреме (скраћивање фронта, регруписавање и довођење потребних снага ради стварања надмоћности на правцу пробоја, обезбеђење саобраћаја, материјално обезбеђење и збрињавање јединица, поред припреме на доношењу целисходне одлуке) које треба обавити у највећој тајности и за што краће време, јер се тајност само у том случају може сачувати. Он се може вршити на једном или више праваца са тежњом да се извуче што пре и са што мање губитака. На шта ће се

одлучити у конкретној ситуацији најбоље се види после њене детаљне анализе.

За пробој на једном правцу потребно је да се окружене снаге налазе на релативно ширем простору и да их је могућно релативно лако прегруписати на тај, најповољнији правац. При пробоју на једном правцу, ако је реч о јединицама јачине од пука до дивизије, треба прилагодити борбени поредак ситуацији. Дивизија се може пробијати и на два до три правца, чему подешава и свој борбени поредак.

Ако се одлучује за пробој једним правцем, потребно је размотрити добре и лоше стране таквог пробоја. Добре стране су у томе што су снаге компактније те им је борбена способност већа; постиже се већа надмоћност, а пробој је могућно подржати свим средствима; већа је могућност за извлачење борбених средстава, позадинских делова и заштитних јединица. Због тога пробој на једном правцу треба примењивати кад год је то могућно и целисходно. Лоше стране састоје се у томе што су јединице више изложене јачим ударима непријатељевих снага, авијације и представљају рентабилан атомски циљ; отежано је њихово прегруписавање итд.

Ако се пробој врши на једном правцу, ради заваривања непријатеља прибегава се демонстративним нападима, при чему је постижање изненађења посебан проблем. Наиме, у овом облику борбених дејстава, за разлику од осталих, веома га је тешко обезбедити, у првом реду зато што се главне снаге налазе у непосредном борбеном додиру. На успех се може рачунати ако се прегруписавање и довођење главних снага на правац пробоја изведу брзо, ако се за пробој изабере такав правац где га непријатељ најмање очекује, ако се изводи по тешко приступачном земљишту и сл.

Пробој на више правца могу вршити јединице пука и пешадијске дивизије и то у сложенијим и тежим борбеним ситуацијама, кад нема услова за прегруписавање снага и пробој на једном правцу, односно, кад се не може издржати притисак непријатеља. У том случају команде ће настојати да се на појединим правцима пробијају формацијске јединице без већег прегруписавања. Њима се одређује поступак после пробоја, просторија и оријентирно време прикупљања. Добре стране оваквог пробијања су у томе што се смањују губици, јер су јединице мање изложене јачим ударима непријатеља; не стварају се рентабилни циљеви за атомско оружје (растојање између правца пробоја треба да је око 3 км); добија се у времену јер се не врши прегруписавање; непријатељ се доводи у заблуду³ и стварају му се тешкоће око сасређивања снага и ватре. Лоше стране су у томе што се тешко може обезбедити компактност целе јединице која се пробија и мањи су изгледи за успех, бар на неким правцима; често се неће

³ Дејство ударне групе батаљона 2. пролетерске дивизије од 10. до 16. маја 1943. кад је из никшићке жупе продрла у Пипере, разбила четнике северно од Служа и италијански 383. пук код Биоча, избацивши му из строја преко 700 војника, протумачено је као покушај пробоја Главне оперативне групације у Албанију. Због тога су Италијани и Немци упутили до 17. маја ка Биочу око 12 пешадијских батаљона који су ту остали неактивни све до 21. маја. То је имало крупне негативне последице по њихову офанзиву.

моћи извући сва борбена и друга средства (нарочито тешка); отежано је прикупљање јединице на одређеној просторији после пробоја и др.

Приликом избора правца пробоја треба оценити да ли прети опасност од интервенције непријатељевих оклопних јединица и најближих резерви, да ли је изабрани део положаја слабије поседнут, односно, да ли представља најслабије место у обручу.⁴ Потребно је оценити дужину правца, комуникативност, могућност држања објеката на боковима за време извлачења и после пробоја итд. И поред свих предузетих мера непријатељ ће по сваку цену тежити да поново затвори обруч те је нужно да извлачење буде што брже и да се бочним осигурањима⁵ спречава спајање обруча. Виша команда ће одредити време и правац пробоја, јединице за спољње садејство, задатак по извршеном пробоју итд., док ће команда која врши пробој одредити борбени поредак, издати наређења за пробој, регулисати ред извлачења резерви, позадинских јединица и установа, заштитних јединица и др.

Водећи борбу у окружењу јединица ће имати велики број рањеника, па је нужно предузети све мере да се пре пробоја рањеници збрину и евакуишу ваздушним путем или да се склоне у земунице, скривене и неприступачне пределе као што је било у току НОР-а у Војводини, Славонији, Словенији и Црној Гори. Брига о рањеницима у најтежим условима позитивно се одражава на борбену вредност бораца и њихово морално-политичко стање а тиме и на јединице.

Што се тиче извлачења одсечених јединица ситуација је начелно повољнија од пробоја из окружења с обзиром на већ изнете разлике. Уколико се одсечене јединице, односно јединице које су пале у оперативно окружење, желе спојити са снагама на фронту, или ако врше дубљи продор у позадину непријатеља, начелно се провлаче и извлаче кроз међупросторе или разбијају слабије делове непријатеља (види шему бр. 2). У сваком случају, оне се морају бочно осигурати, јер ће непријатељ открити њихово извлачење и може брзо да интервенише слободним снагама да би спречио извлачење одсечених јединица, односно њихово настојање да избегну из окружења. По свему судећи биће једноставније извући се из обрнутог фронта који је образован одсецањем, него се пробити кроз тзв. спољњи фронт. Ово због тога што се у обрнутом фронту налазе релативно слабије непријатељеве снаге, док су његове главне снаге и напори усредсређени на продирање кроз јудбрану браниоца, тим више ако је до одсецања дошло у пуном напону непријатељевих дејстава. У даљим продорима непријатељеве снаге ће слабити и на правцу дејства његовог клина због обезбеђења бокова, комуникација, ангажовањем снага за евентуална окружења и према одсеченим јединицама. Сви су

⁴ Приликом пробоја на Неретви, иако је она представљала озбиљну препреку која се доста лако могла бранити, пошто су се на њеној левој обали налазили четници, без обзира на њихов број, изабран је баш тај правац као најповољнији за пробој.

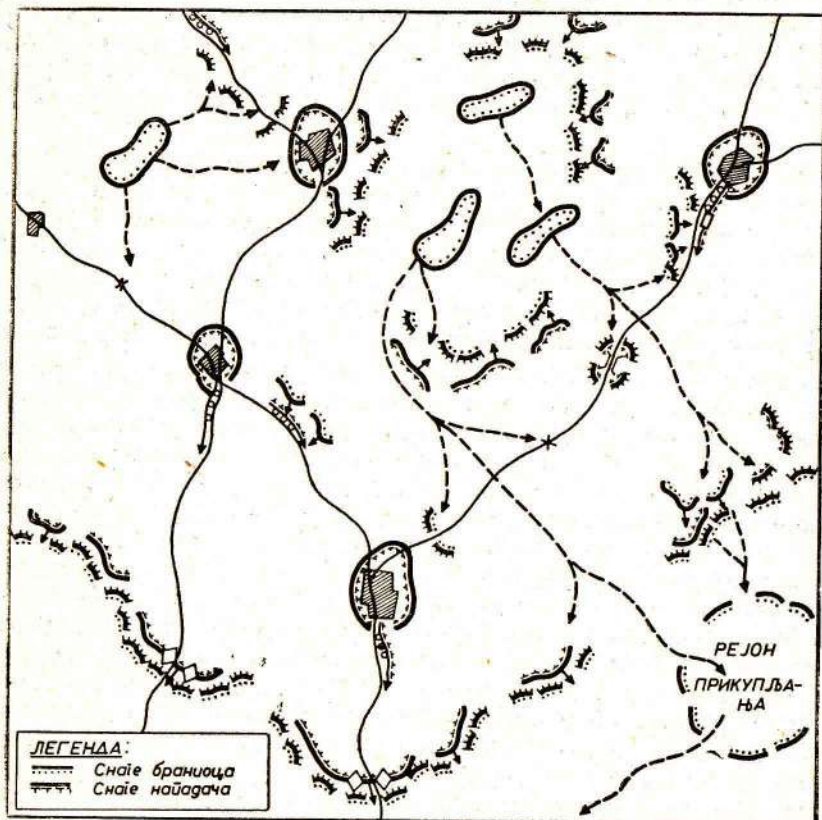
⁵ У петог офанзиви, после неуспелог пробоја на правцу Фоче, изабран је правац где су немачке снаге биле у датом моменту најслабије.

⁵ Приликом пробоја на Неретви ангажоване су само четири бригаде за пробој, а све друге снаге (12 бригада) употребљене су за заштиту бокова и болнице.

После 5. јуна, у даљем пробоју са мостобрана на Сутјесци, учествовале су само две бригаде, док је шест бригада ангажовано на обезбеђењу бокова.

изгледу да ће пробој спољњег фронта и спајања са главним снагама бити много теже, јер су ту јаче непријатељеве снаге и гушћи борбени распоред. Због тога ће бити целисходније да се одсечене снаге поново извуку или пробију на једном од крила непријатељевог клина, уколико је то могућно, и тако заобилазно дођу у састав главних снага. Продором на бочу непријатељевог распореда одређене снаге могу да изврше и удар по комуникацијама, да нападну неке његове делове у покрету или снаге које обезбеђују комуникације и саобраћај, да изврше рушења и др. Уколико се не рачуна на сигуран успех, или ако би се губило у времену, таква се дејства неће изводити. Могућно је да се мање снаге пребаце и нечујно (прикривено).

Шема 2.

Кроз непријатељев распоред, на бочној страни фронта, јединице се провлаче на сличан начин као и кроз обрнути фронт. Да ли ће се тако извлачити одсечене снаге зависи од ширине правца којим непријатељ дејствује односно продире у дубину одбране. На ужем правцу (коридору) и на испресецаном и пошумљеном земљишту дејства ће бити лакша јер се коридор (простор до снага на фронту) може брже савладати и непријатељ неће моћи на време да интервенише

својим оклопним јединицама и резервама. Ако одсечене јединице на правцу извлачења, из било којих разлога, наиђу на јачег непријатеља, или он у току извлачења мање-више успостави обруч, поступиће као и јединице које се пробијају из тактичког окружења уколико команда која наређује и даље остане при томе да се оне споје са снагама на фронту. Што се, пак, тиче времена почетка извлачења, избора правца итд. слично је као и код пробоја из окружења.

На крају је потребно нешто рећи и о томе да је у савременим динамичним и сложеним борбеним дејствима неопходно обезбедити непрекидност командовања и везе како у борби у окружењу тако и при пробоју. Поред осталог, успех у тим борбама зависиће не само од правремено донете и целисходне одлуке, већ и од тога да ли ће она бити на време пренета.

Садејство снага на фронту и у непријатељевој позадини са снагама које воде борбу у окружењу или врше пробој веома је важно. Потребно је истаћи да дејство снага с фронта не ваља усмерити управно на правац пробоја или извлачења окружених — одсечених снага да би се избегли евентуални губици од сопствене ватре и слободнијим маневром непријатељ довео у тежу ситуацију.

Садејство јединица у непријатељевој позадини је врло значајно. Оно може бити непосредно (ређе) и посредно. Непосредно садејство биће неопходније при пробоју у непријатељеву позадину, кад снаге из позадине могу дејствовати и ближе правцу пробоја окружених снага. Посредно садејство ће, гледано шире, у целини бити целисходније. Дејствујући у дубљој позадини, где је ређи респоред непријатеља, поменуте снаге ће имати већу слободу маневра, већи избор циљева, често доста циљева у покрету па ће се и дејства лакше организовати и изводити са више успеха. Ради садејства окруженим снагама, снаге у позадини нападаће непријатељеве јединице које придолазе из дубине, артиљерију на ватреним положајима која подржава делове на обрнутом фронту, лансирне уређаје, командна места и центре везе, као и ометати саобраћај комуникацијама итд.

У условима вођења општенородног рата, становништво, органи власти и други пружиће пуну подршку и помоћ снагама које дејствују у непријатељевој позадини као и окруженим, односно, одсеченим, остављеним и убаченим јединицама. Способно становништво ће исто тако масовно и директно учествовати у борби против непријатеља, формирајући разне војне и полувојне јединице. Такве јединице ће заједно са осталим становништвом водити борбу против диверзантских група, мањих ваздушних десаната, убачених делова којима ће непријатељ тежити да дезорганизује командовање, везу и слично. Они ће бити ангажовани и збрињавањем и скривањем рањених и болесних бораца, запречавањем разних врста и рушењима ради спречавања брзих продора непријатеља. Становништво ће окруженим — одсеченим јединицама пружити пуну помоћ у храни и другим потребама. С друге стране, одсечене јединице штитиће народ од терора и пљачке, указиваће му санитетску помоћ итд. Питање ангажовања становништва за војне задатке у рату је ствар посебног разматрања, те су овде истакнути само неки задаци везани непосредно за тему.

STATISTIKA I EVIDENCIJA -ELEMENTI RUKOVOĐENJA

Kad želimo da sagledamo stanje u armiji, odmah nam se nameće nekoliko pitanja na koja moramo da odgovorimo. Prvo se odnosi na problem šta bi trebalo znati da se može dobiti jasna slika o situaciji u nižim jedinicama, slika koja će, po mogućnosti, odmah ukazivati na one nepravilnosti koje valja ispravljati. Na to prvo pitanje odmah se nadovezuje i drugo — zašto želimo da znamo situaciju. Na prvi pogled vrlo jednostavna pitanja na koja se može lako odgovoriti. No, ona postaju sve složenija ukoliko se dublje upuštamo u njihovo razmatranje. Praksa pokazuje da se ne može baš tako brzo i tačno odrediti šta bi sve rukovodstva i komande trebalo da znaju da bi mogle uspešno da rukovode. U toj situaciji se pribegava starom, ne naročito popularnom metodu, da se od nižih jedinica traži što veći broj podataka i za svaki slučaj iz svih mogućih oblasti, pa odatle uzima kad šta zatreba. S obzirom da će mnogi od tih podataka većito ostati u arhivi, takav način rada može negativno da se odrazi na volju i tačnost svih koji pribiraju te podatke, a i na operativnost rukovođenja komande. A da ne govorimo da je takav rad i veoma neekonomičan.

Odgovor na pitanje *šta* želimo da znamo o stanju u određenim jedinicama, uvek se povezuje sa pitanjem *zašto* to želimo da znamo. Znači, da potreba za prikupljanjem nekih podataka proizilazi iz potrebe da dođemo do određenog saznanja o nekom ili nizu pitanja koja nas interesuju. Da

konkretnije vidimo kakav je međusobni odnos gornjih pitanja. Želimo, na primer, da znamo koliko staje obuka i izdržavanje vojnika u jednoj godini da bi na osnovu toga uporedili rezultate obuke sa troškovima koje smo imali oko toga. Elemente koje pri ovome treba uzeti u obzir su dvojaki. Jedni se odnose na rezultate obuke, a drugi na materijalne izdatke za svakog vojnika. Drugim rečima, rezultate obuke treba pokazati u brojkama da bi se na osnovu njih moglo videti da li je i koliko napredovala obuka vojnika u tom periodu. Isto moramo da učinimo i sa materijalnim izdacima za izvođenje obuke. Kad dobijemo oba rezultata vršimo poređenja u raznim intervalima da bi utvrdili da li nam rastu troškovi ili rezultati obuke i u kakvom su oni odnosu. Nisu, naime, uvek nužna veća sredstva da bi se postigli bolji rezultati obuke, kao što nije uvek moguće bez dovoljno materijalnih sredstava postići dobre rezultate u obuci. Cilj ovog sagledavanja jeste da se utvrdi kakvi treba da budu troškovi da bi se postigli maksimalni rezultati.

Međutim, ako želimo da analiziramo izdatke za jednog vojnika u poređenju sa bojevom sposobnošću jugoslovenskih građana, onda se pored pomenutih nužno moraju uzeti u obzir i neki drugi elementi. Potrebno je da se uporede uložena sredstva po glavi vojnika sa sredstvima koja su uložena za podizanje bojeve sposobnosti jugoslovenskih građana. Na osnovu toga izvlačimo zaključak da li su dovoljna

ulaganja u bojevu sposobnost građana ili treba još nešto učiniti. Naravno da je ovo razmatranje samo deo razmatranja bojeve sposobnosti građana s obzirom da se ona ne meri samo materijalnim ulaganjem. Kad želimo da znamo koliko posebno košta mornar, koliko tenkista, vezista itd. odnosno kada ispitujemo određenu vrstu vojnika, uzimaju se drugi elementi ispitivanja.

Zahtevi kojima se traže podaci, moraju da budu tačno određeni i strogo precizirani u vezi sa potrebom i osnovnim zadatkom jedinice, organizacije. Samo prikupljanje podataka mora da bude po napred utvrđenim metodama kako bi se izbegla nepotrebna istraživanja ili analize koje se mogu otegnuti u nedogled, a podaci gomilati »za svaki slučaj«.

Pri razmatranju stanja javljaju nam se dve vrste elemenata — jedni su stalni, a drugi vanredni. Stalni su oni koje pratimo neprekidno, a povremeni iskrsavaju kada nam se usled izvesnih okolnosti toliko menja situacija da moramo pristupiti posebnom sagledavanju stanja pošto nam stalni elementi nisu signalizirali promene.

Sledeće pitanje koje se postavlja je — kako sagledati stanje npr. u jednoj jedinici. Ono se može upoznati lično ili preko izveštaja. Predmet ličnog uvida je u tome što se nedostaci mogu odmah uočiti i na licu mesta doneti odluke za njihovo otklanjanje. Ocena kod ličnog uvida proizilazi iz iskustva onoga ko ga vrši, bilo da je to pojedinac ili grupa ljudi. Ukoliko je veće iskustvo utoliko će biti bolja ocena. No može se dogoditi da se zbog ličnih osećanja donesu pogrešni sudovi da se kao problem istakne nešto što to nije, a da problem koji traži hitno rešenje ostane po strani. Ali i izveštaji mogu da imaju svojih slabosti iako mogu da budu neuporedivo bolji od ličnog uvida. Njihova velika prednost je u tome

što predstavljaju lična iskustva velikog broja ljudi. To je uopštavanje prakse gde se gubi individualnost. Slabe su im strane što ne mogu da reaguju odmah na izvesne probleme koji traže hitno rešenje, a uz to i oni mogu da budu subjektivni ako se to blagovremeno ne spreči. U svakom slučaju, oni treba da budu zasnovani na brojčanim pokazateljima koji, nezavisno od mišljenja pojedinaca, ukazuju na izvesno stanje. Pri tome treba svakako izbegavati da se brojčani pokazatelji koriste kao potvrda unapred postavljenog subjektivnog stava i mišljenja po nekom pitanju. Obično se kombinuje lični uvid sa izveštajem i to tako da se njime steknu izvesni utisci koji se kasnije preko izveštaja proveravaju i dopunjuju.

Prikaz stanja treba da bude tačan. Pod tim se podrazumeva slikanje situacije baš onako kako stvari stoje. Brojke moraju tačno da beleže ono što se desilo. Ukoliko je na gađanju utrošeno 55 granata, onda to ne može da bude ni 54 ni 56. Ne treba naročito objašnjavati niti naglašavati potrebu za takvom tačnošću. Na tačnost se nadovezuje objektivnost. To znači da stanje treba prikazivati pomoću takvih pokazatelja koji će u ocenjivanju uticaj čoveka, po prirodi sklonog subjektivnosti, svesti na što manju meru ili ga sasvim isključiti. Element objektivnosti isti će se zbog toga, jer unošenje ličnog na razmatranje određenog stanja može u tolikoj meri da iskrivi sliku, da se na kraju kao zaključak, pojavi ocena koja ne odražava pravo stanje niti može doprineti njegovom rešenju. Objektivnost je element koga sva rukovodstva visoko cene, jer on čini osnovu za pravilno odlučivanje. Prema tome u jedinici stanje ne mora da bude uvek takvo kako ga prikazuju njeni rukovodioci. Može se bitno razlikovati, i pored najbolje želje starešina da ga

prikažu objektivno. Polazimo, naime, od stanovišta da ličnu ocenu stanja u jednoj jedinici rukovodioci daju onako kako ga oni vide tj. do granice svog iskustva i znanja. Ukoliko je ovaj nivo viši, utoliko će ocena da bude objektivnija i šira. Objektivnost je za odluku od presudnog značaja pošto sva dalja aktivnost može da krene pogrešnim pravcem, ukoliko je odluka zasnovana na subjektivnim pokazateljima, izveštajima, ocenama itd.

Istinitost je takođe jedan od elemenata koji ima svoje mesto u ocenama i tesno se prepliće sa objektivnošću. Sklonost pojedinaca da ulepšavaju stvari je prirodna pojava vezana za ljudske slabosti. Takvi postupci mogu da ometaju pravilna reagovanja na stanje u jedinicama ili raznim institucijama. Od istine ne treba bežati čak ni kad nije prijatna, jer će ona pomoći da se preduzmu pravilne mere i ubrza napredak.

Kao sledeći značajan elemenat je brzina sa kojom se izvesni problemi predočavaju rukovodstvu. Brzina je važna na svim stepenima vojničke hijerarhije. Ukoliko je pitanje važnije, utoliko se treba brže s njim upoznati. Brzina predočavanja je neophodna, ne samo za pojedinačne probleme koji su iskršli u jednoj jedinici, već i za one koji su zajednički za više njih, te imaju širi značaj i za koje mora da se izvrši određena analiza. Ukoliko analiza kasni, menja se stanje problema pa odluka zadocnjava, što je po posledicama često isto kao da je pogrešna. Brzina predočavanja je važna i za ažurnost podataka. Neažurni podaci mogu dovesti do sasvim pogrešnih poteza komande, oni povlače za sobom nove greške i tako prouzrokuju lančanu reakciju koju nije lako uvek zaustaviti. Pored toga, podaci treba tako da su odabrani da omogućavaju potrebnu analizu. Veliki broj od njih nije uvek bogat, odnosno svestran. Ovo

ukazuje na to, da izabrane podatke treba pažljivo proučiti, tako da se pomoću njih može sagledati stanje u celini, a da se istovremeno ne opterećuje organizaciona jedinica koja radi na njihovom prikupljanju.

Podaci o stanju moraju biti međusobno uporedivi. O tome se takođe vodi računa prilikom njihovog prikupljanja. To znači, da rezultati analize materijalnih problema imaju veze sa rezultatima analiza ljudskog faktora ili obrnuto. Još na početku je pomenut problem utvrđivanja vrednosti obuke vojnika. Prema tome, ukoliko ne možemo uporediti troškove koje smo imali oko jednog vojnika, sa rezultatima obuke, onda nismo sagledali stanje u celini već delimično, odnosno jednostrano. Slično je sa finansijskim, moralno-političkim i dr. faktorima.

Razmatrajući pitanje kako bi došli do slike o stanju i na način koji nam najbolje odgovara, nailazimo na evidenciju i statistiku. One će nam tu najbolje pomoći. No, da bi mogli pravilno da ih koristimo, treba prethodno da se upoznamo sa njima. Evidencija se bavi posmatranjem pojedinačnih pojava sa svim njihovim individualnim osobinama. Ona mora pri tom da obuhvati sve detalje, jer bez njih pojava ne bi bila potpuna. Ona ih posmatra opisno i na osnovu dokumenata. U stvari evidencija je kao spisak izvesnih sredstava, lica, događaja itd., sa naznakom tačnih karakteristika. Kod lica se, na primer, evidentira prezime, ime, mesto i godina rođenja itd. Kod vozila se beleži tip, godina izrade, broj šasijske, motora i ostalo. Tačno i ažurno vođenje evidencije može u svakom momentu da pruži određene podatke za lica, predmete odnosno pojave koje se evidentiraju. Iz nje uvek možemo da doznamo gde se sada nalazi npr. kapetan I kl. Petar Petrović, rođen u G. Milanovcu 1926. godine i slično. Tačnost je kod evidencije od presudnog zna-

čaja. Pogrešno evidentirani podaci praktično čine evidenciju neupotrebljivom čak i štetnom. Pošto je zadatak evidencije, a ujedno i njena najvažnija odlika, da može u svakom momentu pružiti tačne podatke o evidentiranim licima, predmetima ili pojavama, to bez sukcesivnog registrovanja svih nastalih promena, ona ne bi mogla poslužiti ciljevima radi kojih postoji.

Kao osnova administrativnog poslovanja, evidencija služi rukovodstvu za poduzimanje administrativno-operativnih mera. Istovremeno, ona omogućava sticanje uvida u stanje neke organizacije i daje elemente za vršenje kontrole. No koliko god bila savršena ona ne može da registruje čitava kretanja i međusobne odnose evidentiranih pojava.

Statistika se bavi posmatranjem masovnih pojava primenom raznih metoda. Masovne pojave su one koje su pod istim okolnostima ponavljaju na isti način. No okolnosti nisu uvek potpuno jednake, pojavljuju se izvesne razlike. Zato ispitivanjem većeg broja slučajeva dolazimo do pravila koje karakteriše određene pojave. Jedan od metoda kojim se tom prilikom služimo jeste statističko posmatranje. Ono se uvek upotrebljava kad su pojave mnogobrojne. Da bismo sagledali njihove osobenosti moramo ih najpre grupisati po određenim karakteristikama, odnosno po načinu ponašanja. Prebrojavanjem karakteristika određenih jedinica i njihovim međusobnim upoređivanjima dolazimo do rezultata koji su specifični za određenu pojavu. Ukoliko smo ispitali veći broj jedinica utoliko su ocene tačnije. Statističko posmatranje uvek brojkama izražava osobine i promene pojava. Statistika daje stanje ispitivanih slučajeva u brojkama, odnosno broj jedinica sa takvim osobinama. No, da bi se došlo do brojki treba prvo priku-

piti podatke o svakoj jedinici koju posmatramo, posle toga se prikupljeni podaci sređuju po pojedinim obeležjima i na kraju se dobijeni podaci zbrajaju i prikazuju u vidu raznih tabela ili grafikona.

Kao što se vidi prikupljanje, središavanje i objavljivanje podataka je prvi deo posla kojim se bavi statistika. Drugi deo nastupa onda kad se dobiveni podaci dalje raščlanjuju i upoređuju da bi se otkrile međusobne uslovljenosti i pravilnosti pojava. To je zadatak kojim se bavi statistička analiza. Analiza nastoji da otkrije unutrašnji poredak masovnih pojava, uprkos spoljnoj kolebljivosti, odnosno njom se pronalaze kvantitativna merila i faktori koji ta merila uslovljavaju. To znači, da kod pojava koje su stabilnije prirode izučavamo unutrašnje odnose, a kod pojava koje su podložne promenama njihovu dinamiku.

Bez statistike ne možemo zamisliti proučavanje određenih zakonitosti masovnih pojava. Zbog svojih osobina ona ima univerzalnu primenu i može se prilagoditi svakoj situaciji. Baš ta njezina univerzalnost omogućava da se i u armiji može primeniti u svim sektorima rada, pa kao takva predstavlja osnovu za druge naučne discipline koje se na nju oslanjaju. Pored naučnog ona ima i veliki praktični značaj, jer »statistikom se služimo zato što živimo u velikom svetu činjenica i što nam ona omogućava da te činjenice svedemo, kako bismo ih mogli pregledati, uporediti i utvrditi šta one znače« (Prof. Vajpl).

Statistika može da bude primarna i sekundarna. Primarna vrši samostalno istraživanje nezavisno od postojanja evidencije, to jest ona sama prikuplja materijal za svoja posmatranja. Sekundarna statistika se koristi podacima koji su već evidentirani i iz njih uzima one koji su joj potrebni za posmatranje određenih pojava takva je npr.

statistika u armiji. Primarna je pouzdanija od sekundarne zbog toga, jer ne zavisi od ažurnosti evidencije. Kao primer za to može da posluži knjigovodstvo. U određenim vremenskim razmacima iz njega se uzimaju podaci za izradu bilansa. Međutim, tačnije stanje, recimo materijalnih sredstava, dobićemo tek ako izvršimo opšti popis (inventuru) određenom statističkom metodom.

Potrebno je izvršiti neka upoređenja između evidencije i statistike, kako bi se mogle jasnije razlikovati.

Prvo, evidencija i statistika skoro nemaju ništa zajedničko, pogotovu ako statistika ne počiva na evidenciji. Statistika može da razvije posmatranje određenih pojava i bez postojanja stalne evidencije. Pomoću popisa ona može da obezbedi one podatke koji su joj potrebni za posmatranje.

Drugo, evidencija (knjigovodstvena, personalna itd.) posmatra jedinačne pojave sa svim individualnim karakteristikama. I statistika polazi od individualnih pojava, ali one se gube pošto više nisu značajne i ostaje samo ono što je u njima zajedničko, značajno za sve.

Treće, evidencija je zasnovana na principu potpunog posmatranja pojedinačnih pojava. Statistika međutim ne mora da obrađuje sve pojedinačne pojave da bi upoznala opšte tendencije. Ona se može zadovoljiti reprezentativnim metodama i ispitati samo deo pojedinačnih pojava i tako dobiti ono što joj treba.

Četvrto, evidencija treba da omogućiti pronalaženje izvesnih pojedinačnih elemenata (lica, vozila itd.) radi ostvarivanja kontrole ili operativnog uticaja. Zbog toga je potrebno te elemente i njihove osobine evidentirati i sređivati po unapred određenim stalnim šemama koje su nužan predušlov funkcionisanja evidencije. Personalni

dokumenti npr. ne mogu da se menjaju svaki čas. Statistika je u tome elastičnija, jer grupiše elemente na osnovu potreba ispitivanja. No i kod toga ima stalnosti, jer se inače ne bi mogle izrađivati vremenske serije i teritorijalno upoređivanje.

Peto, postojanje sekundarne statistike povlači za sobom usklađivanje evidencije sa potrebama statistike. Statistika mora da odobri svaki evidencioni dokumenat pre nego što on može da bude upotrebljen itd.

Pomenute razlike između evidencije i statistike treba da posluže kao osnova za pravilnu primenu, uvođenje i primenu jedne ili druge. Ovo govori da rukovodstva svih mogućih stepena treba da budu upoznata sa mogućnostima evidencije i statistike i da primene ono što će im pružiti najbolji uvid, odnosno omogućiti pravilno rukovođenje. Kod primene evidencije i statistike moramo videti još i odnos između njih i rukovodstva koje ih upotrebljava. U nižim jedinicama rukovodioci su mnogo više zainteresovani za konkretne ljude ili sredstva te im tačan opis kvaliteta i broj predstavljaju onaj neophodan podatak bez koga ne mogu uspešno da poduzimaju mere. Međutim, ukoliko idemo prema višim jedinicama, taj se odnos menja. Rukovodiocice ovde manje interesuje tačan opis već više zajedničke karakteristike, odnosno ponašanje i kretanje ljudi ili sredstava. Iz ovoga se odmah vidi da nižim jedinicama više treba evidencija, pošto jedino ona može da im pruži ono što traže, a što idemo prema višim u značaju dobija statistika.

Da bi se evidencija i statistika mogle najefikasnije eksploatisati treba da odgovaraju izvesnim zahtevima, kao npr. da se na jednom mestu mogu naći svi podaci o praćenim objektima; da se podaci ne dupliraju niti ukrštaju; da su ažurni i tačni, i da se oni, odnosno tabele često ne menjaju. Pored

toga, neophodno je poštovanje dogovorenih rokova i propisa.

Obim armijskih poslova postao je toliko veliki da čovek postaje sve manje sposoban da uspešno obuhvati svu tu problematiku i da se s njom bori. On nije u mogućnosti da prostim rezonovanjem i intuicijom sagleda sve važne faktore i dalji razvoj uvek usmeri najboljim putem. Intelekt čoveka, ma koliko bio razvijen, pored rutinstva, intuicije i procene od oka, može često da dovede do zaključaka koji nisu prikladni i koji nekad mogu da izazovu više štete nego koristi.

U takvoj situaciji naučni metodi zasnovani na posmatranju kretanja i ponašanju masovnih pojava, mogu da posluže rukovodstvu kao najbolja pomoć u rešavanju izvesnih problema. Samo pomoću njih mogu da se utvrde najracionalniji postupci i odluke. Potrebno je odmah da naglasimo da evidencija može samo da pomogne operativnim rukovodstvima da momentalno vide kakvo je stanje i gde bi mogla da se nalazi određena stvar ili ličnost. Za rukovođenje su potrebni podaci druge vrste — preseći stanja iz evidencije u određenim vremenskim razmacima i dr. Upoređenjem kretanja podataka i stvaranjem dijagrama koji se mogu međusobno upoređivati dobijamo one podatke koji su značajni za donošenje odluka. Neki put ni ovi podaci nisu dovoljni već tek na osnovu njih treba pristupiti statističkoj analizi koja će onda dati željene rezultate odnosno pokazatelje.

U traženju najoptimalnije odluke jednog problema prolazi se kroz više faza. Prvo se vrši opšte razmatranje problema i formulisanje idejnih osnova. Ovaj rad ima verbalni karakter, jer se zasniva na opštem poznavanju dotične materije, sa eventualnim osloncem na neke vrlo uopštene kvantitativne pokazatelje. Tek posle toga se pristupa *kvantitativnoj analizi*, od-

nosno osvetljavanje problema brojka. Ova faza ne može se ni zamisliti bez postojanja obilja sistematski prikupljenih i obrađenih statističkih podataka, uz primenu odgovarajućih naučnoistraživačkih kvantitativnih metoda. Zavisno od samog problema zavisice obim i sadržaj statističkih podataka, kao i izbor adekvatne kvantitativne metode. Posle toga se donose zaključci na bazi verbalnog razmatranja i kvantitativne analize, gde se prethodne dve faze nalaze u položaju uzajamnih korektivnih faktora. Na bazi zaključaka donosi se odluka. Da sve to sada vidimo na konkretnom primeru. Potrebno je ispitati koliko treba metaka za uspešno izvođenje obuke u gađanju. U prvoj fazi sagledavamo problem sa stanovišta izvesnih diskusija i predloga koji su dati od strane raznih faktora. Komandir čete tvrdi da mu je malo municije po vojniku da bi uspešno izveo gađanje, a materijalni organi govore da se municija previše troši, da je to skupo itd. Potreban broj metaka ne možemo da odredimo ni prema jednim ni drugim, već moramo da izvršimo ispitivanje polazeći od osnovnog cilja — da vojnik mora da nauči dobro da gađa. Posle toga, u drugoj fazi, vršimo statistička ispitivanja i utvrđujemo s koliko metaka je postignut dobar rezultat, kakav je sastav ljudi koji su gađali, kakva je njihova predvojnička obuka, kakvih su fizičkih i intelektualnih osobina, kakve su uspehe inače postigli u nastavi itd. Zatim ispitujemo kod kojeg broja metaka rezultat počinje da stagnira, kakav uticaj imaju spoljni faktori, kao što je vreme, na vrednost rezultata itd. Ispitivanjem pomenutih i drugih faktora videćemo kakav je odnos rezultata i broja utrošenih metaka. U trećoj fazi upoređujemo rezultate kvantitativne analize sa verbalnim razmatranjem i donosimo odluku o količini metaka koju treba utrošiti

za obuku vojnika u gađanju tj. određujemo normu. No i posle toga mi tu normu moramo pratiti da bismo videli njezino dalje kretanje, pošto može, na primer, poboljšanje predvojničke obuke da utiče i menja rezultate.

Iz svega vidimo da nam se statistički podaci i kvantitativne analize pojavljuju kao obavezni pratioci i oslonac u radu. Od obima, sadržaja i tačnosti podataka i pravilnog izbora i primene analitičkog metoda zavisíće realnost i efikasnost donetih odluka i preduzetih mera.

Još bi trebalo sagledati kako statistika utiče na rukovođenje i šta u stvari sa njom dobijamo. Neka pitanja, odnosno karakteristike, pomenuli smo još ranije. Postojanje solidne statističke organizacije omogućava da rukovodstvo može slobodnije i lakše pristupiti razmatranju, npr. centralizovanog ili decentralizovanog sistema rukovođenja. I u jednom i drugom slučaju statistika će obezbediti podatke o stanju, što je neophodno za praćenje aktivnosti organa raznih stepena i njihove politike. Na osnovu tih podataka kod centralizovanog sistema se neposredno interveniše i preduzimaju konkretne mere. Kod decentralizovanog rukovođenja daju se direktive ili primedbe samo radi usmeravanja aktivnosti potčinjenih. Statistika može istovremeno da pokazuje da li je moguće dati potčinjenima veća ovlašćenja, samostalnost ili ne. Decentralizacijom komandovanja raste značaj statistike i opada značaj evidencije na višem stepenu vojničke hijerarhije. Statistika u toj situ-

aciji predstavlja jači oslonac rukovodstvu u sagledavanju opšteg stanja.

Kroz svoje analize ona obezbeđuje ocene pojedinih poslova, odnosno pomaže u pronalaženju najoptimalnijih rešenja u pogledu organizacije. Time ustvari ona ukazuje rukovodstvima gde mogu da se vrše racionalizacije. Pri svemu tome mora da bude zastupljen princip metodološkog jedinstva, bilo da je to centralizovani ili decentralizovani sistem. Time se obezbeđuje objektivna ocena aktivnosti i zajednički kriterijum.

Dalja uloga statistike jeste u tome što ona predstavlja preduslov za planiranje uopšte, a posebno za dugoročno. Stvaranjem vremenskih serija ona daje preseke stanja u pojedinim periodima, što omogućava sagledavanje tendencija i zakonitosti koje se pojavljuju u dužem vremenskom razmaku. Primenom matematičkih metoda dobili bismo takve pokazatelje, eventualno njihove korekture, koje bi planiranju dali vrlo veliki procenat tačnosti. Za praćenje izvršenja plana takođe je potrebna statistika. Upoređenjem dijagrama planiranih kretanja i izvršenja dobiju se pokazatelji koji ukazuju ne samo na dinamiku, već otkrivaju i nedostatke koji se pojavljuju u toku samog izvršenja.

Statistika može mnogo da pomogne i kontroli. Analizirajući rezultate često se otkriju pozitivne ili negativne tendencije koje možda čak ni najbolja kontrola ne bi mogla da ustanovi.

Jedinstveni statistički sistem i organizacija statističke službe omogućuju da se primenjuju razne kvanti-

tativne metode koje mogu biti od neposredne koristi komandantima u njihovom radu. Operativno istraživanje, koje predstavlja jedan od vidova primene kvantitativnih metoda, pruža mogućnost da se za neku odluku pripremi nekoliko mogućih rešenja razrađenih do u detalje. Na komandantu ostaje da na osnovu ličnog iskustva i intuicije donese onu odluku koja najbolje odgovara datom momentu. Ovakvim načinom rada skraćuje se učešće komandanta u prikupljanju podataka i ostavlja mu se više vremena za razmišljanje o samoj odluci. Time se omogućava i bolja podela rada unutar same organizacije, pri čemu više vremena može da se posveti obradi podataka nego njihovom prikupljanju, a rukovodioci mogu da povećaju broj ličnih veza sa potčinjenima. Naime, oslanjanjem na statistiku otpada potreba u rukovođenju za poznavanjem svih detalja u samoj organizaciji, već je dovoljno da se upoznaju samo problemi u svojim tendencijama kretanja. Prihvatanje modernijeg analitičkog postupka u sagledavanju stanja omogućava da se u rukovođenju napravi kvalitativni skok.

Savremeni način ratovanja pretpostavlja prilično veliku samostalnost pojedinih jedinica i to u uslovima dosta loše međusobne veze. U takvoj situaciji je necelishodno opterećivati jedinice da svoje rukovodstvo obavestavaju opširnim, detaljnim izveštajima. Statistički metodi omogućavaju da se pomoću samo nekoliko ključnih pitanja izveštaja i tačnih podataka može izvršiti ocena jedinice kao celine.

To se može postići takozvanim reprezentativnim metodom, gde se analizom samo dela podataka, izuzetih iz celine, uočavaju izvesne tendencije i dinamika i na osnovu toga se posle sa najvećom mogućom tačnošću izvlače opšti zaključci i daje ocena stanja. Statistika to postiže svojim metodama koje treba na vreme proučiti i razraditi, kako bi za vreme rata mogle da posluže kao efikasno sredstvo za sagledavanje stanja kod odvojenih i jedinica sa slabom vezom.

Modernu evidenciju i statistiku je istovremeno nemoguće zamisliti bez savremenih tehničkih sredstava odnosno mehanografije. Tu ubrajamo one elektronske računске mašine koje mogu prihvatiti veliki broj podataka, obraditi ih i ponovo izbaciti u vidu raznih štampanih materijala. Ovde dolaze i mašine sistema bušenih kartica. Na karticama se nalaze razni podaci koji se u mašinama sortiraju i obrađuju i štampaju. I mašine kojima se vodi savremeno knjigovodstvo dolaze u ova sredstva koja, ako su međusobno povezana, predstavljaju jedinstveni mehanografski sistem koji može u radu zameniti nekoliko desetina hiljada ljudi. Pomoću mehanografije mogu se mnoge radnje brže i racionalnije organizovati, a ljudska radna snaga osloboditi za izvršavanje drugih zadataka.

Formiranjem i puštanjem u rad kompleksnog mehanografskog sistema ukidaju se izveštaji koji se odnose na brojčane pokazatelje u bilo kom obliku i vidu. Opisni izveštaji ostaju i dalje, pošto se oni ne mogu svesti na brojke.

To će u mnogome olakšati racionalnije korišćenje kadrova i poboljšati kvalitet u radu.

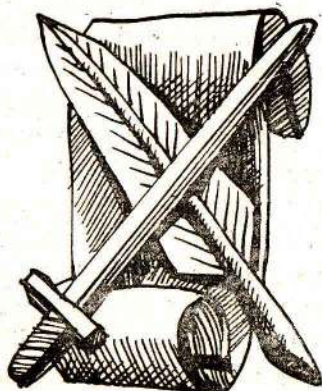
Istovremeno treba biti načisto s tim da sama tehnika ne rešava probleme koji se pojavljuju na pojedinim stepenima komandi. Čovek još uvek ostaje najvažniji i najznačajniji faktor. Međutim i on treba da ima određeni nivo znanja da bi evidenciju i statistiku mogao pravilno da eksploatiše.

U savremenom životu malo je rukovodilaca koji nisu evidenciju i statistiku usvojili kao jedan od osnovnih elemenata u rukovođenju. Pre bi se moglo postaviti pitanje — kakvu su evidenciju i statistiku usvojili kao osnovu za svoj rad, odnosno da li su one zasnovane na naučnim dostignućima ili su još uvek na dosta primitivnom stepenu.

Svaka moderna organizacija ili mašina koja još nije uhodana traži prethodno razbijanje konzervatizma i primitivizma. I moderna evidencija i statistika zasnovane na naučnim principima moraju prethodno sebi prokrčiti

put. Od shvatanja njihove uloge i mesta zavisice kako će ih rukovodstva prihvatiti i koliko će one efikasno da im posluže. No, kao aksiom možemo postaviti da su evidencija i statistika elementi bez kojih se ne može ni zamisliti moderno rukovođenje. Da bi zadovoljile postavljene zahteve one moraju da budu opremljene najsavremenijim mehanografskim sredstvima.

Već pomenuto metodološko jedinstvo takođe je važan preduslov za efikasno korišćenje evidencije i statistike. Ono traži stalnost u praćenju masovnih pojava koju, međutim, nije moguće postići, ako se problemi koje želimo da pratimo, prethodno dobro ne prstudiraju, a elementi koje pratimo ne postave tako da problem svestrano osvetljavaju. Tek tada se mogu uputiti zahtevi statistici. Pored toga, važno je još jednom reći da rukovodstvo treba dobro da proanalizira koji su mu podaci potrebni za praćenje situacije. Svi podaci nisu interesantni za sva rukovodstva, pa zato se i vrši odgo-varajući izbor

ПРИПРЕМА И ОРГАНИЗОВАЊЕ БОРБЕНИХ ДЕЈСТАВА

Пошто од припреме и организовања борбених дејстава умногоме зависи успех јединица на вежби и исход у борби, од интереса је да видимо да ли би и како они могли да буду још квалитетнији и у складу са савременим захтевима. При томе ћемо поћи од искуства из прошлог рата и специфичности које ће имати евентуални будући. Сигурно је да се стара искуства неће моћи примењивати као досад, с обзиром на нове услове који већ постоје и оне који ће се појавити у евентуалном будућем рату. Нова ратна техника и тактика, организација и формација јединица недвосмислено говоре да припрема и организовање борбених дејстава не могу да буду као раније.

Савремена борбена дејства су све изразитије маневарског карактера, са снажнијим темпом дејства, бржим променама ситуације. То захтева бржу припрему и организовање борбених дејстава, већу самосталност и иницијативу старешина и команди. Желим да обрадим баш то специфично и ново у припреми и организовању борбених дејстава. При томе ћу се задржати само на оним питањима која се односе на старешински кадар и рад команди до и после пријема борбеног задатка. Посебно ћу се критички осврнути на то како се данас, код нас у војним школама и уопште кроз обуку, решава ово питање.

Брже и краће припреме. Познате карактеристике будућих ратних дејстава истичу у први план чињеницу

да ће за припреме остати мање времена него досад.

На то треба додати да ће се у њима решавати далеко тежи и сложенији задаци него раније, што значи да времена треба још више, а у ствари га је све мање. Да би се то ускладило, а да припреме не изгубе у квалитету мораће се брже радити. Стога је потребно да старешине још од раније буду у току догађаја и добро познају терен на којем се одвијају борбена дејства. Свестрана подршка народа и добро организована обавештајна служба (која ће нам ставити на располагање податке о непријатељу) у многоме ће помоћи да што пре припремимо јединицу. Корисно је да претпостављени, кад год то могу, претходним (авизо) наређењем или другим путем оријентишу своје потчињене команде на предстојећи задатак. И то ће убрзати припрему. О току развоја једне ситуације мораће већ да се сагледа даљи развој и предузму мере које ће убрзати припрему и организовање следеће радње. Тако, на пример, још у току извођења одбране треба размишљати о преласку у напад или неку другу радњу и предузети мере које ће олакшати будућа дејства и обезбедити успех. Ту би дошло извиђање ради допуне података о непријатељу, проучавање земљишта у зони предстојећег дејства, евентуално померање, прикупљање, припрема, попуна и комплетирање јединица у вези са предстојећим дејством, предузимање потребних мера за

здравствено обезбеђење људства, оправка појединих путева, организовање саобраћаја и слично. Треба имати у виду да се од више команде често неће моћи добити сви подаци и објашњења.

Биће ситуација кад ће команде почињати рад тек кад приме задатак. Неке чије јединице буду одсечене, затекну се у позадини непријатеља или на одвојеном правцу, то ће чинити углавном без заповести и наређења претпостављеног, самоиницијативно. Наравно, у тим случајевима мора се радити брзо, без одуговлачења, јер иначе јединица може запасти у тежак положај и доћи у ситуацију да не може извршити постављени задатак. Све ово захтева велику увежбаност и оперативност у раду старешина и команди. Веома је важно да се у свакој ситуацији нађе најкраћи пут до одлуке и реалног решења за употребу снага и средстава. Тај пут неће бити увек исти и зависиће од радње која се изводи, података којима се располаже и од тога шта је до тад урађено.

Дужина припрема и обим рада на доношењу одлуке биће у свакој ситуацији различити. Поред осталог, зависиће и од карактера и вида борбених дејстава. Није свеједно да ли је то напад или одбрана, извлачење или противудар, противнапад и сл. Свака од ових радњи има своје специфичности. Узмимо, на пример, напад на солидно организован положај. Припрема за напад морала би ту да буде дужа него ако је непријатељ на брзу руку организовао одбрану. Али савремена тактика захтева да и ова припрема буде што краћа, да се напад предузима из покрета. Да би се то постигло примењиваће се такав облик маневра (обухват, обилазак, убацавање или слично) у коме ће се ангажовати мање снага с фронта и смањити потреба савлађивања јаких препрека

испред предњег краја при чему се досад губило највише времена. То ће знатно скратити време за припрему, а напад учинити далеко ефикаснијим. На дужину припрема утиче и то у којој су мери дејства наше јединице повезана са дејствима јединица у позадини, суседа или других, као и време које се мора изгубити око организовања садејства и др. Што се тиче времена за припрему није свеједно да ли јединица полази у напад кроз борбени поредак својих јединица или преко крила итд.

Услови у којима се одвијају дејства имају исто тако одређен утицај на дужину припреме. Она неће бити иста са јединицама које дејствују на тежишту и онима на помоћном правцу. На дужину припреме ће утицати и то каквим средствима ојачања и подршке јединица располаже, да ли се дејствује дању или ноћу, зими или лети, на планинском или крашком, брдском или равном земљишту, да ли је јединица у додиру с непријатељем или се доводи из дубине, да ли је у саставу своје више јединице или дејствује самостално, на одвојеном правцу, да ли припрему врши већа или мања команда итд. У свему томе је најважније да се са припремом не закасни и да се одлука на време пренесе потчињенима. Из свега досад реченог запажа се да се више неће моћи радити по методима који су примењивани у прошлом рату, а делом се и данас примењују у јединицама, и школама. Очигледно је да су превазиђени методи по којима су старешине упознаване само са задатком, па су се разилазили и сваки за себе вршио процену и доцније давао предлог команданту за груписање снага. Писани су дуги реферати и предлози, а сама реферисања су трајала сатима па чак и данима, зависно у којој команди су одржавана.

Ни други метод процене, када се начелници родова и служби двапут јављају (у процени и давању предлога), неће одговарати савременим условима. Ако узмемо да је сваком потербно само 10—15 минута за подношење предлога, можемо одмах закључити да ће се изгубити много времена само око саслушавања предлога. Кад онда свршити остале послове? Значи, време реферисања и број реферата морају се смањивати. Колективни метод рада, који је увек давао најбоље резултате, треба у том смислу еластично прилагодити конкретној ситуацији. Добрим организовањем рада у штабу, обухватањем у неколико реферата свих битних питања, избегавањем понављања, сувишног причања, свођењем реферисања на ону меру која је неопходна у датој ситуацији, добиће се много времена. У сваком случају треба избећи да начелници родова посебно учествују у процени, а посебно у давању предлога. Решење овог проблема добрим делом је везано и за формацијску структуру и организацију рада у команди. Уколико је она подешена савременим захтевима и правилно се одреде улоге и регулишу задаци свих њених органа, самим тим ће бити обезбеђена и њихова оперативност.

Комплексна процена. Команда треба да обезбеди да процена буде комплексна и јединствена и да њоме буду обухваћени сви родови, службе и видови. Није добро ако ситуацију цени свако за себе и само у свом делокругу рада. Не могу се оценити своје снаге а да се истовремено не цени непријатељ, дејство оклопних јединица без везе с пешадијом и слично. Зато би било нецелисходно да се, по пријему задатка и упознавању штаба с њим, настави рад и процена по групама, ако се после тога предвиђа окупљање свих органа ради обједињавања процене. Ако ситуација зах-

тева да се процена врши одвојено, реалније је да командант, док лично цени ситуацију, узме потребне податке и чује предлоге само неких органа и после донесе одлуку. Или, можда да се после процене сви скупе и само поднесу предлоге. Али ће начелници родова и тада морати да дају извесна објашњења која нису ништа друго до закључци из процене. На ово се може ставити примедба да није потребно никакво обједињавање процена које су вршене одвојено, пошто су општевојни руководиоци способни да кроз своју процену обраде и родовску проблематику. Али се онда поставља питање — да ли су начелници родова тако најбоље искоришћени као стручњаци с обзиром да техника добија све више места и значаја у савременом рату и да један човек (командант) не може све сам да види и најбоље зна.

У ситуацији кад нема довољно времена или је толико јасно да нема потребе за неким ширим скупом и консултацијом, процену врше само командант и начелник штаба евентуално са још једним помоћником. У току свог рада они повремено позивају начелнике родова да их консултују по појединим питањима. У таквом случају поставља се и питање — да ли остали органи родова и служби треба да буду упознати само са задатком или и са основном замисли да би успешније могли да наставе рад на припреми података за доношење одлуке. Питање се у ствари своди на то да ли је командант у могућности да сам донесе тај идејни део одлуке (основну замисао) и на основу којих елемената. Било би добро, да је он саопшти потчињеним чим их упозна са задатком. Да ли ће ово моћи да учини зависи од тога колико је ушао у задатак, од података којима располаже, од карактера самог дејства, величине јединице

за коју се доноси одлука о употреби снага и др.

У тактичким јединицама основна замисао моћи ће да се донесе и пре шире процене, односно одмах по добијеном задатку, с обзиром да ће оне од својих команди добијати детаљније задатке, него више јединице, понекад и основу о груписању снага, борбеном поретку и сл. Али у већини случајева, нарочито у вишим јединицама, тако неће бити. У њима ће тек после сагледавања низа елемената моћи да се створи основна замисао предстојећег дејства. Ако би се без тога и на брзину изградила сигурно је да би доцније морала да се мења, а то би изменило и оптеретило читав рад команди и начелника родова на припреми података и прорачуна за одлуку. Уколико би се радило по методу колективне процене ситуације, не би било ни потребе за посебним доношењем основне замисли, нити за саслушавањем реферата. Овај метод би био најповољнији и требало би га примењивати кад то услови дозвољавају, јер он даје највише гаранција, да ће нам процена бити солидна и комплексна. После тога остаје једино да се донесе одлука и настави рад на њеном спровођењу у живот.

Који је метод рада најпогоднији када се одлука припрема у току динамике? У таквом случају командант најчешће сам цени ситуацију и доноси одлуку, с обзиром да је мала могућност да се консултује са другима. Најчешће ће од неких органа само тражити податке. Сигурно је да ће у таквим условима он бити и најобавештенији о развоју ситуације и имати највише елемената потребних за процену па ће и потреба за ширим ангажовањем штаба бити мања. Све ово треба схватити еластично, јер ће се, у свакој ситуацији примењивати онај метод који највише одговара датом моменту и стилу рада, могућностима

и навикама сваког команданта. У свему томе је најважније да све старешине и команде буду непрекидно у току ситуације и унапред предузимају потребне мере, а кад добију задатак, да примене онај метод који ће најбоље одговарати конкретной ситуацији и могућностима. Прописати рецепт за све то је не само немогуће него и штетно. Колико је команданата толико ће бити и метода и сваки ће имати нешто свог личног што ће доћи до изражаја у конкретной ситуацији. Но ипак је корисно продискутовати о овоме да би се старешине оспособиле да то свестраније погледају, поразмисле о томе, да би се доцније боље снашле у конкретним ситуацијама.

Због тога је корисно кроз обуку решити што више задатака у којима би се 1—2 сата проценила ситуација и донела одлука. У војним школама то траје некад и до 15 часова, али то је због тога да би се слушаоци обучили да потпуно и свеобухватно цене ситуацију. То је разумљиво и оправдано у почетку школовања, али доцније треба то време скраћивати и слушаоце стављати у такве ситуације у којима ће се, према нашим предвиђањима, наћи сутра у рату. У школама, на испитима за чин и при обуци старешина у трупи, решавалац тактичког задатка често пише да је он као командант донео одлуку за сат или два, а у току динамике и за 10 минута, иако он зато у свом задатку утроши 3 па чак и 12 часова. То се правда тиме што он сада ради вежбе школски и има мање података него што би имао као командант у рату. Но то се може избећи претходним увођењем у ситуацију. Поред тога, губи се време и око техничког оформљавања одлуке, али и то би се могло избећи. Све у свему треба настојати да се старешине увежбају да у што краћем времену процене ситуацију и

донесу одлуку у условима који треба да буду што ближе ратним.

Штете од шаблона. Процена ситуације је основа на коју се надовезује сав остали рад на припреми и извођењу борбених дејстава. Да би та основа била солидна, она мора обухватити низ фактора тј. мора бити комплексна. Узмимо, на пример, процену непријатеља кад наше снаге организују одбрану испред које се налази река. Процена јачине, састава и циља дејства снага непријатеља и њихове могућности, затим процена атомских средстава и начин њихове употребе, почетак дејства и груписање снага непријатеља, начин форсирања реке, дејства кроз одбрамбену зону наших снага итд., коју би вршио обавештајни орган, морају бити прожете и исплетене са проценом коју дају остали органи штаба, начелници родова и служби. Инжињеријска процена о карактеру реке, вероватним одсецима и местима форсирања, техничке и временске могућности прелаза реке и савлађивања минско-експлозивних препрека и др. допунила би процену обавештајног органа и са осталим проценама родова и служби чинила једну целину драгоцену за доношење одлуке. И АБХ процена о најугроженијим рејонима, последицама „А“ удара, вероватним губицима у људству и техници, контаминацији, рушењу, пожарима и могућностима за њихово отклањање је неопходна за доношење одлуке. Ту би дошла и процена начелника тенковских јединица, органа одговорног да каже како ће непријатељ употребити своје оклопне снаге -- да ли ће им оне служити као главни носиоци борбених дејстава, за подршку пешадије, експлоатацију „А“ удара или остати у резерви и сл. Процена органа одговорног за авијацију и органа безбедности такође ту долазе и преплићу се са осталим подацима неопходним за доношење правилне

одлуке. Итд. Све те процене непријатеља морају да буду повезане са тим какве треба да буду наше противмере, како да распоредимо снаге и средства у почетном периоду, а како ксмије и на којим правцима. У том смислу процене начелника обавештајног и оперативног одсека морају представљати целину у коју треба да се уклопе и процене свих других начелника родова и служби. У процени наших снага посебну пажњу поклонити материјалном обезбеђењу и збрињавању јединица у дотичној зони, могућности одржавања путева за дотур и евакуацију, организацију саобраћаја, ремонта итд.

Посебно је важна и процена стања на терену, утицаја и значаја свих фактора — политичке ситуације, становништва, привредних снага итд. У наведеним питањима процене треба да учествују сви органи, сразмерно својим могућностима и да обезбеде што више елемената потребних за доношење целисходне одлуке о групирању снага и садејству у почетном периоду и доцније у динамици.

Напоменуо сам само нека питања процене ситуације. О томе је доста писано у часописима, а основе су дате кроз наша званична упутства. Сувише подвлачити шта треба да садржи процена ситуације може да наведе читаоца на шаблон. А то би донело само штете, јер се ни једна ситуација у рату не понавља. Свака има нешто специфично, своје. У једној ће бити најважније време, у другој земљиште, у трећој морал и борбено искуство, у другим познавање непријатеља, попуна и материјално обезбеђење итд. Конкретна ситуација најбоље истиче која питања и проблеме треба решавати. Безброј примера из народноослободилачког рата нам то потврђује. И кад је једна иста јединица више пута нападала на једно исто место, чак и на истог непријатеља,

при сваком нападу је било нешто ново у облику маневра, борбеном поретку, начину припреме, садејству и др. — што у претходном није било и што је непријатељу задавало муке.

У НОР-у није било шаблона. Увек се водило рачуна о конкретним и специфичним елементима ситуације. Није било сталног редоследа по коме треба ценити ситуацију и доносити одлуку. То се показало као позитивно. Мислим да би се у низу случајева донеле горе одлуке да се пошло школским редоследом, чак и овим на које ми данас указујемо као на најбоље. Сматрам да није корисно, а ни могуће, унапред одредити сва питања за неку радњу која би у потпуности одговарала конкретној ситуацији и дала одговор за доношење решења. Корисније је добро познавати начела основне поставке која су изнета у нашим правилима и упутствима, а тек кроз конкретан задатак одредити питања на која тражимо одговор, ценити ситуацију и донети одлуку. Ратни услови то посебно налажу, јер не трпе шаблон и спорост у раду.

Данашња пракса решавања тактичких задатака показује да су поједине старешине при процени ситуације склоне рецепту, шаблону. Пре него и што виде задатак, одређују питања по којима треба давати одговоре и вршити процену. У таквим случајевима се процена увек врши шаблонски и несолидно, обрађују се питања која нису битна за одређену ситуацију, а изостављају она најважнија, суштинска. Редослед процене се даје само као оријентација у раду. Потребно је увек навикавати старешине да, тек по пријему задатка и на основу добијене ситуације, одреде питања која треба кроз процену обрадити. У том смислу може се више учинити у школама и настави по јединицама. Још у миру се треба увежбавати да се према конкретној ситу-

ацији тражи решење. Разни шаблони и обрасци процене којима се тачно одређује која питања треба обрадити могу користити само као путоказ да се не пропусти нешто важно, мада неискуснијег старешину они могу одвести на погрешан пут — да од тих образаца не види пред собом стварне проблеме и догађаје који траже своје решење. Ако ми једну ранију одлуку, замисао дејства хоћемо просто да пренесемо с једне ситуације на другу, ту морамо погрешити, јер свака ситуација има своје специфичности, па су маневар и употреба јединица увек другачија. Као што сам рекао, не сматрам да је данас корисно до танчина прописати и одредити питања и редослед за процену, иако у другим армијама постоје за ово чак и подсетници. И код нас су неке школе и установе једно време израђивале такве подсетнике. У почетку им је то ипак користило ради обучавања. Данас би то старешинама који познају основе војне науке нанело више штете него користи, с обзиром да је и војна мисао стално у развоју и да многа правила брзо застаревају. Без рецепата би се добило богатство метода, разноврсност решења задатака што једино време доводи до одговара динамичности будућег рата и потреби за што широм стваралачком иницијативом сваког старешине.

Процена морала непријатеља. Постоје потпуно противречна мишљења да ли и како треба кроз задатке у мирнодопској обуци старешина вршити процену морала непријатеља и на основу којих елемената се може закључити да ли је он добар или слаб. Тачно је да се у неким ситуацијама, ако, нпр. непријатељ одступа, има велике губитке, извлачи се итд. може лако закључити да му је морал слаб. Али није увек тако. Преношење само искуства прошлог рата могло би да нас одведе на погрешан пут. Тај

који је некад имао слаб, данас може да има чак и висок морал. Полазити опет једино од друштвено-политичког уређења или праведности рата и на основу тога сигурно закључивати о моралу друге стране, не би било сасвим правилно. Чак и код задатака где ће се борбена дејства одвијати на граници и где је морал у почетку обично висок, а доцније све слабији — није лако то унапред тврдити, а поготову не би се сигурно смело рећи како ће то код које јединице бити изражено. Зато је при процени најбоље полазити од тога да је морал и једне и друге стране добар. Тако би се избегло да се морал непријатеља прецени или потцени, што је једнако штетно. Изузетак би се могао учинити само у динамици борбе када се располаже тачним подацима о губицима и стању јединица непријатеља на фронту. Боље је поћи од претпоставке да је морал непријатеља добар него обратно. Ако буде слаб, утолико боље по нас.

Слично је и код процене односа снага. Појединци ту узимају само однос у броју чета, пукова и дивизиона наших и непријатељских јединица. Али то неће увек показати реалну слику, с обзиром на разлике у величини и ватреној моћи наших и њихових јединица. На пример, ватрена моћ пука износи у једној армији око 4000 кг челика у једној минути, у другој око 6000, док у трећој и до 12 000 кг. Такође ни бројно стање није исто. Код неких чете имају око 90 људи са ватреном моћи око 80 кг челика у минути, док код других имају 160 људи са 280 кг челика у минути. Те разлике постоје и код артиљерије, оклопних јединица, и других родова, служби и видова. Зато би само употребљивање чете непријатеља према нашој чети, пука према пуку, дивизиона према дивизиону, без сагледавања разлика у величини и ватреној моћи, организацији и др. давало нереалну

слику и навело на погрешне закључке који се могу негативно одразити на наш успех у борби. Ако, на пример, у одбрани ценимо однос пукова, а не узимамо у обзир њихову ватрену моћ, можемо довести себе у тежак положај. Не може се, на пример, увек ићи по шеми пук у одбрани, 2—3 пука у нападу, јер није исто да ли пук избацује 6000 или 12 000 кг челика у минути. Ако избацује 12 000 кг он је јак као два пука са по 6000 кг итд. Или, на пример, нападачу може изгледати да су сасвим довољне две пешадијске чете да би ликвидирао неку отпорну тачку где се брани једна чета. Овакав рачун је, на први поглед, сасвим реалан — 2 : 1. Али ако је она чета која се брани двапут већа по бројном стању или ватреној моћи, онда однос више није 2 : 1 — већ 1 : 1, а тада су и закључци другачији. Може чак та чета у одбрани да буде већа од обе које нападају. При прорачуну се морају узети у обзир и ватрена средства подршке која понекад могу да имају одлучујући значај у односу снага. Код процене треба узети у обзир и евентуално нарастање или смањивање снага у току борбе, брзу промену односа снага, што ће у будућем рату доћи још више до изражаја.

Схватање задатка. Ту постоје различита мишљења. Једни сматрају да сваки командант у оквиру процене мора прво схватити задатак, затим проценити непријатеља и своје снаге и тек онда донети одлуку. Наиме, они тврде да је схватање задатка саставни део процене ситуације, а други да то не улази у процену, него је то посебно питање које се одвојено и прво обрађује. Они тврде да је немогуће прећи на процену ситуације док се не схвати задатак и да се једино тако може доћи до правилне одлуке. Први кажу да је то јединствен мисаони процес због чега се схватање задатка

мора укључити у процену ситуације. На овај начин би се решаваоцима тактичког задатка умногоме олакшала обрада процене ситуације у целини.

Сматрам да су први у праву. Уместо да се слушаоци посебно задржавају на схватању задатка, кад је времена и онако увек мало, а на то оде најмање по 2 сата, они би то време рационалније искористили за садржајнију обраду питања предвиђених у процени ситуације. То никако не значи да примљени задатак не треба добро проучити и простудирати, узимајући при томе у обзир све оно што је битно за даљи рад и решавање конкретне ситуације.

За питања која се обрађују да би се схватио задатак (нпр. замисао дејства претпостављене команде, улога и место своје јединице у остварењу замисли, улога суседа и др.) треба доста времена. У појединим установама и школама, поред ових, узимају се и друга питања што време за „схватање задатка“ само продужава, а решаваоце доводи у још тежи положај. У већини случајева они неће бити у стању да одговоре на сва тражена питања. Стога су присиљени да понове само оно што пише у задатку за вишу, сопствену јединицу и суседе. Тек по извршеној комплетној процени и уколико имају времена, они се понова враћају и допуњују остала питања на која раније нису могли да дају одговоре.

Да не би само преписали оно што већ пише у задатку, неки измишљају констатације које не стоје на сигурној основи. Један решавалац, нпр. произвољно изводи закључак да његов претпостављени командант жели да еластичном и дубоком одбраном спречи брз продор непријатеља кроз одбрамбену зону, а затим подвлачи да његова јединица има врло важну улогу, јер се налази у I ешелону и

на важном правцу. Што се тиче „важне улоге и правца“, то је скоро редовна формулација у задацима. Старешина неће готово никад рећи да његова јединица нема важну улогу и да није на важном правцу, па била она на тежишту, помоћном правцу или резерви, обезбеђењу или ма ком другом задатку. Слично је и са уобичајеном констатацијом да са суседима треба бити „у чврстој вези и садејству“. Ако се схватање задатка проширује на оцену карактера земљишта, праваца, ширине и дубине зоне, онда се узима оно што се обрађује и кроз процену ситуације. Мислим да је врло тешко одвојити питања која треба да се обраде кроз схватање задатка, а која у процену ситуације, а да ипак не дође до понављања или произвољних закључака. Такви закључци могу се штетно одразити на читаву процену ситуације, а тиме и на одлуку. У схватању једног задатка, на пример, решаваоци су одмах закључили да партизанска јединица која дејством у непријатељској позадини садејствује нашим јединицама у нападу с фронта, треба да разбије део резерве непријатеља у одређеном рејону, веже га за себе и тако олакша брз продор наших снага. Према томе, они су извршили избор објекта за дејство партизанске јединице пре него што су и отпочели са проценом ситуације, што је погрешно, јер нису пре тога оценили тежину и значај свих елемената који имају утицај на питање како најцелисходније ангажовати партизанску јединицу у предстојећем нападу. Тиме су се они унапред одрекли да у току процене ситуације анализирају и остале у задатку дате објекте погодне за дејства партизанских јединица, као што је: непријатељева артиљерија, база за снабдевање итд. или су морали да два пута разматрају исти проблем: у

схватању задатка и у процени ситуације.

Може се посебно дискутовати о томе да ли је кроз схватање задатка потребно одмах ценити и закључивати којом тактичком радњом треба извршити задатак, ако нам то претпостављени старешина није дао. Иако ће то у борбеним дејствима бити ређи случај, сматрам да то питање, ако до њега дође, треба да се решава кроз детаљну анализу током процене ситуације. Док се обрађује схватање задатка још нема довољно елемената за доношење коначних решења, а без тога, имајући у виду само неке одмах уочљиве моменте, површни решаваолац ће најчешће доћи до сасвим погрешних закључака.

На основу свега овога мислим да би требало нешто исправити у извођењу практичне обуке. Схватање задатка није ништа друго него улажење у задатак и нема потребе да се то одваја, и посебно писмено обрађује. Ма шта би желео да предузме, старешина прво мора да проучи и схвати задатак, уочи све што је битно па тек тада да пређе на процену ситуације. Немогуће је раздвојити једно од другог. На тај начин бисмо ослободили решаваоце од бриге око тога шта улази у схватање задатка, а шта у процену, која питања треба обрађивати а која не итд.

Цивилни сектор. С обзиром да ће у рату бити ангажоване све снаге, тј. биће извршена интеграција цивилног и војног сектора, пред команде се поставља као обавеза да у својој процени и ово обухвате. Све снаге на дотичној територији треба ангажовати и на дужностима предвидети и цивилно становништво, самостално или у заједници с армијом. У уређивању положаја, склоништа, земљаним радовима, у запречавању, оправкама, изградњи комуникација, маски-

рању, изношењу рањеника, гашењу пожара, асанацији терена и деконтаминацији затрованих просторија, пружању прве помоћи, снабдевању, ремонту, разним оправкама итд. — цивилно становништво може много да помогне. Поред тога, цивилни сектор се може искористити и у борби са ваздушним десантима, убаченим деловима, шпијунима, диверзантима, петоколонишима, за директну заштиту неког објекта или народа од пљачке, насиља и т.сл. Зато је добро то све узети у обзир и прилагодити конкретной ситуацији. Уз то је потребно сагледати важност и улогу индустријских објеката у дотичној зони, услове за њихово коришћење, потребу да се евентуално евакуишу, демонтирају, онеспособе за рад, или предузети све да се најважнији капацитети заштите од дејства непријатеља.

Посебну пажњу треба посветити процени доцнијег вероватног развоја дејства, нарочито са становишта организације садејства. У савременом рату који ће имати веома динамичан карактер, тешко ће се сагледати читав развој и предвидети сви поступци јединица синхронизовани по циљу, месту и времену између јединица на фронту, оних у непријатељској позадини и средстава подршке. То је и најтеже у процени. Зато је потребно најпре проценити које варијанте дејства највише одговарају, а затим прећи на разраду садејства по правцима и фазама. Основне поставке садејства обично улазе и у запознест.

Поставља се питање — када се организује садејство и како се преноси на потчињене? Раније се то обично вршило после рекогносцирања и за то се предвиђало посебно време. С обзиром да ће за припрему борбених дејстава остајати све мање времена, мислим да садејство у нижим јединицама треба организовати

заједно са рекогносцирањем. Циљ рекогносцирања ће бити организовање садејства и упознавање са земљиштем на коме ће се изводити борбена дејства, а не као раније само провера и допуна одлуке. У вишим командама садејство ће и убудуће моћи да се организује и утаничује углавном само по карти. У вези с тим поставља се питање израде плана садејства. У нижим командама, па и дивизији, он ће се ретко радити пошто одузима много времена иако би увек добро дошао, јер даје одређену прегледност која команданту олакшава руковођење, тј. усклађивање дејства између елемената борбеног поретка и јединица подршке.

У процени ситуације и припреми борбених дејстава посебан значај треба дати организацији командовања и везе. Ваља проценити да ли треба формирати борбене или тактичке групе ради обједињавања дејства снага на истом правцу, какву организацију команде захтева ситуација, да ли за сваку јединицу, групу образовати посебне команде са одговарајућим средствима везе или ићи на потчињавање једне јединице и команде другој. Ако су јединице једнаке по рангу онда се јавља нов проблем. Старе команде тешко да ће бити у стању да дотадашњим средствима обезбеде потребно руковођење, а нове јој нису ни формиране. Често ће бити најпогодније те снаге ставити под команду дела штаба на резервном командном месту (РКМ) који може објединити дејства и командовати тим снагама на одвојеним и помоћним правцима. Ово

утолико пре што је пракса показала да РКМ није било у свим ситуацијама у потпуности искоришћено. Многи су сматрали да оно и нема шта да ради док функционише основно командно место. Решење свега тога није нимало једноставно, а ни лако. Зато је добро да се оно тражи кроз праксу, а да се старешине кроз обуку што чешће суочавају с таквим проблемима.

У току организовања и припрема борбених дејстава велику пажњу треба поклонити правилном решавању врло сложених питања из оквира материјално-техничког обезбеђења и збрињавања јединица. Оружане снаге данас имају много више ратне технике. Огромна материјална средства ће се морати дотурати на фронт, а комуникације ће бити више него раније нападане и разаране, а понекад се уопште неће моћи да користе за дотур и евакуацију. Ове тешкоће доћи ће још више до изражаја на тежим теренима, који на својим путевима имају више осетљивих места, као и тамо где су дотур и евакуација упућени на ограничен број путева. У вези с тим често ће бити неопходно да се материјална средства пребацују с једног транспорта на други, да се у појединим ситуацијама праве обилазни путеви итд.

Те проблеме ће наше јединице ипак лакше решавати, с обзиром на територијални принцип материјалног обезбеђења и збрињавања, него агресор. Али и ми ћемо имати много проблема. Зато у припреми треба предвидети све могуће варијанте које долазе у обзир за решавање ових

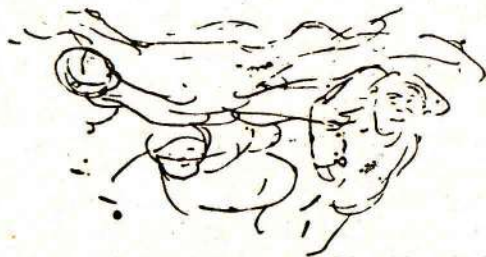
проблема у свакој конкретној ситуацији.

У припреми борбених дејстава потребно је поклонити већу пажњу него досад мерама борбеног обезбеђења (БО). Треба имати у виду да су неке мере БО у савременим условима добиле сасвим други третман, јер су по свом обиму и значају прерасле у борбена дејства. То су нова питања која се постављају пред команду у припремном периоду, а и доцније у току рада. Узмимо, на пример, колико су само порасле ваздушно-десантне снаге и средства, а тиме и значај ВД борбе. Исти је случај и код противоклопних дејстава. У великим армијама данас се главна улога преноси на оклопне и механизоване снаге. Према томе, у будућем рату се неће радити о мерама које треба предузети ради заштите од оклопних јединица, већ о противоклопним дејствима која представљају суштину савремене борбе. Исто тако стоји ствар и код ПВО с обзиром на могућности масовне упо-

требе авијације и пројектила. Посебно место припада средствима за масовно уништење, а тиме и мерама противатомског, противрадиолошког и противбиолошког борбеног обезбеђења.

Свему томе мора се убудуће поклонити далеко већа пажња у свим радњама којима се непосредно припремају борбена дејства. Све то треба решити и довести у међусобан склад у кратком времену. Све је теже, обимније, сложеније него раније, а мора се решавати у краћем времену. То се може надокнадити само већим знањем, увежбаношћу команди у раду, еластичношћу, смелошћу и одбацавањем сваког шаблона у раду.

Овде су изнета само нека важнија питања која се решавају у припремном периоду. Пошто процена ситуације заузима највише места и простора у припремама борбених дејстава, то сам се највише и задржао на слабостима које се код ње појављују, а на свему осталом само у оном обиму колико то с њом има директне везе.

ISKUSTVA IZ EVAKUACIJE RANJENIKA IZ UŽICA 1941.

Negde u drugoj polovini novembra 1941. godine stiglo je u Kraljevački odred pismo iz Užica u kojem je naređeno da se odredski lekar što pre uputi u Užice gde će primiti novu dužnost. Svi mi, Kraljevčani, znali smo da se u Užicu nalazi Vrhovni štab. S obzirom na moje iskustvo iz građanskog rata u Španiji nije bilo u štabu odreda nikakve sumnje u to, da će moj odlazak u Užice i nova dužnost značiti rastanak s odredom, možda zauvek. Obuzela su me osećanja ponosa i tuge istovremeno. U Kraljevačkom partizanskom odredu proveo sam svoje najlepše ratne dane. On mi je bio matica. Svaki ratnik oseća snažnu potrebu da ima svoju jedinicu, svoju maticu. Čak i onda kada se rastane s njom, on je i dalje oseća kao svoju.

Delovi Kraljevačkog odreda su ušli u sastav Prve proleterske brigade kao njen 4. bataljon. Tokom rata smo se ponekad slučajno susretali: za vreme bitki, u marševskim kolonama ili u drugim prilikama. Uvek sam se među Kraljevčanima osećao kao među svojim zemljacima i imao sam utisak da sam na časak navratio u svoj rodni kraj. U Kraljevačkom odredu stekao sam svoje prvo i najvažnije partizansko iskustvo: lekar i svaki zdravstveni radnik u partizanskom ratu mora biti »sve i svja«. On nikako ne sme da se ograniči samo na staranje o fizičkom zdravlju boraca, a ponajmanje bi smeo da ovo staranje svede na pasivno iščekivanje da mu se neko javi »na lekarsku«. Na njemu je da bdi nad celokupnim životom jedinice, on mora da se ukopča u mehanizam političkog života, da je svakodnevno pri ruci komandantu, političkom kome saru i partijskom sekretaru. Da i ne govorimo o tome da je elementarna njegova dužnost da učestvuje u svim borbenim akcijama jedinice, u stroju, s puškom u ruci, da deli dobro i zlo sa ostalim borcima. Možda sam ovde rđavo upotrebio reč »dužnost«. U stvari, partizanski lekari su sve to radili ne zato da bi odgovorili »dužnosti« nego iz svoje unutarnje potrebe. Tek kasnije, kada su narasle potrebe za sanitetskom službom a i stvorene bolje mogućnosti za njen rad, partizanskim lekarima se moralo direktno uskraćivati zadovoljstvo da neposredno učestvuju u borbenim akcijama. Tako sam i ja u Kraljevačkom odredu u početku živio životom borca, bio noću na straži, patrolirao i učestvovao u akcijama, prihvatao se partijsko-političkog rada i svega što je trenutno zatrebalo, a gde su moja skromna iskustva mogla biti od koristi. Kasnije, kada smo zadobili prve ranjenike, morao sam se više povlačiti na »svoj posao«. Pod kraj našeg boravka na terenu oko Kraljeva (u jugoistočnom uglu između Ibra i Morave, sa osloncem na planine Goč i Stolove) imali smo nekoliko desetina ranjenika i bolesnika. Oni su delom bili smešteni u jednu bolnicu

na planini Goču (šumarska kuća više sela Kamenice), a delom u samo selo Kamenicu i u više drugih sela južno od Kraljeva. Takva disperzija ranjenika, uslovljena taktičkim, ekonomskim i bezbednosnim faktorima, otežavala je lekarski rad. Ali ova poteškoća, sa kojom sam se tada prvi put sreo u našem ratu, urodila je i svojim plodom: tu, oko Kraljeva, u meni se prvi put rodila zamisao o mobilnoj hirurškoj ekipi. Zamišljao sam: kad bih raspolagao samo jednim hirurgom, a imao ovoliki broj ranjenika rasturenih po širokom prostranstvu, mogao bih ga najbolje iskoristiti samo ako bih ga popeo na konja pa da neprestano kruži od jedne grupice do druge. Ova ideja ostvarila se tek aprila 1942. kada smo u Foči formirali mobilnu hiruršku ekipu koja je obrađivala ranjenike ne samo u fočanskoj bolnici, nego i u borbenim akcijama na ustaška uporišta Borač i Rogaticu.

Sve ovo sam naveo samo zato da bih pokazao kako sam bio povezan sa svojim odredom i kakav je preokret u mom partizanskom životu predstavljao rastanak s Kraljevčanima. S druge strane, i pored ponosa što odlazim na višu dužnost, obuzimala me je i zebnja pred sasvim novom i nepoznatom odgovornošću.

Pre polaska sam još jednom, zadnji put, organizovao kupanje odreda u Bogutovačkoj banji i predao dužnost medicinaru Čedi Kasalici. Odredska ambulanta s desetinom bolesnika i ranjenika nalazila se tada u školi u selu Ročevićima.

Do Čačka se tada putovalo čezama, a od Čačka do Užica vozom. Voz prepun partizana. Naši organi bezbednosti kontrolisali su sve putnike. Prvi atributi države, Užičke republike, usred okupirane Evrope! U Užice sam stigao u noć. Vrhovni štab me je te noći snažno impresionirao. Ta prostrana zgrada narodne banke, ti široki hodnici i, naročito, tišina i red koji su tu vladali, sve je to bilo drukčije od naše bučne, pomalo razbaškarene i musave »partizanije«, sve je govorilo da ova ustanova predstavlja nov kvalitet vojske. Dežurni mi je pokazao krevet i rekao da se sutra dan javim drugu »Starom«. Legao sam i dugo razmišljao o drugu Starom. Znao sam da će to biti drug Tito, onaj čije smo članke čitali pod inicijalima Tt, onaj koji nas predvodi, koji zna više od ma koga od nas, koji predviđa sve i koji će naći izlaz iz svake situacije. Neobično osećanje sigurnosti vladalo je tada svakim partizanom pri pomisli na druga Tita zato što se znalo da je on generalni sekretar Partije, a za Partiju nije postojalo nemoguće. Zaspao sam s nestrpljenjem želeći da noć prođe što pre.

Druga Tita sam sutradan zatekao u prostranoj, svetloj i vrlo jednostavno nameštenoj sobi: oveći sto, sekcije, na zidu velika karta Jugoslavije i ništa više. Nastojao sam od sveg srca da moj nastup bude što više vojnički. Naprosto sam uživao u toj svojoj vojničkoj strogosti, otresitosti i u nekoj demonstraciji antipartizanstine. Posle mog pozdrava i raporta obuhvatio sam jednim pogledom i ulovio neka obeležja toga čoveka koji je upravljao sudbinom naše borbe i koga smo tako dugo očekivali: blage plave oči, do detalja izvajano lice (lice idealnog klasnog svesnog radnika, proletera, lice kao da je skinuto s neke ruske slike iz vremena proletkulta), tamnoplava uniforma. Moje već ranije ustaljeno osećanje sigurnosti i gordosti bilo je sad učvršćeno: vidim da imamo Vrhovnog koman-

danta, imamo onoga koji zna šta hoće, više nismo pojedinačni i izolovani partizanski odredi, sad smo povezana vojska, sad znamo da imamo nekoga levo i desno od sebe.

Naš razgovor nije bio dug. I to mi se jako svidelo. Odlika dobrog starešine je da bez mnogo reči dâ sasvim određene i jasne direktive svome potčinjenom. Drug Tito mi je, pre svega, saopštio da sam postavljen za referenta saniteta pri Vrhovnom štabu. To je iziskivao razvoj ustanka uopšte i situacija na oslobođenoj teritoriji u Srbiji posebno. U Užicu se nakupilo mnoštvo ranjenika. Moj prvi zadatak je da sredim stanje u Užicu.

Nije mi baš bilo lako pri duši kada sam napustio sobu druga Tita. Istina, čitava njegova pojava i način kako me je upoznao sa novom funkcijom ulivali su mi samopouzdanje i delovali smirujuće, pa ipak, zadatak koji je stajao preda mnom kao da je prevazilazio moje snage. Onda sam dozvao u pomoć svoje iskustvo iz Španije, stručno, organizaciono i političko. Tamo, a i pre Španije, još za vreme revolucionarnog rada na Beogradskom univerzitetu, naučio sam da za komuniste nema nesavladivih teškoća sve dok ostaju komunisti, dok umeju hladnokrvno ocenjivati situaciju, dok umeju da se oslone na ljude i mobilišu ih za akciju. Komunisti su me naučili jednom zadovoljstvu naročite vrste: nasrtati svom snagom na teškoće, savlađivati ih a ne izbegavati. Situacija koja je stajala preda mnom, a nju još nisam ni upoznao, stavila je moj moral pred prvi težak ispit, jedan od teških i najtežih koje sam imao za čitavo vreme rata.

Tada, kao uvek u ratu, kad god bih se našao pred »nemogućim« zadatakom, počeo sam raditi prema poznatom metodskom principu: »u p o z n a j , p r o c e n i , d e j s t v u j«. Zaista, nema ništa pogrešnijeg nego kad čovek, našavši se pred nepoznatom pojavom ili teškim zadatakom, pasivno čeka da mu »sine pamet« kako će ga rešiti. Umesto toga, umesto svih meditacija, treba samo otpočeti d e j s t v o v a t i: izviđati, upoznati i već u tom procesu donositi početna rešenja i postizati makar i male rezultate, pa će se »glavno« rešenje samo nametnuti.

Dane i noći bio sam u pokretu. Obilazio u Užicu, Požegi i Čačku sve što je bilo u vezi sa sanitetom: bolnice, ambulante, apoteke i ljude koji su tu radili. Evo glavnih podataka o tadašnjoj situaciji: ukupno je na tom području moglo biti oko 500 ranjenika (kasnije, kada je počela nemačka ofanziva, taj je broj porastao na 700). Najveća njihova koncentracija bila je u samom Užicu (gradska bolnica i bolnica Crvenog krsta) i u Sevojnu (poljoprivredna škola). Stanje u bolnicama, dabome, nije bilo zadovoljavajuće, ali nije bilo ni tragično. Mnogo štošta me je podsećalo na Španiju: bolnice prepune, premnogo pomoćnog osoblja, nevestog u svim poslovima, teški zadah od gnojnih rana, mnogo osteomijelita i sepse, medicinski rad slab (primenjivalo se uglavnom konzervativno lečenje rana beskrajnim previjanjima i ispiranjima, a malo se hirurški radilo), ali, s druge strane, u bolnicama je ipak vladao nekakav red i »naš« poredak, funkcionisali su politički komesari, čitana je štampa, ishrana je uredno tekla i raspoloženje među ranjenicima bilo je vrlo dobro. Valja pomenuti da je u tim partizanskim bolnicama lečen i manji broj četničkih ranjenika koji su poticali iz vremena zajedničkih borbi protiv oku-

patora, dok četnička komanda još nije izdala naređenje za izdaju i bra-
toubilački rat. U postupku prema njima nije bilo nikakve razlike. Čitava,
dakle, atmosfera koju sam zatekao u bolnicama, uveravala me je da
»stvar ipak nekako ide«. Zato mi se na kraju obilaska činilo da bi pri
takvom stanju stvari u bolnicama mogao da se postavi kao glavni zada-
tak: održati sanitetski kurs za bolničare u partizanskim odredima. Sma-
trao sam da bi budući ranjenici stizali do bolnica u mnogo boljem stanju
ako bi bolje funkcionisala prva pomoć na bojištu, ako bismo u odredima
imali barem po jednu odgovornu i dobro školovanu bolničarku koja bi
sve radila po jedinstvenom metodu naučenom ovde u Užicu. Već sam bio
spremio poziv na ovaj kurs. Pripremao sam i formular ranjeničke karte.
Čini mi se da je kursom trebalo da rukovodi dr Dejan Popović.¹

Ali dva krupna i iznenadna događaja potpuno prekidaoše ove moje
planove: eksplozija u fabrici municije i nemačka ofanziva protiv oslo-
bođene teritorije.

Užička fabrika municije eksplodirala je u rano poslepodne 22. no-
vembra 1941. Ja sam se u tom trenutku zatekao u glavnoj ulici što vodi
od trga prema narodnoj banci (Vrhovnom štabu) i njenim podzemnim
trezorima gde je bila smeštena fabrika. Čuvši snažnu detonaciju, pomi-
slilo sam najpre da je u pitanju avionska bomba pa sam instinktivno skre-
nuo s ulice pod svod nekih kućnih vrata. Ali ubrzo sam video kako iz
grla podzemne fabrike suklja crni dim, a kroz dim izleću ljudi i trče
izbezumljeno ulicom prema meni. Izgledali su jezivo kao fantomi iz pa-
kla: potpuno crni, samo su im se belasali zubi i oči, sa rukama podignu-
tim uvis. Među njima sam prepoznao i profesora Pavla Savića.

Opečeni ljudi sručiše se u garnizonsku ambulantu u kojoj je radio
dr Andersen — Rus.² Otrčao sam za njima. U ambulanti je vladala prava
»traumatska epidemija«, iako mi ovaj Pirogovljevi izraz tada još nije bio
poznat. Povređeni su ispunili hodnike i veliku sobu u kojoj smo obrazo-
vali previjalište. Bilo je zapomaganja, pometnje, necelishodne žurbe, pa
ipak prva pomoć je ukazana svima u roku od 2 do 3 sata. Opečene povr-
šine smo zavijali sterilnom gazom, ali smo pri tome pravili grešku,
naime, na gazu smo stavljali i vazelin, čija je sterilnost bila sasvim
sumnjiva.

Teško povređeni su preneti u gradsku bolnicu. Ne sećam se više
njihovog broja, ali svakako je bilo barem desetak vrlo teških opekotina sa
preko 50% opečene površine. Sećam se dobro zapomaganja tih bolesnika.
Mi, lekari, nismo se mogli složiti oko lečenja šokiranih. Jedni su stajali
na stanovištu da im treba davati morfijum sve dok se javlja bol kao
jedan od glavnih faktora šoka, tim pre što tada nije bilo krvi, a niti isku-
stava u transfuziji, da bismo se na taj način uspešnije borili protiv šoka.
Drugi su bili protiv morfijuma.

Likvidacija posledica eksplozije u Užicu zahtevala je puno anga-
žovanje naših snaga te nam je odvukla pažnju sa druge, mnogo veće opa-
snosti koja se nadvila nad Užičku republiku i veliki broj ranjenika u njoj.
Naime, nemačka ofanziva bila je već u toku. Ukoliko je tačno da je eks-

¹ Ubile ga ustaše u selu Govzi 1943. godine posle V ofanzive.

² Ubili ga četnici u selu Ilovači kod Foče s proleća 1942. godine.

plozija bila delo neprijateljeve diverzije a ne nesretan slučaj, onda se mora priznati da mu je zaista pošlo za rukom da ostvari školski primer kombinovanja diverzije u pozadini sa dejstvom njegovih snaga s fronta.

Nemačka ofanziva protiv Užica bila je usmerena u tri glavna pravca:

I. dolinom Drine, pravcem Ljubovija — Rogačica — Kadinjača — Užice,

II. pravcem, Valjevo — Bukovi — Kosjerić — Užice,

III. dolinom Zapadne Morave, pravcem Kraljevo — Čačak — Požega — Užice.

I pored herojskog otpora na Bukovima i Kadinjači, naše snage nisu uspele da zadrže pritisak nadmoćnog neprijatelja. Događaji su se razvijali munjevitom brzinom: 25. XI pala je Ljubovija; 27. XI Nemci se probijaju od Kraljeva ka Čačku, a 28. XI zauzimaju Čačak; 29. XI Nemci ulaze u Užice. Tog dana navršio sam tek drugu nedelju staža na novoj dužnosti.

Kakav je bio rad saniteta u tim danima?

Još krajem oktobra Vrhovni štab je naredio da se na Zlatiboru, gde je postojao veći broj turističkih objekata, pripremi smeštaj za ranjenike. Ovo naređenje je izdato vrlo verovatno u vezi sa već započetom nemačkom ofanzivom i s namerom da se pripremi odušak iz kotla u koji bi eventualno mogli pasti ranjenici u dolini Zapadne Morave. Na Zlatibor je 21. novembra transportovana prva grupa teških ranjenika iz Užica, a 26. novembra Vrhovni štab mi je naredio da sprovedem potpunu evakuaciju svih ranjenika iz svih gradova oslobođene teritorije. Pokuljali su potoci ranjenika iz Čačka, sa valjevskog pravca i od Rogačice, tako da je Užice odjednom postalo kritično usko grlo. Za dalju evakuaciju na Zlatibor stavljeni su mi na raspolaganje svega tri kamiona, jedna sanitetska kola i jedan autobus. I ovaj jedini autobus je prvog dana izgubljen: survao se niz strmine Palisata, srećom bez ranjenika, na povratku u Užice; poginuo je samo šofer. Osim krize u vremenu i transportnim sredstvima, situaciju je pogoršavala i žestoka zima koja je baš tih dana otpočela. Mraz je bio tako žestok da sam bio svedok kako se na platformama kamiona odmah ledio gnoj koji je isticao iz rana. Ne znam šta je bio razlog još jednoj nevolji, da li panika ili nečija sabotaza, tek bilo je mnogo ranjenika koji su iznošeni iz bolnice bez odela, samo umotani u čaršav i čebe. Pa ipak, evakuacija iz Užica izvršena je potpuno i na vreme. Poslednji ranjenici napustili su Užice noću 28/29. novembra, a 29. novembra pre podne Nemci su zauzeli grad.

Međutim, suprotno mom očekivanju, kriza se nastavila i na Zlatiboru, te je tamo dostigla dramatičnu kulminaciju. Ja sam živeo u nadi da je Zlatibor nepristupačan za Nemce i neosvojiv. Mislim da nisam bio jedini koji je u to verovao.

Vest o padu Užica stigla je na Zlatibor 29. novembra uveče, dakle, barem 6 sati kasnije od samog događaja. Vest je u početku bila primljena kao »alarmantna i petokolonaška«! Tek u noć uspelo nam je da pronađemo Vrhovni štab i dobijemo potvrdu da je situacija zaista kritična, da

se dolazak Nemaca može očekivati već sutradan rano i da treba ranjenike hitno evakuisati preko reke Uvca prema Sandžaku. Moram priznati da je to naređenje delovalo na mene porazno: mrkla noć, čiča zima, oko 700 ranjenika rasturenih po svim vilama i kafanama, osoblje premoreno prethodnom danonoćnom evakuacijom, sva vozila u rashodu i rasturena kojekuda, a kad bi ih i bilo, ne bismo s njima ništa više mogli napraviti jer je drumā bilo još samo nekoliko kilometara prema Uvcu. Atmosfera bespomoćnosti bila je potencirana još i time što se do toga časa nije znalo za sudbinu druga Tita. Mislilo se da je on poginuo. U Vrhovnom štabu vladala je duboka potištenost. Iz Štaba sam se vratio na Kraljeve vode. Tamo sam, među ranjenicama, a i među osobljem, zatekao veliku neizvesnost i uznémirenost. Jedan od ranjenika već je počinio samoubistvo.

Kao pritisak more ostalo mi je na duši pitanje šta da se radi sa 150 teških, nepokretnih ranjenika. Nisu postojale više nikakve realne mogućnosti za njihovo spasenje. Oni su, dakle, izgubljeni? Iako je svaka racionalna analiza davala drukčiji rezultat, ipak se nisam mogao osloboditi osećanja ličnog neuspeha i lične krivice u tragediji koja je već bila na pragu.

Kao što je poznato, Nemci su toga jutra stigli na Kraljeve vode i obavili zversko delo svojstveno njima.

RAZMATRANJA

Pogibija 150 partizanskih ranjenika 1941. godine na Zlatiboru svakako spada među najveće nedaće ove vrste koje smo pretrpeli u narodno-oslobodilačkom ratu. Kao učesnik evakuacije iz Užica ja nisam u stanju, niti želim, da dajem »konačnu« ocenu »pravilnosti« svih naših ondašnjih postupaka, a još manje da se upuštam u pitanje »odgovornosti«, zašto se radilo ovako, a ne drukčije itd. Pa ipak, smatram da će biti korisno da danas, posle 20 godina, pružim objektivnom istoričaru neke elemente za njegovu analizu i za njegov sud. Ovo činim utoliko pre što mislim da se iz tih elemenata mogu već sada izvući neke praktične pouke za rad naših zdravstvenih radnika u nekoj sličnoj eventualnosti, ne samo ratnoj, nego i u slučaju bilo kakve elementarne nesreće u mirno doba.

Pre svega treba istaći da evakuacija 700 ranjenika od Užica do Zlatibora, za vreme od svega tri dana i tri noći, na odstojanju od 30 kilometara, u uslovima žestoke zime, sa svega tri kamiona i jednim sanitetskim kolima, predstavlja jedan od najvećih podviga partizanskih sanitetskih radnika i svedočanstvo njihovog krajnjeg samopregora. Veličina ovog dela ističe se još više ako se ima u vidu činjenica da je sanitet, u te dane bio gotovo potpuno osamljen, bez veze sa Vrhovnim štabom koji je bio sav zauzet odbranom Užica. O visokoj moralnoj vrednosti sanitetskog osoblja svedoči i detalj sa Zlatibora: glasnik Vrhovnog štaba saopštava pred ranjenicima da je Užice palo, a lekari i bolničari hoće da ga zgrome kao »paničara i defetistu«! Lekari su unosili ranjenike u kamione, tovarili materijal, šofirali i tako svojim primerom podsticali da se izvuku i poslednje rezerve snage iz premorenog osoblja. Ne verujem, dakle, da se u pogledu same evakuacije, smeštaja i ishrane ranjenika na relaciji

od Užica do Zlatibora moglo u tim uslovima išta više učiniti. Još manje se moglo bilo šta više očekivati u završnom činu tragedije, tj. u noći 29/30. novembra na Kraljevim vodama: naše organizovane odbrane prema neprijatelju više nije bilo, bolnica je ostala bez ikakve zaštite, bez ikakvih transportnih sredstava, a Vrhovni štab je bio sav obuzet teškom brigom za sudbinu Vrhovnog komandanta koji je u povlačenju iz Užica 29. novembra preuzeo lično komandovanje jedinicama zaštitnice i pri tome izložio svoj život neposrednoj opasnosti.

Međutim, baš sa stanovišta korišćenja iskustva iz Užica u bilo kakvoj eventualnosti, može se postaviti pitanje kakvi su to objektivni uslovi bili neophodni pa da se sa više ili manje izgleda izbegne nesreća na Zlatiboru?

Smatram da je prvi i osnovni uslov bila čvrsta organizacija. A toga je najviše manjkalo. Bilo je u izobilju samopregora, bilo je divnih ljudi a, gledajući celokupni potencijal užičkog područja, bilo je i materijalnih sredstava (tovarnih i zaprežnih konja), ali nam je organizacija bila još krhka, tanka i nedovršena. Uspeh (dakako relativni) evakuacije iz Užica mora se pripisati pre svega velikoj odanosti, komunističkoj svesti i individualnoj umešnosti sanitetskih radnika. Evo nekih slabosti naše organizacije:

Rukovodeći organ čitavog partizanskog saniteta u to doba bio je predstavljen jednim jedinim čovekom — referentom saniteta pri Vrhovnom štabu. Danas je sasvim očevidno da je stepen razvoja ustanka u Srbiji koncem 1941. godine (i bez obzira na užičku krizu) zahtevao razvijeniji i jači rukovodeći organ koji bi, pored toga, bio i čvršće povezan sa čitavim organizmom Vrhovnog štaba. Dva lekara (referent saniteta i njegov zamenik) i jedan farmaceut, sa grupom kurira (nekad se ne može preceniti značaj dobrih kurira u našem ratu!) — to je bio, s obzirom na objektivne zadatke koji su se postavljali, onaj minimalni »aparatus« koji je u ondašnjoj situaciji bio koliko neophodan, toliko i ostvarljiv. Bez ovakvog aparata i bez čvrste i trajne veze sa Vrhovnim štabom, referent saniteta nije bio u stanju ni da sazna za sve onolike nagle promene u situaciji, a kamoli da bitnije utiče na njih. O svoj ozbiljnosti nemačke ofanzive, na primer, on je saznao tek 26. novembra. Još od prvog dana svog preuzimanja dužnosti, a to je bilo svega desetak dana pre evakuacije, on je bio sav ogrezao u praktičan posao u bolnicama, a za vreme trodnevne evakuacije još više je tonuo u sitan ali i neizbežan posao: lično je ukrcavao ranjenike u kamione, požurivao i bodrio osoblje, budio šofere usnule od premorenosti i tome slično. Zato nije ni malo slučajno što je on, nemajući nikakve kurirske veze sa Vrhovnim štabom, saznao za upad Nemaca u Užice punih šest sati kasnije od samog događaja. Pošto nije imao pri ruci ni najobičniju geografsku kartu, nije mogao steći tačne predstave o prostoru koji se proteže južno od Zlatibora prema reci Uvcu, o naseljima gde bi se mogli smestiti ranjenici i iz kojih bi se mobilisala stoka i ljudi za njihovo transportovanje. Sumarno uzevši, takav rad referenta saniteta pri Vrhovnom štabu za vreme evakuacije iz Užica, koliko god je bio u datim uslovima neizbežan i jedino mogućan, ipak se mora, s jednog šireg i objektivnijeg stanovišta, oceniti i kao sitno prakticistički. Nje-

gova uloga kao rukovodioca nije u tim danima došla do onolikog izražaja koliko je to čitava situacija objektivno zahtevala. Njegovo mesto moralo je biti bezuslovno mnogo bliže Vrhovnom štabu, odnosno onde odakle je mogao življe pratiti razvoj operativne situacije, a njegovi organi (kojih nije imao) trebalo je da brzo prenose i ostvaruju njegove direktive adekvatne svakoj promeni situacije. Nedovoljno shvatanje štabne funkcije referenta saniteta bila je na žalost dosta česta pojava pogotovo u početku našeg narodnooslobodilačkog rata, a to je redovno imalo vrlo nepovoljnih posledica.

Slabost rukovodećeg sanitetskog organa neminovno je radala i ostale organizacijske slabosti: nemanje posebne transportne jedinice za prevoz ranjenika i posebne zaštitne jedinice za bolnicu, jačine barem jednog voda. Njihovo nepostojanje imalo je za posledicu da su se i ona oskudna transportna sredstva, dodeljena za evakuaciju ranjenika, često gubila, rasturala i uzimala za razne druge svrhe, da disciplina šofera nije mogla biti na visini — a sve to je usporavalo evakuaciju. Posebna transportna jedinica u rukama referenta saniteta bi verovatno uspeła da obezbedi i rezervnu grupu šofera koja bi smenjivala one koji su bili premoreni. Naročito je mogla biti dragocena usluga zaštitnog voda. U kritičnoj fazi evakuacije, tj. odmah po dolasku ranjenika na Zlatibor, ovaj vod je mogao biti upotrebljen za mobilizaciju konja i ljudi iz okolnih sela radi transportovanja ranjenika na levu obalu Uvca, ili, u krajnjem slučaju, za njihovu disperziju po naseljima levo od glavne komunikacije Palisat — Dobroselica. Možda bi na taj način i u ovoj situaciji, kako je to često bivalo kasnije u toku narodnooslobodilačkog rata, tragedija 150 ranjenika na Kraljevim vodama bila znatno ublažena, ako ne i izbegnuta. U svakom slučaju može se, na osnovu naših potonjih iskustava, smatrati propustom što se nije barem pokušalo da se mobiliše narod iz okolnih sela.

Izneo sam neke objektivne organizacijske uslove pod kojima bi sudbina ranjenika na Zlatiboru, možda, primila drukčiji tok. Sada se može postaviti pitanje: a da li su postojali drugi, još objektivniji, još više odlučujući momenti za ostvarenje pomenutih uslova? Da li su opšti stepen razvoja naše narodnooslobodilačke vojske u tom periodu rata i, posebno, situacija na našim bojištima krajem novembra 1941. omogućavali da se organizacijski bolje pripremimo za tako težak zadatak kao što je spasavanje onolikog broja ranjenika? Smatram da bi bilo pogrešno ako bismo dali bilo kakav apodiktički odgovor na to pitanje, jer bi svaki određen odgovor, bilo pozitivan bilo negativan, neminovno sadržavao krupne primese proizvoljnog nagađanja i spekulacije.

Ne mogu odgovoriti »da«, jer znam za opšti zakon da je sanitet u osnovi onakav kakva je i vojska, da se on ne može ni razvijati ni delovati izvan opštih organizacijskih i operativnih okvira u kojima se razvija celokupna oružana sila. Znam za pravilo da se postupci ljudi u ratu ne mogu ocenjivati samo sa stanovišta neke apsolutne vojne teorije nego, pre svega, kroz prizmu konkretnih uslova, u okviru prostora i vremena u kojem su ljudi delovali. A naša vojska je u to vreme bila još mlada i operativna situacija izvanredno teška. Završna faza nemačke ofanzive na

našu slobodnu teritoriju odigrala se munjevitom. Nemci su imali ogromnu nadmoćnost u ljudstvu i tehnici, a partizanski odredi bili su već iznureni i proređeni dugotrajnim borbama na dva fronta: protiv Nemaca i protiv četničke izdaje. Zato uviđam rizik kojem se mogao izložiti referent saniteta pri Vrhovnom štabu da se sam upustio, u onim kritičnim danima, u stvaranje neke »bolje« organizacije: mogao je na tome izgubiti dragoceno vreme, moglo ga je to dovesti do još veće izolovanosti od događaja pa da ne učini ni onoliko koliko je učinio. U svakom slučaju, njegov onakav rad, koji sam nazvao sitnopracticističkim, bio je daleko korisniji nego da se u tom trenutku »bavio organizacionim pitanjima«.

Pa ipak, ne bih mogao mirne duše da prihvatim ni negativan odgovor, tj. da baš nikako nismo mogli, ne samo sanitet nego svi mi kao celina (vojska, narodni odbornici, organizacije), učiniti ništa više za ranjenike. Mi smo skloni da u svojim današnjim razmatranjima ratnih zbivanja dajemo prevelik značaj opštim i objektivnim »uslovima« pod kojima smo delovali, pa nam izgleda kao da su događaji morali neminovno teći baš tako kako su tekli. »Učinilo se sve što je bilo moguće, nije se moglo drukčije«. Čini mi se da je ovakav misaoni postupak kratkog daha, da on sam sebi zatvara vidik i da zatupljuje kritički duh. Ovakvim postupkom umanjujemo ulogu subjektivnog faktora (znanje, iskustvo, sposobnost blagovremene procene situacije, inicijativa, brzo reagovanje itd.). A baš naša ratna istorija je prepuna primera koji pokazuju kako je ovakav subjektivni faktor predstavljao ponekad onaj minimalni ali sudbonosni dodatak na terazijama »objektivnih uslova« koji je odlučivao da tok događaja ipak prevagne ovamo, a ne onamo.

Zato smatram da je u interesu slobode naše analitičke i kritičke misli, a pogotovo u interesu nedogmatskog korišćenja našeg ratnog iskustva, ako se na postavljeno pitanje ne daje ni kategorički negativan odgovor. Eventualni budući korisnik našeg iskustva iz Užica moraće shvatiti da u ratu treba uvek i najpre činiti ono što je moguće, ali istovremeno, da ne sme unapred zaustaviti svoju misao i svoju akciju pred bedemom »nemogućnog«. On će morati shvatiti da je u sanitetu organizacija jedan od najbitnijih uslova za preovlađivanje stihije, a tu organizaciju treba stalno usavršavati prema zadacima koji se postavljaju.

Gledano sa izvesne istorijske distance i sa stanovišta naših poznijih iskustava, ne bi se mogla apriorno odbaciti mogućnost i drukčijeg, povoljnijeg ishoda sudbine ranjenika na Zlatiboru. Da su postojali pomenuti organizacijski preduslovi, da smo mi subjektivno bili potpuno na

visini situacije (blagovremenija procena situacije i njene težine) moglo se postupiti još i ovako:

— moglo se produžiti s evakuacijom ranjenika odmah prema Uvcu bez zadržavanja na Zlatiboru. Iluzije u sigurnost Zlatibora postojale su; na krajnjoj tački automobilskog puta, u selu Dobroselici, mogla se obrazovati relejna stanica i tu se moglo izvesti prekrcavanje ranjenika sa kamiona na volovska kola i tovarne konje. Okolni teren raspolagao je dovoljnim brojem ovih sredstava i teško je zamisliti da bi stanovništvo, čak i ono nenaklonjeno nama, otkazalo pomoć da mu se objasnilo da su u pitanju ranjenici.

— Paralelno s ovim, a pogotovo za slučaj neke krize s one strane Uvca, mogli su se nepokretni ranjenici razmestiti i rasturiti po manjim grupama bočno od komunikacije Kraljeve vode — Kokin Brod i to po planinskim naseljima i šumama na planini Murtenici i Torniku. Njihova situacija ne bi ni tu bila zavidna, ali bi svakako imali više izgleda da prežive nego pri neposrednom susretu s neprijateljem na Kraljevim vodama.

Pouke iz evakuacije iz Užica ušle su odmah u riznicu naših znanja o partizanskoj sanitetskoj taktici. Od tada pa nadalje, sve do kraja rata, mi smo nastojali da se pridržavamo ovih načela:

— ne trpeti nikada veću koncentraciju ranjenika u jednom mestu;

— ne gajiti preterane iluzije o našim planinama; nepristupačnih terena za neprijatelja nema;

— svaka partizanska bolnica, ma koliko situacija izgledala stabilna, treba da radi u stalnoj spremnosti za pokret;

— najšire se oslanjati na narod, posebno na omladinu; kad god zatreba, smeštati ili brzo prenositi ranjenike van domašaja neprijatelja.

На први поглед изгледа да се рат и цивилизација узајамно искључују, с обзиром да рат руши, уништава све тековине, док цивилизација представља добробит човека и усмерена је ка стварању што лепшег и срећнијег живота. Међутим, ствари не стоје тако. Везе између њих постоје и веома су широке. И рат и цивилизација су друштвене појаве које се узајамно условљавају и преплићу. Објективно приказати ту везу и однос између рата и цивилизације веома је значајно, како за правилно разумевање историје тако и за реалније схватање савременог развитка друштва, нарочито данас кад је цивилизација у свом развоју створила такве могућности да саму себе уништи или да заувек одбаци рат као средство решавања нерешених питања и настави свој победоносни ход ка благостању и срећи човека. Пре преласка на разматрање односа између рата и цивилизације потребно је да мало изближе погледамо та два појма.

Шта је цивилизација? Има више тумачења овог појма. Оно које је данас најприхватљивије своди се на то да је цивилизација свеукупност материјалних и духовних вредности људског ума, тј. да обухвата базу и надградњу. Из тога следи да цивилизација обухвата и културу. Зато се мора одбацивати она подела која под цивилизацијом схвата само материјалну страну људског развитка, а под културом духовна достигнућа човека, као што су: наука, уметност, идеологија и сл. Неправилна су и тумачења која полазе од тога да се цивилизација јавља тек распадањем првобитне заједнице, појавом писмености, државе, новца. Људи су и у првобитној заједници остваривали не мала материјална и духовна добра, имали неку своју цивилизацију која је одговарала тадашњем ступњу развитка производних снага. Значи, она се јавља са човеком и његовим утицајем на природу која га окружује. Човек је творац цивилизације. Развијајући њу човек је развијао и себе. Њена историја је у суштини историја људског друштва, историја човека, у чијем развоју постоји сталан континуитет. Иако је у свом развоју имала извесних застоја, чак и падова код појединих народа, она је у целини показивала сталан успон, све веће богатство, све већу моћ човека. Оно што је суштина, основ њеног развитка, то је раст производних снага. Скокови су настајали онда када су се дужим или краћим гомилањем достигнућа стварале нове квалитетне вредности. Но, на развој цивилизације утицали су и друштвени односи и све оне појаве које су везане за њих, а међу њима и ратови.

Шта је рат и како се гледа на њега? О томе постоји више различитих теорија, међу којима су најважније идеалистичка и марксистичка. Суштина идеалистичких гледања на рат састоји се у томе да је рат постојао од када постоји човек и да је човеку урођен. Он није историјска, друштвена појава, већ природна. Разне варијанте ових идеалистичких теорија, као: биолошка,¹ етичка,² неомалтусовска,³ расистичка и сл., гледају на рат као на природан процес регенерације народног организма и нужни регулатор популације. Узрок рата објашњавају агресивним инстинктом човека, природним законом борбе за опстанак човека (социјални дарвинизам), затим правом господарења тзв. више расе и сличним. Практични смисао свих тих схватања је покушај овековечења и „научног оправдања“ освајачких подухвата и класног поретка као вечитог, богом даног и непроменљивог. Све ове теорије сматрају да је рат оправдан, користан, да је чак носилац цивилизације и да убрзава њен развитак.

Марксистички сматрају да рат није урођен човеку, већ да се као друштвена појава јавља на одређеном степену људског друштва — стварањем приватне својине, појавом класа и државе као посебне организације владајуће класе. Њиме владајућа класа једне земље тежи да опљачка и покори друге народе, и очува угрожене класне интересе у властитој земљи. Рат је брутално средство за разрешавање нагомиланих супротности међу класама, нацијама, државама. Познати војни писац Клаузевиц, подвлачећи битне карактеристике рата, често је истицао да „Рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима... Истина, политика не поставља извиднице, она не води патроле, али политика одређује циљ рата, она има битан утицај на план рата... Политика је мајка рата; она је памет, а рат само инструменат, а не обратно“.⁴

Иако су ове поставке правилне, из даљег проучавања се види да Клаузевиц, један од најистакнутијих писаца филозофије и историје ратова, није до краја сагледао суштину политике па ни рата. Он је политику сматрао ванкласним изразом воље државе која, по њему, штити интересе целог друштва.

Говорећи о рату и политици у савременим условима друг Тито каже: „Слепа снага ратних машина, наоружаних тим оружјем, искочила је из оквира класичних рачуница које су рат сматрале продужењем спољне политике другим средствима.“⁵ (Подвукао М. Д.)

Лењин истиче да се суштина рата може најбоље оценити кад се проучи конкретна политика земаља које су повеле рат, кад се открију узроци који су довели до рата. Разуме се да је и политика сваке земље условљена друштвеним уређењем — одређеним начином производње и односима људи у производњи, што нарочито подвлачи Енгелс

1 Ова теорија тврди да је рат биолошка потреба и да он врши селекцију најбољих и најспособнијих за живот.

2 По Хегелу, који је заступник ове теорије, рат је друштвено позитивна појава која одржава морално стање и здравље народа.

3 Ова теорија полази од тезе да брже расте број становника него средстава за живот. Рат доводи у склад број становништва и могућност његовог издржавања.

4 Клаузевиц: *О рату*, стр. 521, 526, *Војно дело*, 1951.

5 Говор председника Тита у Вандунгу 25. XII 1958. год.

у полемици са Дирином. Ратове су досада условљавали, пре свега, одређени економски интереси — они су били суштина и покретач. И докле год су ратови доносили победницима мање или више користи, они су били чешћи и теже их је било спречити. Међутим, ми се налазимо у фази кад ни победник не би постигао користи од рата, уколико би победника уопште и било и када постоји могућност да се ратови заувек спрече.

Као што је речено и познато, рат је организовани оружани сукоб између појединих држава, нација, народа, племена и класа, ради постизања одређених економских и политичких интереса. Ратови могу да буду међудржавни, грађански, национално-ослободилачки. Као што је историјски настао, тако ће и нестати. Кад нестане институција које су га условиле (приватна својина, класе, држава), нестане и њега. У страниј, па и у нашој војној литератури, понекад се не прави разлика између сукоба племена у првобитној заједници и рата за време настанка класа. Ратови, како их данас третирамо, нису постојали у првобитној заједници. То су били само сукоби који су понекад доводили и до физичког истребљења појединих група, али су вођени због сасвим других мотива од оних због којих се воде ратови. Основни мотив тих сукоба није био стварање услова за експлоатацију туђе радне снаге и добара. То је у основи била борба за биолошки опстанак. Упоређујући ратове у класном друштву са сукобима у првобитној заједници, Енгелс пише: „Рат који је раније вођен само за освету због неког насиља или за проширење области која је постала недовољна, води се сада просто ради пљачке, постаје стална грана приређивања“.⁶

Карактер ратова. Једно од најважнијих питања које се поставља у вези са улогом ратова јесте одређивање њиховог карактера на основу објективне оцене оправданости или неоправданости њихових циљева, улоге и последица које би нанели развоју људског друштва у датим историјским условима.

У савременим условима блоксовске политике и атомског наоружања, велики значај за оцену карактера рата има и чињеница ко га је први отпочео. Такав нападачки рат, без обзира ко га водио (што се не односи на колонијалне и поробљене земље) данас би био неправедан и реакционаран, јер би друштво повукао назад у беду, а постојеће супротности не би решио. Говорећи о овом проблему Лењин је писао:

„Разјашњавање карактера рата је неопходан предуслов за марксисту да би решио питање свога става према њему. За такво објашњење потребно је пре свега утврдити какви су објективни услови и конкретна ситуација која доводи до тога рата. Потребно је тај рат поставити у ону историјску ситуацију у којој се он догађао и тек тада се може одредити став према њему. Иначе се неће добити материјалистичко већ еклектичко третирање тога питања.

У складу са историјском ситуацијом, односом класа и др., однос према рату треба у различито време да буде различит“.⁷

⁶ Маркс — Енгелс: *Изабрана дела*, том II, стр. 303, издање *Култура* 1960. године.

⁷ Лењин: *Изабрана дела*, књига IX, стр. 20, *Култура* 1960. године.

Полазећи од оваквог става марксисти су сматрали да радничка класа треба да подржава национално-одбрамбене, ослободилачке и револуционарне — праведне ратове. Истовремено су указивали да се радничка класа мора супротставити освајачким и империјалистичким, тј. свим неправедним ратовима.

Ова подела и данас има велики значај. Зато је наша земља и подржавала праведну борбу Египта за време агресије на Суец и алжирску ослободилачку борбу. „У том ћемо смислу и даље пружити сву могућу подршку народима који се буду налазили у праведном рату за своју националну слободу и независност од агресора и империјалистичких завојевача“.⁸

Дакле, праведан рат се сматра рат за одбрану слободе и независности, рат против унутрашњег угњетача, ослободилачки рат колонијалних и поробљених народа. Њега, углавном, воде напредне класе. Међутим, не мора увек да буде тако. Праведне ратове не морају да воде само напредне класе, а неправедне, — реакционарне. Историја показује да се не може само формално, логички, закључивати да једна напредна класа може и мора да води само праведне ратове, а назадна класа неправедне ратове. На пример, историјски преживеле реакционарне класе са својим народима у антихитлеровској коалицији, водиле су праведан рат. Исти је случај и код борбе руског царизма и читавог народа против Наполеона.

Напредна класа, па и социјалистичка земља, ако има освајачке намере, може да води и неправедан рат.

У данашњим условима карактер рата се не сме процењивати са аспекта да ли је напредније ако рат почну капиталистичке или социјалистичке, већ с гледишта последица таквог рата за народе, за прогрес, судбину социјализма и човечанства уопште. Данас је сваки освајачки рат неправедан, па макар да га води једна социјалистичка против неке капиталистичке државе. Такав рат би довео до ситуације да се води и против радничке класе дотичне земље, која је принуђена да у име националне независности брани и своју буржоазију. Даље, такав рат може да наметне заосталије политичке форме социјализма у много развијенијим земљама, па да на тај начин објективно одигра реакционарну улогу. У таквом рату могу да се „афирмишу несоцијалистичке тенденције попут хегемонизма и сличних појава“ (Кардељ).

На ту могућност указивали су и класици марксизма. Лењин је писао:

„Пролетаријат неће бити свет и осигуран од грешака и слабости само због тога што ће извести социјалну револуцију. Али могуће грешке (и себични интереси — покушавање да се попне на туђу грбачу) довешће га неизбежно до сазнања ове истине.“⁹ У вези са овом могућношћу позната је Енгелсова примедба: „Победоносни пролетаријат неће моћи ниједном страном народу наметнути никакво усрећење, а да тиме не поткопа и своју сопствену победу.“¹⁰

При одређивању карактера ратова кроз историју, мора се увек полазити од објективних услова у којима се он водио, а на његов ток

⁸ Едвард Кардељ: *Социјализам и рат*, стр. 98.

⁹ Лењин: *Избрана дела*, књига X, стр. 175, *Култура* 1960.

¹⁰ Енгелс: *Избрана војна дела*, књига II, стр. 219, *Војно дело* 1953.

гледати дијалектички, јер у противном можемо пасти у шематизам и дати неправедну оцену рата, као што су то учинили поједини аутори тврдећи да су сви ратови до I светског рата били прогресивни. Мора се имати у виду Енгелсова примедба: „Ни у чему се човек не може тако лако обрукати као у историји ратова ако покушава да резонује кад нема потпуних података.“¹¹

У старом веку већина ратова били су освајачки, чак је било и империјалистичких, као рат између Рима и Картагине за доминацију на обалама Средоземног мора. Међутим, било је и праведних ратова, као, на пример, грчко-персијски рат, затим робовски устанци међу којима је најзначајнији Спартаков устанак. У средњем веку ратови су углавном вођени за територијално ширење, стицање феудалнихседа и кметске радне снаге везане за земљу. Али је било и праведних, ослободилачких ратова, као што су сељачки ратови, устанци против феудалног система који су се због своје стихијности, слабе организованости (као и робовски ратови) редовно завршавали неуспешно. У фази либералног капитализма освајачки ратови се воде претежно за тржиште и изворе сировина. За овај период типични су колонијални ратови.

Период 1789—1870. године углавном је испуњен буржоаско-прогресивним, национално-ослободилачким ратовима, који су усмерени за свргавање апсолутизма, рушење феудализма и стварање националних држава. Међу њих спадају и ратови Срба у XIX веку који су вођени за национално ослобођење. То исто важи и за I балкански рат и за учешће Србије у I светском рату.

Поучан пример су Наполеонови ратови. Они су били револуционарни, док су служили одбрани тековина француске револуције од контрареволуције удружене феудалне Европе. Али кад је он почео да поробљава друге народе, ти ратови су постали неправедни и освајачки. Слично је и са француско-пруским ратом 1870. године, итд.¹²

У фази империјализма ратови се воде за поновну поделу света. Међу ове спада и I светски рат, који је био освајачки и неправедан и за једну и за другу страну. II светски рат био је за земље антихитлеровске коалиције, у суштини, праведан и ослободилачки од свог почетка, док је од стране Немачке и њених савезника, који су претили потпуним физичким истребљењем свих народа, био империјалистички и неправедан. Ступање Совјетског Савеза у рат и других поробљених народа само је појачало ослободилачки карактер рата. На суштину рата нису могле битно да утичу ни извесне империјалистичке и хегемонистичке тенденције и код неких земаља антихитлеровске коалиције.

¹¹ Енгелс: *Изабрана војна дела*, књига II, стр. 646, *Војно дело* 1953.

¹² Интересантна је и негативна оцена устанка Чеха и Јужних Словена против Аустро-Угарске 1848. године. Расправљајући са пољским социјалистима о проблему самоопредељења нације, Лењин каже: „1848. године револуционарни народи борили су се за слободу, чији је главни непријатељ био царизам, а Чеси су стварно били... предстража царизма“. Оваква оцена класике је дата због тога што је тај устанак тада објективно значио подршку руском царизму као најјачој феудалној реакцији у Европи.

Какве штетне последице на практичну политику може да има неправилна оцена карактера рата, најбоље показује баш II светски рат. Пошто је оцењен као империјалистички, многе комунистичке партије су позвале своје чланове да се не боре против фашизма, већ да дезертирају из војске. Касније је било тешко исправити ове грешке и повратити поверење маса.

На основу напред изнесених елемената о карактеру ратова кроз историју, не делим мишљење појединих аутора да су сви ратови до I светског рата били друштвено прогресивни. Ту аргументацију за-снимају на чињеници да су ти ратови стварали потребну акумулацију, која је убрзавала даљи развој производних снага. Међутим, сматрам да све ратове треба појединачно ценити и видети у чему су прогресивни, а у чему назадни и на основу тога донети коначан суд о карактеру рата. Може се слободно констатовати да су сви праведни и ослободилачки ратови били допринос развоју цивилизације и као такви друштвено прогресивни. То се не може рећи за многе неправедне ратове који су довели до великих разарања цивилизација, иако су и они у нечем давали извештан допринос развоју цивилизације.

ОДНОС РАТА И ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Овом питању се прилазило и прилази са различитих аспеката. Пацифисти сматрају да је рат неспојив са цивилизацијом. Рат је израз некултуре, варварства, моралне нискости и културне беде, а цивилизација испољава степен образовања и моралности. Зато они одбађују и осуђују рат. Сматрају да ће подизање културе и цивилизације довести до укидања рата. Развијање хуманистичких односа међу људима, моралних норми, присних односа између земаља, треба да доведе прво до развијања мање варварских, више културних ратова и на крају до нестанка рата уопште. Очигледно је да су ова гледишта утопистичка, да дају погрешан одговор на то шта је рат и цивилизација, шта их условљава и како се они могу укинути.

Други кажу да је рат покретачка сила напретка, творац нових великих људских вредности и као такав носиоца цивилизације. Највећи број представника те теорије налази се међу немачким филозофима и политичарима. Хегел каже да је „рат најбоље средство лечења људи“, а Ниче да „рат није средство већ циљ живота“ и сл. Постоји читава плејада немачких филозофа, социолога, политичара и војника који с иронијом говоре о култури и цивилизацији других народа, а истичу историјску мисију Германа, који су позвани да „усреће“ некултурне. Они посебно наглашавају да једна цивилизација (германска) треба да води борбу за цело човечанство у име његовог „напретка“. Пошто јој то место буде обезбеђено, нужен је рат као најефикасније средство да се та „некултурна“ хорда држи у „културној“ покорности.

Ово су два екстремна става по питању односа рата и цивилизације. Један који потпуно негира ма какву везу између рата и цивилизације и који је апсолутно против свих ратова, и други који поставља рат као основну покретачку снагу развитка и носиоца цивили-

лизације. На основу досадашњег историјског искуства, а имајући у виду и стварност у којој живимо, очигледно је да се ови ставови не могу усвојити као правилни.

Но, рат и цивилизација су у узајамној повезаности и дијалектичком јединству супротности. Сам рат је родила цивилизација на одређеном ступњу свог развитка. Развој цивилизације снажно утиче на физиономију рата, док и сам рат врши одређен утицај на развој цивилизације. Да би се ово потпуније сагледало, осветлићемо негативне и позитивне утицаје рата на цивилизацију.

Негативан утицај рата на цивилизацију. У овоме се нарочито истиче уништавање материјалне и духовне културе, људских живота и разарање привреде. Велике тековине које је створио човек уништване су ратом. Њиме су, на пример, уништени велики иригациони системи у Египту и Месопотамији итд., који су хиљадама година рађени.

„... Тиме се објашњава и чињеница да је један једини рушилачки рат био довољан да опусте једну земљу за стотине година и да је лиши њене читаве цивилизације“.¹³

Чувена Александријска библиотека била је неколико векова оличење духовне културе. Али је само једним злочиначким актом Калифа Омара била спаљена и разрушена. Велика цивилизација Рима, која је у ствари била асимилација источне и грчке културе, уништена је крајњом окрутношћу Вандала. Крсташки ратови у средњем веку, вођени под религиозном заставом за „ослобођење“ Христовог гроба, у ствари су вођени због пљачке и пустошења Средњег истока и Мале Азије. Интересантна су сведочанства која наводи Меринг о поновном пустошењу Рима од стране Шпанаца и оргијању и пљачки немачких ригера за време 30-годишњег рата: „заузели смо Рим на јуриш“ извештавао је Себастијан Шертлин, „убили смо тамо више од 6000 људи; опљачкали смо цео град; узели смо све што смо нашли у свим црквама и свуда где се могло, спалили смо већи део града и уопште страховито поступали“...¹⁴

Рушилачко дејство ратова и разарање производних снага нарочито је дошло до изражаја у задњим светским ратовима. У II светском рату у Немачкој је од бомбардовања, поред осталог, уништено 363 000 зграда, а око 7 000 000 људи је остало без крова. У СССР-у је уништено 1 209 000 градских кућа, тј. 50% стамбеног фонда у окупираним градовима; око 3 500 000 сеоских зграда од укупно 12 000 000 на окупираном подручју; разорено и опљачкано 31 850 разних фабрика; железничка мрежа онеспособљена је за 40%. У Великој Британији, Немци су нападом из ваздуха уништили и разрушили 12 000 фабричких зграда. У Југославији је уништено или оштећено 504 160 стамбених зграда, а 3 300 000 становника остало без крова. Уништено је 47% хемијске, 54% текстилне, 49% металне индустрије и разорено 65% путне мреже. Индустрији Југославије је нанета штета од 518 000 000 долара. (Подаци узети из совјетске, британске и опште енциклопедије и из материјала Савезничке репарационе комисије.)

¹³ Енгелс: *Изабрана војна дела*, књ. II, стр. 155.

¹⁴ Меринг: *Огледи из историје ратне вештине*, стр. 67 и 78, *Војно дело* 1955. год.

Поред тога што рат непосредно руши и разара производне снаге, он и невероватно брзо исцрпљује привреду, тражи максимална напрезања људи у производњи, што се одражава на живот људи, како у рату тако и непосредно после њега. Снабдевање са потрошачким картама све до 1951. године је једна од последица ратних пустошења. Према подацима Уједињених нација од 1950. године немачка индустрија радила је 1946. године са 34% у односу на предратно стање, Француска са 46%, Јапан 61% и Југославија са 35%.

Најкарактеристичнија последица рата на цивилизацију испољава се у уништавању људских живота. Поред убијања, знатан број људи у рату и одмах после рата страда од болести, епидемија, исцрпљености. Према неким подацима швајцарских научника, за последњих 5160 година било је 14 513 ратова, а свега 292 године мира. У том периоду је погинуло око 3 600 000 000 становника, тј. више него што данас има људи у свету. У десет европских земаља за последњих десет векова (од 1000. до 1925. године) погинуло је у: XI веку — 8000, XII — 31 000, XIII — 68 000, XIV — 167 000, XV — 351 000, XVI — 888 000, XVII — 3 711 000, XVIII — 4 506 000, XIX — 3 626 000, XX — 24 035 000 (не рачунајући ту губитке из II светског рата).¹⁵

Подаци о губицима у I и II светском рату показују тенденцију још већег пораста. Тако, на пример, у I светском рату било је 9 000 000 мртвих или 12% од укупног броја мобилисаног људства, односно 0,5% од укупног становништва зарађених држава, или 0,4% од светског становништва. У II светском рату је погинуло преко 37 000 000. У појединим земљама је тај проценат нарочито висок, као, на пример: Пољска је изгубила у задњем рату 20% од свог становништва, Југославија 11% (у рату је изгубио живот сваки девети Југословен), СССР 12%, Грчка 6,8%, Мађарска 4,14%, Румунија 4%, Холандија 2,12%, Чехословачка 2,8%, Француска 1,43%, Велика Британија 0,84%, Италија 0,4%, САД 0,23% (подаци узети из британске и совјетске енциклопедије).

Негативан утицај на развој цивилизације имају и издаци за наоружање и одржавање мирнодопских армија које се припремају за рат. Маркс је за њих једном приликом рекао да им је економски ефекат исти као кад би нација бацила у воду добар део свог националног капитала. Издаци у I светском рату износили су око 200 милијарди долара, а у II — 4000 милијарди долара (односно 20 пута више него у I светском рату). Према последњим подацима, ове године је за наоружање у свету предвиђено око 200 милијарди долара, односно да се дневно троши 40 милиона долара. Велике силе САД и СССР дају 12 до 14% националног дохотка за војне потребе, односно САД 240, а СССР око 200 долара годишње по становнику. Колика су то средства може се видети по чињеници да све неразвијене земље, а то је 2/3 становништва у свету, могу у најбољем случају да имају друштвени бруто производ само од 150 милијарди долара. Кад су почеле да се производе нуклеарне бомбе, једна је коштала преко милијарду долара, за што се могло набавити око милион мањих

¹⁵ В. Ц. Урбанис: Ратови и становништво Европе.

аутомобила. Један носач авиона на атомски погон кошта око 485 милиона долара, за што би се могло изградити 8000 солитера од по 10 спратова, у којим би могло становати 320 000 становника. Рачуна се да данас на сваког човека отпада по 20 авионских бомби од 500 кг експлозива, док истовремено просечна годишња потрошња шећера по глави становника, у свету, износи 18 кг.

Огромни су издаци и за издржавање великих мирнодопских армија. Према прорачунима, данас се у свету налази под оружјем око 26 милиона војника, а за производњу наоружања ангажовано је око 80 милиона радника. Одржавање само једне савремене пешадијске дивизије кошта годишње 300 милиона долара, један тенк 200 000 долара, бомбардер Б-52 око 8 милиона долара, док један километар асфалтног пута кошта 50 до 100 000 долара.

Ратне припреме врше и знатан негативан утицај на привреду, а нарочито индустрију. То се испољава у усмеравању ка аутархији. Рат захтева развитак сопствене војне индустрије, а ова опет подстиче форсирање оних привредних грана које њој одговарају (тешка и хемијска индустрија). Инвеститори усклађују изградњу објеката према ратним потребама. То се односи како на намену и капацитет, тако и на ужу и ширу локацију појединих привредних објеката. Опште потребе захтевају да се нови објекти изграђују тамо где су сировински извори, где су комуникације, затим да се граде већи и повезани гиганти. Међутим, потребе рата захтевају супротно: децентрализовану градњу, повлачење објеката у дубину државне територије и сл. Поред тога, велики број највећих научника ради данас за потребе рата. Све то апсорбује огромне интелектуалне и материјалне снаге и спречава заједницу да се брже развија.

Позитиван утицај рата на развитак цивилизације. Поставља се питање да ли рат уопште врши неки позитиван утицај на цивилизацију. Мислим да овом проблему треба прићи објективно. У савременим условима рат би значао уништење цивилизације и као такав не би могао да има никакав позитиван утицај. И ранији ратови имали су више рушилачку него позитивну улогу. Међутим, не може се потпуно негирати да нису имали и извесног позитивног утицаја на развој цивилизације. О томе Лењин каже: „У историји је често бивало ратова који су упркос свих тешкоћа, зверстава, мука и невоља, неизбежно везаних за сваки рат, ипак били прогресивни, тј. доносили корист човечанству помажући да се униште особито штетне и реакционарне установе“.¹⁶

Пре свега, ради се о праведним ратовима, а нарочито оним у којима су прогресивне снаге у једној земљи ломиле окове старог што је спречавало даљи развитак производних снага. Самим тим они су давали допринос развоју цивилизације и тако доводили до револуционарних промена у једној земљи.

Но, и сваки други рат је раније, поред масовног разарања и уништавања, у извесном смислу утицао позитивно и на развитак производних снага. Тај утицај испољавао се у томе што су потребе

¹⁶ Лењин: III интернационала, књ. I, стр. 97, Рад 1951. године.

рата огромне, захтевају максимално напрезање свих капацитета и људских снага, а све се то одражавало како у интензивној и повећаној производњи тако и бржем техничком развоју. Зато није случајно што се баш за време ратова појављивао низ великих открића у разним областима. Тако, на пример, у ратовима су први пут испробане: железнице за већи превоз људства, електрични телеграф, пароброди итд. У II светском рату откривени су радар, телевизија, авиони на млазни погон, фисије и фузије уранског језгра, теледириговане ракете, и коначно, атомска енергија је први пут употребљена за атомску бомбу. Исто тако се сматра да су освајање космоса и летови у васиону, пре свега, инспирисани војним потребама. Такође многи истичу да је у рату знатно бржа примена патената него у миру, јер би многи од њих у миру чекали деценијама, а у рату се релативно брзо реализују.

Све су то чињенице које говоре да рат убрзава развој производних снага. Али, с друге стране, не треба заборавити да он ствара и средства за њихово уништавање, и уништава их. Због тога је неопходно проучити једну и другу страну рата и онда дати оцену у чему сваки рат помаже развоју производних снага. Кроз ратове је долазило и до контакта између разних народа, те су један на другога вршили различите утицаје. На тај начин долазило је и до преношења елемената једне цивилизације на другу (Европа — Исток, Европа — Америка и сл.).

Из свих ових елемената се види да су ратови у ранијој историји, поред битне рушилачке, негативне улоге, имали и извесног позитивног утицаја на цивилизацију. У савременим условима рат не би могао да има никакав позитиван утицај на цивилизацију јер би уништио огромне људске тековине и довео у питање опстанак човека. Овде треба напоменути да су се, поред осталих, и под видом марксизма, појавиле и такве теорије по којима би савремени рат био допринос цивилизацији јер би помогао револуцију. Та су гледишта постојала и раније. Стаљин их је само продубио и у пракси примењивао кад му је било zgodно да нешто искористи. Наравно, да су овакве теорије неодрживе и дубоко реакционарне.

Утицај цивилизације на развој рата и ратне војне вештине. Не само да рат има утицаја на развој цивилизације, већ и цивилизација има битног утицаја на развој армија и на рат. То се најбоље може видети кроз развој армија и ратне вештине. Војна организација, тактика и стратегија непосредно су повезане са развојем производних снага. Енгелс о томе каже: „Наоружање, састав, организација, тактика и стратегија зависе прије свега од постојећег ступња производње и од комуникација“.¹⁷ Због мале продуктивности рада робова, занатске производње, уске економске базе, у ропству су постојале и релативно мале армије, хладно оружје (лук, стрела) и фаланга као најбољи борбени поредак који је одговарао таквом наоружању. Због ниске производне технике, територијалне расцепканости, у феудализму није постојала озбиљна могућност за форми-

¹⁷ Енгелс: *Anti-Diiring*, стр. 172, *Нанпујед*, Заргеб.

рање већих војних формација, нити за другу ратну технику — него што су били сабља, штит, лук, стрела, ватрено оружје, а ни тактику — линијски поредак.

Са капитализмом се јављају централизоване државе (апсолутне монархије) и веће армије које су прво најамничке, а доцније са општевојном обавезом. Капиталистичка индустрија омогућује брзу изградњу потребне ратне технике, модерног ватреног оружја, које је однело прву победу још 1525. године код Павије. У вези са тим мења се и организација војске: јављају се нови видови, родови и службе. Индустрија омогућује изградњу ваздухопловства — тако да се сада добија и трећа димензија у организацији оружаних снага и вођењу рата. Разуме се да све то има свог одраза на стратегију и тактику. Јавља се стратегија уништења — уместо стратегије изнуравања, стрељачки строј као борбени поредак — уместо линијске тактике. Рат постаје свеобухватнији, динамичнији, захтева максимално напрезање не само фронта већ и целе нације. Наполеон је први применио ту нову стратегију и тактику засновану на народној војсци и стрељачкој тактици. Појавом атомског наоружања долази до револуције у стратегији и тактици. Све то недвосмислено потврђује постојање узајамног дијалектичког односа, повезаности и дејства, како рата на цивилизацију, тако и цивилизације на рат.

РАТ И ЦИВИЛИЗАЦИЈА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Цивилизација је данас достигла такав степен зрелости да је створила основне услове за елиминисање рата као средства решавања супротности. Укидање ратова поставља се данас као неопходност даљег друштвено-економског развика, јер би он на данашњем степену развика производних снага донео више економске штете него користи свима, па и онима који би га отпочели.

„У свијести људи данас постаје све јасније да су у заблуди они који мисле да могу извојевати неке одлучујуће победе силом оружја и тренутним техничким преимућствима. Код данашњих средстава за масовно уништавање може бити само побеђених, а то значи да би ужасе једног општег рата осјетило читаво човечанство. Управо ови фактори доприносе да све више расте сазнање да нови светски рат није неизбежан и да се он може осујетити ангажовањем и даљим јачањем свих прогресивних и антиимперијалистичких снага у свету“.¹⁸

Рат би нам данас донео само уништење и несрећу, а мир отвара дивне перспективе срећнијег живота. Јер ми живимо у времену када „савремена дела љуског ума и руку превазилазе и најсмелије визије сањара; човек осваја васиону; он практично постаје господар неслућених енергија, довољних да цело човечанство ослободи свих понижења, оскудица и немаштине, свих досадашњих материјално-техничких ограничења“.¹⁹ Да би све то служило човеку и његовој срећи потребан је мир, потребно је спречити избијање новог рата. За то

¹⁸ Тито: *Разматрања о савременом рату, Народна армија, 1959.*

¹⁹ *Програм СКЈ, стр. 422, Култура, 1958.*

НАГАСАКИ

данас постоји довољно снага и услова. Против рата делују данас, пре свега, социјалистичке снаге низа земаља које изграђују социјализам и које не делују само као политички фактор већ и као значајна економска чињеница у данашњем свету, као и низ прогресивних елемената у капиталистичким земљама.

Све више јача друштвена улога радничке класе која је против рата. Она за себе везује све више прогресивних људи у свету. Зато је од пресудног значаја њена правилна оријентација и борба против свих грешака које воде разједињавању.

Значајну позитивну снагу у борби противу рата представљају и новоослобођене земље од колонијализма. Оне су све заинтересоване за мир, јер једино у миру могу да изграђују себи бољи живот. Број ових земаља стално нараста. Крајем XVIII века било је свега 10 самосталних држава, почетком I светског рата 48, пред II светски рат 71, а данас их има 110. Или, почетком II светског рата било је у колонијалном и зависном положају 803 000 000 људи, а данас их има још свега око 40 000 000.

Развој производних снага и економска повезаност света такође је фактор који делује против рата. Развитак производних снага достигао је такав степен да ствара могућност за укидање експлоатације и услове за бржи економски развитак свих народа. Поред машинске, технолошке и електронске револуције, данас се налазимо у фази атомске ере. Сада треба применити све достигнуте научне тековине, а то се једино може постићи у миру. Савремени свет је данас толико ланчано повезан да је тешко претпоставити да локални рат не би довео до ланчане реакције — до светског рата.

И појава атомског наоружања, као и остали напредак у науци и техници, представљају такође значајну препреку рату. Употреба АБХ наоружања у евентуалном рату довела би до огромних раз-

рања и неслућених жртава које би човечанство претрпело. Каква би пустошења настала, може се видети на основу последица атомских бомби бачених на Хиросиму и Нагасаки. У Хиросими је од 255 000 становника убијено и повређено 140 000, а у Нагасакију од 195 000 — 76 000 становника. То су последице дејства ондашњих 20 КТ бомби. Данас су већ испробане 50 МТ хидрогенске бомбе чија је снага 2500 пута већа, а најављују и 100 МТ бомбу. Израђена су и разна нова хемијска и биолошка убојна средства, као и средства за лансирање ракета са којима се може тући сваки кутак земљине површине. Усавршено је и класично наоружање итд. Зато ниједан агресор не може очекивати да би у једном атомском рату стекао више користи него што би имао штете. Сазнање о уништавајућој снази савремене технике постало је снажан аргуменат против рата. У вези са тим друг Тито каже:

„Разорно нуклеарно оружје од кога су његови иницијатори очекивали да ће их учинити господарима људске судбине у целом свету заробило је најпре њих саме. Оно је постало средство које прети да уништи и своје властите творце . . . Замишљено као најмоћније оружје победе, оно се показало једино као оружје разарања и свеопштег пораза, као оружје рата без победника“.²⁰

У таквим условима политика активне, мирољубиве коегзистенције је нужност савремене цивилизације. Она изражава објективне потребе савременог света за привредном, културном, техничком и другом сарадњом, за поштовање независности, суверенитета, равноправности, принципа немешања у унутрашње ствари других земаља и сузбијање хладног рата. Зато коегзистенција не може бити привремена тактика, питање предаха, примирја између блокова — како је сматрају неки догматичари, већ трајна потреба мира и међународне сарадње. Она је, како каже друг Кардељ, „сектор борбе за социјализам“.

Активна коегзистенција оријентише радне масе за борбу на унутрашњем плану, док борбу против империјализма и колонијализма ставља на ширу базу. Она ломи подлогу на којој израста бирократијам и омогућава бржи и безболнији развитак социјалистичких земаља. Политика активне коегзистенције не учвршћује постојеће експлоататорске друштвене системе већ их слаби, јача класну борбу и не доводи до опортунизма. Политика активне коегзистенције има неупоредиво већу подршку светске јавности него политика присталица рата. Ту нарочито значајну улогу играју ванблоковске земље, чија је снага дошла посебно до изражаја на Београдској конференцији септембра 1961. године. Иако се не може територијалисати и „лагерисати“ подршка политици активне коегзистенције, с обзиром да ту политику подржава и велики број људи у блоковским земљама, ипак је чињеница да ванблоковске земље данас обухватају око милијарду становника у свету.

„Главна снага која се успешно супротставља материјалној превоји високо развијених земаља јесте велико историјско буђење народа, које је претворило стотине милиона у активне творце историје. Она је нераздвојна пропратна појава модерног начина производње и представља одлучујућу противтежу превласти оних који држе у својим рукама та модерна средства производње“.²¹

²⁰ Говор председника Тита у Бандунгу 25. XII 1958. године.

²¹ Исто.

Борба за мир, против рата, води се кроз разне облике. Један од значајних фактора у тој борби данас је и Организација уједињених нација. Она има значајну улогу у развоју цивилизације савременог света. Њена основна мисија јесте у томе да обезбеди што ширу међународну сарадњу свих чланица на принципима узајамног поштовања и помоћи. Да би се то постигло мора се спречити рат и очувати мир. У том смислу ОУН има значајну улогу.

И поред објективне неодрживости рата у савременим условима, напредне снаге света имају у виду да постоје значајне снаге и тенденције ка новом рату. Оне су одраз преживелих капиталистичких и бирократских односа и борба са тим снагама неће бити лака. Због тога није искључена могућност избијања новог рата. Та опасност испољава се, поред осталог, и у постојању низа нерешених питања из II светског рата, сталној трци у наоружању, постојању супротности између развијених и неразвијених земаља и тежњи да се неразвијене земље економски и политички потчине, покушају појединих метропола да силом угуше колонијалне слободилачке покрете, даљем заштравању блоковских супротности и постојању реакционарних и догматских гледања на проблеме рата и мира. Утицај свих тих фактора биће све слабији уколико снаге мира буду активније и јаче. Али док постоји та опасност, постојаће и потреба да се више и припремамо за одбрану цивилизације у случају евентуалне агресије. У вези са тим друг Тито каже:

„Упркос томе што ми данас водимо упорну борбу да сачувамо мир, да се спречи употреба атомског наоружања, да дође до разоружања и да се та најстрашнија савремена научно-војнотехничка средства не искоришћавају за уништавање, већ да се користе за бољи живот људи на земљи, ипак мислим да морамо бити спремни и да се морамо спремати за одбрану и у случају да непријатељ употреби такве врсте наоружања“.²²

Потребно је нагласити да су штетне и неоправдане теорије које тврде да су само велике земље способне да се одрже у будућем рату, а да мале ту немају никаквих изгледа те им је зато једини пут да уђу у лагере. Постоје реалне могућности за одбрану и малих ванблоковских земаља. Пре свега треба одмах истаћи да никаква хидрогенска, нити кобалт бомба не може да уништи љубав и жељу народа за слободом и независношћу. Историја је безброј пута потврдила да је непобедив народ који је спреман да се бори за одбрану своје земље. Та спремност за борбу проистиче, пре свега, из праведности циља рата. Ово је веома значајна предност коју могу имати само народи који бране своју слободу. И зато јачање морално-политичког јединства народа, развијање поверења у сопствене могућности и вере у победу представља значајну компоненту у припреми народа за одбрану земље. У вези са овим друг Тито истиче:

„Јер ако буде дошло до атомског рата, једини спас ће у таквом рату бити да народ не губи вјеру у своје способности, већ да буде јединствен и монолитан, а да сваки војник буде способан, да се сам снађе на сваком мјесту. Такав евентуални рат не би био фронталан, већ би захватио читаву земљу, али сама атомска бомба не може уништити ни једну читаву земљу. Ако би данас-сутра дошло до атомског рата атомске бомбе би падале на велике градове и индустријске центре, а наша одбрана биле би наше шуме, наша брда и пространства“.²³

²² Тито: *Војна дјела*, књ. II, стр. 182, *Војно дело*, 1962. године.

²³ Из говора новопроеизведеним официрима Војне академије ЈНА, 1. X 1958.

Онај који води одбрамбени рат има могућности да ангажује читаву нацију за одбрану, док агресор нема могућности да под своју контролу подвргне сву живу силу и територију браниоца. Ово је условљено пре свега претпоставком да би то био светски рат и да би агресор своје снаге морао слати и на друга ратишта, којих ће бити више, тако да их неће моћи све покрити војском. С друге стране, територија коју би агресор привремено окупирао не би била покорена, већ би се тамо водио партизански рат. У том случају непријатељ би морао да цепа своје снаге на разна ратишта и места где се воде борбе, што значи да би имао неповољнији однос снага. Уосталом то најбоље показује пример нашег ослободилачког рата, где је на почетку било 600 000 непријатељских војника на 256 000 км² територије, што износи 2 војника на 1 км². Иако смо на почетку рата, чисто војнички, били слабији, потенцијално смо били јачи, јер је на 600 000 непријатељских војника долазило 7 500 000 Југословена који су могли да се боре на разне начине.

Као што би био ограничен у живој сили, агресор би био ограничен и у ратном потенцијалу. Своју ратну технику (па и атомске бомбе) морао би да дели на разна ратишта. Главни део би упутио на главног противника, што би пружало повољне могућности за одбрану осталим, мањим учесницима рата.

Снага одбране земаља које би водиле праведан рат, била би и у подршци коју би им пружало светско јавно мњење и бројни савезници, тј. све оне друштвене снаге и земље које ће се на овај или онај начин борити против агресора.

Ово су само неке од предности које би имао онај који би водио праведан рат. Али и то је довољно да покаже да су нетачне све оне теорије које говоре о немогућности одбране ванблоковских земаља у евентуалном рату.

Међутим, те објективне могућности могу да се претворе у стварност и да постану снажна основа за одбрану земље само ако се правилно и на време уоче и користе. О њих се мора полазити у изградњи стратегије и тактике и припреме народа за одбрану земље. И овде је наш народноослободилачки рат велика поука. Он је показао да је могућна успешна борба против далеко надмоћнијег непријатеља, иако је народ голорук. Захваљујући јединству народа и примени одговарајућег начина борбе, могли смо постићи победу. Постојале су објективне могућности за борбу и у многим другим европским земљама, али је тамо затајио субјективни фактор који је чекао да слобода дође споља, а није имао поверење у снаге сопственог народа.

Искуство из нашег рата примењено на савремене услове постало је веома значајна компонента у целокупној концепцији наше народне одбране. Разуме се да то не искључује већ обавезује на овладавање савременом ратном техником, као и стваралачко коришћење ратних искустава. То захтева да концепцију одбране познаје не само армија већ и читав народ.

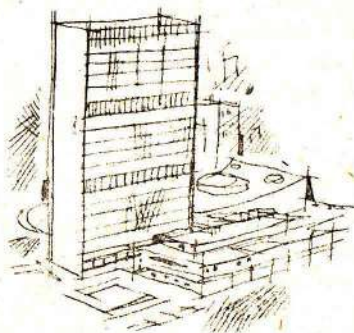
У вези са снагом одбране наше земље друг Иван Гошњак каже:

„Изградња социјализма у нашој земљи и доследна мирољубива политика нашег државног руководства, са другом Титом на челу, осигурали су неопходну основу општенародне одбране. Јединство и морална чврстина народа и наше Армије јесу бедем који није кадар да савлада ниједан агресор, без обзира на бројну величину и обученост његове живе силе“.²⁴

*
*

Рат је настао и развијао се као друштвена појава. Његова деструктивна својства много су коштала човечанство. Данас су створени услови који га одбацују, негирају му било какво позитивно својство и зато и постоје објективни услови да се он спречи. Постоје и снаге које су способне да успешно воде борбу противу снага рата и спрече да до њега дође. Међутим, постоје и супротне тенденције, снаге и могућности. Погрешно је сматрати да ће цивилизација деловати „чаробно“ на рат, да ће га се протагонисти добровољно одрећи, као што је погрешно и сматрати да је рат неизбежан или нужан носилац развоја цивилизације. У ствари, неопходна је стална и активна борба, свих прогресивних снага, за мир и равноправну међународну сарадњу. То је једини начин да се спречи рат и обезбеди даљи развој цивилизације у савременим условима.

²⁴ Генерал Гошњак: Војно дело бр. 4—5/62, стр. 48.

IZ STRANIH ARMIJA

Strategija i kibernetika

Savremena strategija obuhvata kompleksne i složene probleme ekonomskog, političkog, naučno-tehničkog i vojnog karaktera, čije postavljanje i rešavanje u toku izrade strategijskih planova, kao i prilikom komandovanja u toku rata zahteva prikupljanje, svestranu analizu, obradu i korišćenje mnogobrojnih podataka, kako o sopstvenim, tako i o neprijateljskim snagama i sredstvima.

Metodi pripreme i izrade strategijskih planova, kao i komandovanja jedinicama u ratu zasnivali su se do skora samo na radu generalštabova, odnosno štabova i komandanata, njihovom ratnom iskustvu, intuiciji i sposobnosti. Međutim, u uslovima postojanja i skoro svakodnevnih pojave novih i sve brojnijih i značajnijih dostignuća savremene nauke i ratne tehnike, kao i sve intenzivnijeg i dinamičnijeg načina vođenja rata, ti se metodi pokazuju iz dana u dan sve manje zadovoljavajućim. Brojnost, kompleksnost i značaj problema savremene strategije, kao i brzina kojom će se menjati situacije u toku operacija i bitaka u eventualnom budućem ratu, zahtevaju da se pri njihovom rešavanju koriste nove naučne discipline i dostignuća, koji će — pored zadovoljavajuće tačnosti — obezbeđivati i potrebnu brzinu u radu i što brže, ponekad i trenutno reagovanje.

Očigledno je, dakle, da se izvesni elementi i postupci strategijskog planiranja i komandovanja moraju ubrzati, pa čak i automatizovati odgovarajućim metodima i sredstvima, ali tako da, s jedne strane, bude zagarantovana naučnost u tretiranju tih elemenata, a s druge, da donošenje odluka i dalje bude glavni zadatak štabova, odnosno komandanata. Te mogućnosti pruža kibernetika — nauka o celishodnom upravljanju kontinuelnim složenim procesima.

Rad na kibernetici započeli su naučnici (matematičari, fizičari, tehničari i fiziolozi) još za vreme II svetskog rata. Kada se usled naglog razvoja vazduhoplovne tehnike brzina aviona približila brzini zvuka, pokazalo se da klasični metodi upravljanja vatrom ne mogu da obezbede potpunu upotrebu pav artiljerije. Trebalo je uvesti takve metode i uređaje za upravljanje vatrom pomoću kojih bi se — na osnovu novih performansi aviona i podataka o efektivnosti vatre pav artiljerije — automatski obavljali svi neophodni proračuni i vršile popravke prilikom gađanja. Mada je kretanje aviona rezultat uzajamnog dejstva više faktora (brzine, manevarske sposobnosti i namera

pilota), taj komplikovani zadatak je pomoću kibernetike rešen na potpuno zadovoljavajući način.

Posle rata, na osnovu teorija: informacija, verovatnoće, matematičke statistike, igara i matematičke logike, naučnici su kibernetiku razvili u opštu naučnu teoriju o upravljanju u složenim situacijama u tehnici, prirodi i društvu. Tehnička sredstva kojima se kibernetika služi, odnosno kroz koje se ispoljava, su razni elektronski sistemi za računanje.

Razrađujući teoriju kibernetike, naučnici su konstatovali da postoji sličnost prilikom procesa upravljanja i predaje signala kod tehničkih uređaja, živih organizama i u društvu. Svako upravljanje, kao proces, obavezno se vrši u zatvorenom ciklusu i to pomoću organa koji upravljaju i onih kojima se upravlja. Oni su međusobno povezani, s jedne strane, »linijom upravljanja«, a s druge, »linijom obratne veze«. Preko veze za upravljanje izdaju se komandni signali, a linijom obratne veze proverava se reagovanje objekta na komande. Posmatrajući stvari sa ovakve, istina prilično uprošćene tačke gledišta, naučnici su — prenoseći svoja zapažanja na vojnu organizaciju — došli do zaključka da je pretpostavljeni komandant i u smislu kibernetike organ koji upravlja, a potčinjeni — organ kojim se upravlja. Signali upravljanja su, u ovom slučaju, naredbe i naređenja starešina, a izveštaji o dejstvu jedinica nisu ništa drugo do predaja informacija »linijom obratne veze«.

Prema tome, komandovanje se ostvaruje u zatvorenom ciklusu, slično upravljanju raznim tehničkim sredstvima. Na primer, upravljanje vođenim projektilima vrši se komandama koje se šalju pomoću elektronskih mašina. Ove mašine pripremaju komandu posle primljene informacije sa radara pomoću koga se određuju koordinate cilja i projektila. Dakle, i ovde postoji linija upravljanja i linija obratne veze. U daljoj razradi kibernetike, naučnici i vojni stručnjaci su postavili pitanje: može li se proces komandovanja jedinica potpuno, ili bar delimično, preneti na neko tehničko sredstvo kao što je elektronska mašina za računanje? Doduše, ovde će ona raditi po nešto drugačijoj šemi jer će pripremu početnih elemenata i primanje rezultata vršiti čovek. S obzirom na to da će se u ovom slučaju od mašine tražiti samo tehnička a ne i stvaralačka delatnost, oni su na gornje pitanje odgovorili potvrdno. Međutim, efekat makar i samo takvog korišćenja elektronskih mašina pri komandovanju bio bi veoma veliki.

Rad komandanta i štaba pri komandovanju sastoji se iz dva dela: mehaničkog rada i stvaralačke aktivnosti na bazi određenih pravila i propisa. Stvaralačka aktivnost se sastoji, pre svega, iz donošenja odluke i sprovođenja iste u život. Ocena vrednosti sopstvenih i neprijateljskih jedinica je stvaralački proces koji bazira na nizu faktora kao što su: moralno stanje i klasni sastav, umor, obučenost, borbena iskustvo, odnos prema neprijatelju i ratu uopšte, nacionalna pripadnost, izdržljivost, hrabrost itd. S druge strane, kvantitativna ocena jedinica obuhvata odnos snaga, grupisanost, opremu RMS¹ i niz drugih proračuna.

Komandant i štab su dužni da obavljaju i niz drugih poslova kao što su: šifrovanje i dešifrovanje informacija, grafičko predstavljanje situacije na karti, razni proračuni, pisanje izveštaja itd. Svi ti poslovi su neophodni i zahtevaju mnogo vremena kojeg nema uvek dovoljno. Smatra se da se poslovi

¹ RMS — ratna materijalna sredstva — prim. N. B.

ovakve prirode, kao i davanje kvantitativne ocene i niza osnovnih podataka potrebnih za komandantovu odluku, mogu delimično ili potpuno automatizovati putem kibernetičkih metoda, odnosno elektronskih računskih mašina. S obzirom na već stečena iskustva u njihovoj praktičnoj primeni, sve je manji broj ljudi koji smatraju da je ljudski mozak isključivo i jedino u stanju da se bavi stratežijskim planiranjem i poslovima u vezi sa komandovanjem jedinicama. Ovo utoliko pre ako se, za razliku od preteranih mišljenja nekih inostranih stručnjaka kod kojih postoji tendencija da se delatnosti ljudskog razuma postepeno zamene radom »elektronskih mozгова«, zauzme stav da elektronski uređaji i kibernetika u celini mogu i treba da budu samo izvanredno koristan pomagač u radu štabova i komandanata, a ne njihov zamenik.

Mogućnosti vojne kibernetike. Postoji više uzroka za porast interesovanja vojnih stručnjaka prema ulozi kibernetike u oblasti strategije. Jedan od njih je činjenica da u uslovima raketno-nuklearnog rata, greška u donošenju odluke stratežijskog značaja može imati vrlo teške, pa i odlučujuće posledice, dok primena metoda kibernetike omogućuje da se od većeg broja mogućnih rešenja odabere optimalno ili najpravilnije za datu situaciju. Takvo rešenje skoro uvek predstavlja rezultantu velikog broja elemenata koje često treba brzo prikupiti, precizno i temeljno proceniti, što u eventualnom budućem ratu neće uvek biti moguće isključivo ljudskim snagama.

Dinamika takvog jednog rata, upravljanje ratnom tehnikom na bojištu, prenošenje najvažnijih podataka o borbenoj situaciji u štabove i na KM i pružanje pomoći ovima prilikom izbora najbolje varijante rešenja stratežijskog, odnosno operativno-taktičkog zadatka, efikasna organizacija i dejstvo PVO, brzo i efikasno funkcionisanje pozadinskih organa i čitave logistike uopšte, zahtevaju veliku preciznost i brzinu odlučivanja i dejstva, što se u savremenim uslovima teško može postići bez primene kibernetičkih metoda.

Sve složenije naoružanje, a naročito načini njegovog korišćenja prinuđuju komandanta i starešine — njegove neposredne upravljače, da se sve više oslanjaju na elektronske uređaje kao neophodna pomoćna tehnička sredstva. Pomoću kibernetičkih metoda može se još u toku mira vršiti matematičko modeliranje ne samo takvih situacija kao što su, na primer, vazdušne borbe lovaca ili presretanje vođenih projektila antiprojektilima, već i takvih u kojima učestvuju velike mase ljudi i ratne tehnike. Kibernetičkim metodama, odnosno elektronskim sistemima mogu se odrediti odnos i raspored neprijateljevih i sopstvenih stratežijskih snaga, njihove mobilizacijske mogućnosti, efikasnost njihovog naoružanja, količine raspoložive i neophodne municije, stepen ili koeficijent naprezanja u ratu, samo njegovo trajanje i sl.

Na osnovu kibernetike, odnosno teorije informacija, razrađeni su savršeni načini kodiranja informacija, izveštaja i sl. koji omogućuju najpotpunije korišćenje kanala za vezu i povećanje pouzdanosti njihove predaje. Otkriveni su metodi koji poboljšavaju selektivnost, odnosno koji omogućuju izdvajanje korisnih signala prilikom pojave smetnji. Razrađeni su kodovi koji se, otkrivajući greške i ispravljajući ih u toku emisije, i sami koriguju.

Elektronske mašine za računanje mogu se koristiti bilo kao elementi u kombinaciji sa radarskim stanicama ili drugim tehničkim sredstvima za detekciju i praćenje neprijateljevih sredstava napada, bilo kao uređaji za automatizaciju kod raznovrsnih proračuna. One se primenjuju za obavljanje

matematičkih proračuna povezanih sa: teoretskim ispitivanjima efektivnosti raznih vidova oružja, sastavljanjem tablica gađanja, obradom rezultata lansiranja vođenih projektila (raketa), proračunavanjem putanje granata, ispitivanjem rasprostiranja radio-talasa, određivanjem konstruktivnih karakteristika aviona, brodova, vođenih projektila itd.

Mogućnosti koje kibernetika pruža koriste se već danas pri razradi raznih problema strategijskog karaktera, kao i pri obuci kadrova. U SAD se, na primer, redovno izvode strategijske ratne igre pomoću elektronsko-računske tehnike. Tako su se u jednoj od tih igara, a na osnovu proučavanja postojeće situacije, obrađivale mogućnosti raznih zemalja u nuklearnom ratu za sledeće tri godine. Osim toga, pomoću matematičkih metoda, uz primenu elektronskih mašina za računanje, modeliraju se »rešavajuće« strategijske operacije u eventualnom budućem ratu, odnosno rat u celini, radi dobijanja što vernije predstave o mogućem ishodu ratnih dejstava.

Kibernetički metodi za strategijska planiranja široko se uvode i u Velikoj Britaniji, Francuskoj, SR Nemačkoj i u štabu NATO. U tim zemljama se u probleme strategijskog planiranja uključuju na hiljade naučnika: matematičara, fizičara i ekonomista, kojima se stavljaju na raspolaganje elektronske mašine za računanje objedinjene u elektronsko-računske centre različite namene. Tako je, na primer, u SAD nedavno formiran centar za procenu verovatnih šteta koje bi nastale u vojnom potencijalu SAD i njihovih saveznika u slučaju nuklearnog rata.

Problemi i mogućnosti korišćenja kibernetike, odnosno međusobnog odnosa čoveka i elektronske mašine za računanje, široko se razmatraju i u Sovjetskom Savezu, gde je konstruisan i primenjuje se čitav niz elektronskih sistema. Međutim, za razliku od neujednačenih i ponegde preteranih gledišta zapadnih stručnjaka po pitanju udela kibernetike, odnosno elektronsko-računske tehnike u radu štabova, u Sovjetskom Savezu je, i pored sagledavanja i priznanja neocenjivog značaja kibernetike i velikog procenta inženjera — oficira u tehničkim rodovima i vidovima oružanih snaga, kao i stalnog podizanja matematičke i tehničke kulture oficira uopšte, zauzet jedinstven stav da kibernetika može da bude jedino pomoćnik komandanta i štabova, a nikako i njihov zamenik.

Proces rešavanja nekog zadatka u elektronskoj računskoj mašini može se približno podeliti u sledeće etape:

— analizu suštine zadatka i određivanje načina njegovog rešavanja pomoću mašine,

— sastavljanje programa matematičkim putem, njegovo kodiranje i uvođenje, na perforiranim ili magnetnim trakama, u mašinu koja ga dešifruje i time automatski rešava zadatak,

— analizu i oformljenje rezultata.

U skladu sa izabranim metodom rešavanja, zadatak se deli na elementarne operacije. Svaku operaciju mašina obavlja pod dejstvom upravljačkog signala (komande) koji određuje kakva operacija treba da se obavi. Naizmenične komande predstavljaju program rada mašine. Radeći po programu (tj.

izvršavajući jednu komandu za drugom) mašina daje rešenje. Program obično sastavlja matematičar pred rešavanje zadatka i on se zatim pomoću perforatora nanosi na traku koja se zajedno sa programom uvodi u mašinu. Pomoću centralnog uređaja za upravljanje obezbeđuje se automatski rad mašine prilikom rešavanja zadatka.

Savremene računске mašine obrađuju vrlo velikom brzinom dobijene podatke. Tako, na primer, one mogu izvršiti od 1000 do 50 000 aritmetičkih i logičkih radnji za jedan sekund (visokokvalifikovani kalkulant u stanju je da izvrši najviše oko 2000 takvih radnji za jedan čas).

Pri izradi programa, što predstavlja prilično složen posao, neophodno je da se taktički ili tehnički elementi brojčano izraze. Tako, na primer, vatrema moć jedinica ojačanih novim naoružanjem može se označiti brojem 1, a moć jedinica opremljenih starim oružjem brojem 1/2. Slične oznake se mogu primeniti i kod obeležavanja brzine manevrovanja jedinica na bojištu itd. Prilikom operisanja tim pokazateljima kao brojčanim veličinama, moguće je brzo poređenje neophodnih podataka i odabiranje najpovoljnijeg rešenja. Izbor brojčanih pokazatelja zavisi od tačnog poznavanja taktičko-tehničkih karakteristika borbene tehnike i uticaja uslova u kojima se ona primenjuje. Karakteristike kao, na primer: domet radara, rasturanje pri bombardovanju, kadenca oružja, brzina oklopnih vozila i dr. su postojani brojčani pokazatelji (u matematičkom izrazu) borbenih dejstava.

Kada se odrede brojčani pokazatelji koji karakterišu ova ili ona borbena dejstva i kada se među njima ustanovi veza i redosled obrađivanja (program) u kome su povezani taktika, matematika i druge naučne oblasti, treba izvršiti računске radnje (složene algebarske ili diferencijalne jednačine i dr. sa mnogo nepoznatih). Sve te obimne i teške poslove računanja obavljaju elektronske mašine. Pošto, s druge strane, one omogućuju i automatizaciju neprekidnog prikupljanja i uopštavanja podataka o borbenoj situaciji a, sem toga, i dobijanje svih mogućnih varijanti rešenja, to su komandant i štab u mogućnosti da u svakom trenutku koriste raznovrsne informacije za donošenje pravilne odluke i izbor najbolje varijante za dejstvo svoje jedinice.

Pošto je sastavljanje programa složen posao koji zahteva mnogo više vremena nego samo rešavanje zadatka u mašini, programi za vojne zadatke razrađuju se blagovremeno i uvode na stalno čuvanje u uređaj za pamćenje elektronske računске mašine. Takvi programi se sastavljaju na osnovu prethodnog proučavanja vojnih zadataka za koje se pretpostavlja da će se rešavati na elektronskoj mašini, a koji omogućuju i rešenja zadataka istog karaktera. Kod takvih, tzv. standardnih programa potrebno je u mašinu uvesti samo početne elemente kojima se određuju konkretni uslovi zadatka. Na primer, za proračun marša po standardnom programu može se zadatak rešavati nezavisno od dužine marš-rute, od broja različitih puteva, dužine kolone, roda vojske itd. Početni elementi za neki konkretan marševski zadatak i postojeći standardni program omogućuju vrlo brzo dobijanje optimalnog rešenja.

Moguće je stvoriti i takve programe koji će se u toku rada usavršavati automatskim unošenjem u njih malih izmena i kontrolom rezultata rada. Štaviše, nedavno su proizvedene elektronske mašine za računanje koje mogu rešavati zadatke i u slučaju kada informacije nisu zadovoljavajuće i kada nisu poznati metodi za njihovo rešavanje. Mašina sama traži takve metode;

određujući najbolji redosled i odbacujući puteve koji ne vode uspehu. Ako se potrebno ona »analizira« problem u apstraktnom obliku, a kada sama dođe do rešenja prevodi ga u oblik za konkretno dejstvo.

Razume se, nijedna pa ni najsavršenija mašina ne može da se uporedi sa čovekovim mozgom u pogledu elastičnosti, mašte i univerzalnosti funkcija. Nervni sistem poseduje ogromne mogućnosti za kombinovanje podataka koji se primaju iz spoljnog sveta, kao i onih koji se čuvaju u pamćenju. Sve ovo izaziva u čovekovom mozgu najsloženije reakcije. Postoji i principijelna razlika između rada mašine i aktivnosti mozga koja se manifestuje stvaralačkim karakterom čovekovog mišljenja. Ipak, u obavljanju određenog kruga logičkih zadataka čija se rešenja mogu formulisati mašina ima preimućstava, pošto u pogledu brzine izvršenja elementarnih procesa ona daleko prevazilazi mogućnosti čovečijeg uma.

Primena elektronskih sistema u pripremi i rukovođenju borbenim dejstvima. — Uloga elektronskih sistema u pripremi borbenih dejstava jedinica i njihovom komandovanju pri rešavanju strategijskih i operativno-taktičkih zadataka narasta uporedo sa porastom broja savremenih borbenih sredstava u naoružanju trupa, odnosno sa intenzitetom i dinamikom savremenog rata. Da bi u uslovima savremene borbe komandant i štab mogli da brzo donose pravilne odluke, neophodno je da se u što kraćem vremenu prikupi, proceni, obradi i prenese na potčinjene i pretpostavljene velik broj podataka koji se odnose na izviđanje, komandovanje, sadejstvo, snabdevanje, transport itd. Takvih informacija biće utoliko više ukoliko je više jedinica pod komandom jednog starešine. Zadatak se komplikuje usled brzih promena situacije, dinamike savremenog boja i neophodnosti brzog donošenja odluke za koncentrisanje jedinica, odnosno za njihovo raščlanjavanje. Taj proces, koji je i do sada zahtevao prilično mnogo vremena, postaje još složeniji s obzirom na broj, raznovrsnost i moć savremenog naoružanja, uključujući tu raketno i nuklearno. Ovakva situacija nužno uslovljava određen stepen automatizacije prilikom obrade podataka primljenih kako od izviđačkih delova, tako i onih dobijenih od obaveštajne službe.

Inostrani stručnjaci predstavljaju proces komandovanja uz primenu elektronskih sistema na sledeći način. Informacija o položaju i stanju neprijateljevih i sopstvenih delova dolazi od potčinjenih komandi (linijom veza) neposredno u elektronsku mašinu za računanje. Po datom programu mašina obrađuje i predaje štabu objedinjenu i uopštenu informaciju, obavljajući time, umesto štaba, vrlo obiman i komplikovan posao. Na primer, može se desiti da se kao rezultat obrade podataka dobije signal vazdušne opasnosti. Tada mašina, preko priključenih linija veze, istog trenutka predaje taj signal jedinicama.

Sistem za obezbeđenje komandovanja jedinicama obuhvata raznovrsna tehnička sredstva za izviđanje neprijatelja (radare, infracrvene uređaje za osmatranje, televizijska sredstva itd.), zatim uređaje koji komandantu obezbeđuju pribavljanje podataka o vazdušnoj situaciji, sredstva veze za prenos informacija, uređaje za radio-izviđanje i stvaranje radio-smetnji i, najzad, elektronsku mašinu za računanje u kojoj se stiču, odnosno obrađuju svi ti podaci. Iz izloženog se vidi da primena jedino elektronskih računskih mašina nije dovoljna za delimičnu automatizaciju komandovanja, već je potre-

čno razviti jedan specijalni sistem. Takav elektronski sistem u jednoj američkoj diviziji, prema podacima iz inostrane vojne literature, izgleda šematski ovako:

Osnovu sistema za komandovanje čini stanica (centar) za obradu podataka na KM. Jezgro ovog centra predstavljaju elektronske računске mašine. Osim toga, u sastav centra ulaze elektronski komutatori za vezu, televizijski aparati, radari i radio-aparati. Centar je povezan sa elektronskim uređajima za prvostepenu obradu podataka koji se nalaze u štabovima borbenih grupa, odnosno kod svih elemenata borbenog poretka divizije, kod susednih jedinica i organa pozadine. Sa ovim uređajima, pak, povezana su tehnička sredstva izviđanja. Štabovi borbenih grupa, pa čak i komande četa u njima, raspolažu prenosnim uređajima za kodiranje informacija shodno određenom ključu. Sistem funkcioniše na sledeći način: komandiri četa — pomoću svojih predajnika i drugih sredstava veze — daju informacije o neprijatelju i svojim trupama neposredno elektronskoj računskoj mašini borbene grupe. Informacije dobijene od četa i iz drugih izvora (sredstava borbene grupe, ojačanja, suseda i dr.) registruju se i obrađuju (prvostepena obrada) na elektronskoj mašini u štabu borbene grupe, a zatim predaju štabu divizije. U divizijskom štabu se sve informacije od borbenih grupa, pridatih delova, sredstava divizije, suseda i dr. obrađuju, analiziraju i prikazuju komandantu i štabu na televizijskom ekranu, u štampanom obliku, u vidu usmenih izveštaja, šema itd. Prijem, obrada i prikazivanje informacije na ekranu traje oko 3 sekunde. Situacija, odnosno raspored, prikazuju se na ekranu na pozadini topografske karte, nanesene na ekran optičkim putem.

Elektronska računska mašina centra za obradu podataka može da prima informacije u vidu zapisa na magnetofonskoj traci, i to sa ogromnim kapacitetom — do 25 000 000 cifara ili oznaka, stim da njen mehanizam za memoriju može da u toku jednog minuta pronađe bilo koju informaciju koja je komandantu potrebna, a uređaj za računanje da obavi u jednoj sekundi nekoliko desetina hiljada računskih radnji. Priključivanjem dopunskih blokova, kapacitet mehanizma pamćenja može da se poveća sedam puta, a priključivanjem specijalnih registara može da se objedini više elektronskih računskih mašina u jedinstven sistem za obradu podataka, odnosno može da se omogućiti neposredan rad mašina na liniji radio ili žičane veze.

Kod korpusnih ili armijskih elektronskih sistema mogu se primenjivati isti uređaji kao i kod divizijskog sistema, stim što se mora obezbediti obrada i emitovanje većeg broja informacija. Divizijski centri se isto tako mogu povezati pomoću linija veze sa drugim sličnim centrima raspoređenim na većim međusobnim odstojanjima i rastojanjima, čime se stvaraju veći sistemi međusobno povezanih čvorova.

Kao što je već napomenuto, opisani elektronski sistemi mogu se primeniti ne samo za komandovanje jedinicama, već i za planiranje operacija i bitaka. Pre nego što štab pristupi planiranju armijske operacije, on pomoću elektronskog sistema prikuplja sve raspoložive podatke o »neprijatelju«, zemljištu, vremenu i drugim uslovima koji mogu uticati na predstojeću operaciju. Na osnovu njihove procene štab može da načini više varijanti toka borbenih dejstava. Izvođenjem tih varijanti u elektronskim mašinama za računanje — na taj način što se pripremljeni elementi i moguća protivdejstva »neprijatelja« po programu stavljaju u mašinu — dobijaju se kriterijumi na

osnovu kojih komandant, uzimajući u obzir moralni faktor, obučenost jedinica i dr. može doneti svoju odluku. Armije zemalja-članica NATO razrađuju u širokim razmerama savremene »ratne igre« koje imaju zadatak da imitiraju odvijanje borbe, pri čemu je komandovanje u velikoj meri zasnovano na radu elektronskih računskih mašina koje u ovim igrama pružaju nove i izvanredno široke mogućnosti. Zahvaljujući novoj tehnici, ratne igre su nesumnjivo postale snažno sredstvo za proučavanje vojnih problema, a u izvešnim slučajevima one su ne samo neophodne već i nezamenljive.

Primena elektronskih sistema u protivvazdušnoj odbrani. — Kibernetika, odnosno elektronski sistemi imaju posebno veliki značaj u planiranju i organizaciji odbrane od savremenih sredstava vazdušnog napada (vođenih i slobodnih projektila — raketa različitog dometa, aviona itd.). Vreme neophodno za pripremu i dejstvo sredstava PVO (pav artiljerije, lovaca i vođenih projektila zemlja-vazduh) ograničeno je na minimum, što zahteva primenu sistema i sredstava koji će omogućiti brzo prikupljanje i obradu podataka o vazdušnoj situaciji i time olakšati i ubrzati izbor i primenu najefikasnijeg oružja PVO. Tempo vazdušnih napada, uslovljen visokim performansama savremenih sredstava vazdušnog napada, može biti tako jak da samo automatizovani sistem upravljanja sredstvima PVO mogu obezbediti solidnu odbranu. Zbog svega toga, jedan od osnovnih elemenata savremene PVO treba da bude sistem elektronskih sredstava koji brzo i pouzdano može da prikuplja i obrađuje informacije i da maksimalno doprinosi bojnoj gotovosti čitave PVO.

Sematski prikazano, taj sistem funkcioniše na sledeći način:

— U centar za obradu podataka neprekidno se unose tekuće informacije o neprijateljstevima i sopstvenim snagama. O neprijateljstevima snagama se unosi: zona pojave ciljeva, njihove koordinate, broj i tip projektila ili aviona, pravac, visina i brzina leta itd., a o sopstvenim, podaci o rasporedu, broju itd. Obradujući te podatke, elektronski sistem izračunava sve varijante dejstva raspoloživih sredstava PVO, odabirajući optimalnu. On raspodeljuje ciljeve lovačkoj avijaciji, vođenim projektilima zemlja-vazduh i pav artiljeriji, a u slučaju kombinovane upotrebe više različitih sredstava na isti cilj, određuje i redosled njihovog dejstva.

Osim toga, taj sistem određuje i koje sredstvo PVO i na kakve ciljeve treba koristiti, kao i koja je koncentracija vatre neophodna. Promenom situacije neprekidno se koriguju i dopunjuju podaci koje daje elektronska računarska mašina. Drugim rečima, u komandne centre, odakle se upravlja sredstvima PVO, dolaze uvek novi podaci koji odgovaraju novonastaloj situaciji, a iz njih neprekidno izlaze nove komande kao optimalna reakcija na tu situaciju.

Sistem obuhvata više različitih elemenata i u celini dejstvuje kao dobro smišljena organizacija. Pri pojavi neprijateljevih aviona ili projektila, radari velikog dometa počinju da određuju njihove koordinate (azimut, daljinu, visinu). U centru se, sa ekrana ili planšete vazdušne situacije, promene koordinata vazdušnih ciljeva neprekidno i automatski unose u elektronsku računsku mašinu, gde se elementi obrađuju na taj način što se po tim promenama automatski rešava i zadatak presretanja, tj. u konkretnim uslovima vrši izbor najcelishodnijeg i najefikasnijeg sredstva PVO za uništenje pojavljenih vazdušnih ciljeva. Čim budu odabrana ova sredstva, elektronski sistem daje signal KM odgovarajuće jedinice lovaca-presretača ili baterije vođenih

projektila zemlja-vazduh, gde se donosi odluka za presretanje lovcima ili dejstvo projektilima. U slučajevima kada se za presretanje koriste lovci koji već patroliraju u vazduhu, komande za njihovo navođenje na cilj, koje daje elektronski sistem, mimoilaze KM i neposredno se predaju pilotima aviona.

Ako je elektronski centar odabrao vođene projektele zemlja-vazduh, kao najcelishodnije u datoj situaciji, odgovarajuće komande prenose se divizionu vođenih projektila koji se obično nalazi najbliže pravcu leta vazdušnog cilja i u kome se donosi odluka da li će se za dejstvo protiv datog cilja upotrebiti ova ili ona baterija ili čitav divizion.

Centralizacijom i integracijom rejonskih elektronskih sistema PVO, uz koordinaciju i povezivanje radara i odgovarajućih sredstava za aktivnu PVO, dobija se jedinstven sistem koji omogućuje da starešine svih elektronskih sistema PVO imaju jasnu i potpunu predstavu o vazdušnoj situaciji u kojoj, s obzirom na to da raspolažu svim neophodnim podacima, mogu mnogo lakše da donose odgovarajuće odluke.

Elektronske mašine u materijalno-tehničkom obezbeđenju jedinica. — Potrebe materijalno-tehničkog i sanitetskog obezbeđenja zahtevaju sastavljanje i obradu brojnih računskih dokumenata i planova, što zahteva mnogo vremena, napora i velik broj visokokvalifikovanih stručnjaka. Neekspeditivnost u snabdevanju trupa svim vrstama opreme, naoružanja, municije i dr., do koje može doći ako se proračuni i drugi administrativni poslovi ne bi ubrzali odgovarajućim računskim mašinama, dovodila je često u II svetskom ratu do nagomilavanja izlišnih materijalnih rezervi kod jedinica ili njihovih baza, ili do preopterećenja železničkih pruga i zagušivanja železničkih čvorova.

U uslovima savremenog rata, računsko-administrativni poslovi u službi snabdevanja biće bez sumnje još zamašniji. Funkcija i obim rada pozadinskih organa u odnosu na prošle ratove biće znatno teži i veći, a obrada i realizacija planova materijalno-tehničkog obezbeđenja moraće da se sprovode u mnogo kraćim rokovima. Ovo utoliko pre ako se ima u vidu znatno povećanje broja i vrsta predmeta snabdevanja, procenat oštećenja borbenih i drugih materijalnih sredstava i naoružanja, kao i znatno veći obim uništenja materijalnih dobara i komunikacija usled dejstva raketno-nuklearnog oružja.

Da bi se vreme za računске operacije, izradu planova i evidenciju materijalnih sredstava, kao i upravljanje potčinjenim materijalnim organima smanjilo na minimum, nameće se potreba automatizacije računskih operacija u pozadinskim organima. Primenom elektronskih računskih mašina mogu se automatizovati sledeći poslovi: vođenje evidencije o korišćenju materijalnih sredstava u vojnim jedinicama i bazama, vođenje računovodstvenih podataka o službi snabdevanja i kretanju materijala između jedinica i baza, sastavljanje trebovanja jedinica u RMS za određeni vremenski period ili određenu operaciju, razrada planova materijalnog obezbeđenja, izrada planova transporta, dotura i evakuacije, evidencija opterećenja sanitetskih ustanova i preduzetih sanitetskih mera, kretanja ranjenika i bolesnika, gubitaka u ljudstvu i materijalu itd.

Pored toga, elektronske računске mašine naći će veliku primenu u komandovanju pozadinskim jedinicama, u organizaciji službe snabdevanja iznalaženjem najpovoljnijih rešenja u komplikovanim situacijama savremenog

rata. Elektronske računске mašine daće najveći efekat ako se koriste za obradu taktičko-tehničkih podataka na zemljištu, što zahteva da one budu prenosne, podesne za transportovanje kamionima ili prikolicama, da raspolazu sopstvenim agregatima, da su robustne i jednostavne konstrukcije i da rad sa njima, kao i njihovo održavanje, ne zahteva angažovanje većeg broja stručnjaka.

Nedostaci, dalji razvoj i perspektive elektronske tehnike. — Problem međusobnog odnosa čoveka i elektronsko-računske tehnike predstavlja zakonomerni odraz nove tehničke revolucije koja se pojavila u posleratnim godinama u svim tehničkim razvijenim zemljama. Osnovni putokaz te revolucije jeste automatizacija umne čovekove delatnosti na bazi elektronskih računskih mašina i kibernetičkih metoda istraživanja procesa upravljanja u složenim sistemima.

Pri sagledavanju značaja elektronskih računskih mašina u sadašnjoj fazi njihovog razvoja, pored brojnih odlika i širokih mogućnosti njihove primene na vojnom planu, moraju se imati u vidu i njihovi današnji, makar i privremeni nedostaci. Na zadata pitanja elektronske računске mašine mogu da daju odgovor samo u tom slučaju ako su svi polazni podaci izraženi u količinskom obliku, stim što će i odgovor biti brojčano izražen. Ovo, prirodno, ne isključuje mogućnost optičkog sagledavanja rešenja mašine (rezultata) na ekranima, kartama itd.

Rad mašine po podacima koji se u nju stavljaju uslovljen je programom koji se takođe mora sačiniti u količinskom obliku. Taj program treba da po mogućnosti u što potpunijem obliku uzme u obzir i izrazi (u vidu matematičkih odnosa) uticaj što većeg broja faktora. Pošto je uzimanje u obzir svih uslova nemoguće, to se uzimaju samo osnovni i to u određenim granicama. Stoga elektronska mašina za računanje, bez obzira na njeno savršenstvo, ne može za sada da pruži metod za rešenje svih složenih zadataka koji se pojavljuju kod strategijskog planiranja.

Na taj način, prva grupa ograničenja nastaje usled nemogućnosti da se matematički metodi koriste za rešavanje svih strategijskih zadataka. Niz zadataka će i nadalje morati da rešava komandant i njegov štab dosadanjim metodima. Uporedo sa usavršavanjem metoda savremene matematike i poboljšanjem karakteristika elektronskih računskih mašina, broj takvih zadataka sve će se više smanjivati.

Druga grupa ograničenja u primeni elektronskih računskih mašina za rešavanje strategijskih zadataka uslovljena je izvesnom netačnošću automatskih sistema za upravljanje. Mašina u nekim slučajevima nije u stanju da kritički prima sve polazne podatke na osnovu kojih se rešava zadatak. Ako ti podaci, pri određenim formalnim uslovima, dospeju u mašinu, ona ih prima, obrađuje prema zadatom programu i daje rešenje. U slučaju da polazni podaci, bez obzira na njihovu formalnu pravilnost, nisu tačni, onda ni rešenje neće biti tačno. Do netačnih podataka može doći, na primer, usled radio-elektronskih smetnji koje neprijatelj — u sklopu mera tzv. »radio-elektronskog rata« — namerno izaziva, ili slučajno kao što se to dogodilo pre izvesnog vremena kada je čitava PVO SAD bila stavljena u stanje pripravnosti jer su radari za rano obaveštavanje registrovali impulse, odražene sa Meseca, kao odraze interkontinentalnih raketa.

Usavršavanje sredstava za prikupljanje informacija i samih elektronskih računskih mašina, smanjuje verovatnoću takvih pogrešaka, dok će poboljšanje preciznosti metoda za stvaranje matematičkih modela omogućiti da se sve tačnije određuje valjanost dolazeće informacije, a samim tim povećava i tačnost dobijenog rešenja.

Iz izloženog se može videti da ograničenja u pogledu primene kibernetičkih metoda i elektronskih računskih mašina pri rešavanju strategijskih zadataka imaju privremeni karakter. Ako se, s jedne strane, može nabrojati niz zadataka koje može da rešava samo čovek, onda se, s druge, može kazati da nema principijelnih ograničenja za mogućnost rešavanja strategijskih zadataka mašinom. To, međutim, ne znači da mašina može da zameni čoveka pri rešavanju strategijskih zadataka. Napori naučnika u mnogim zemljama usmereni su na razvoj i primenu elektronskih računskih mašina radi pripremanja rešenja komandantu, a ne zbog mogućnosti donošenja rešenja samom mašinom.

Po mišljenju inostranih vojnotehničkih stručnjaka, kroz sledećih deset godina mogu se očekivati sledeća dostignuća i poboljšanja u razvoju elektronskih sistema:

- postizanje tačnosti od 99,99% u radu elektronskih uređaja,
- povećanje kapaciteta obrade podataka za oko deset puta,
- ostvarenje potpune bezbednosti i tajnosti u prenošenju podataka,
- razvoj novih mašina za prenošenje štampanih podataka brzinom od 2000 reči u minuti.

Ova i druga usavršavanja kibernetičkih metoda i elektronskih računskih mašina, na kojima intenzivno rade hiljade naučnika u čitavom svetu, doprineće proširenju i produbljivanju njihove primene u svim granama nauke i tehnike, pa svakako i strategije.

Međutim, ako se i prihvati pretpostavka o ostvarenju nepogrešivih automatskih sistema koji će biti u stanju da savršeno logički rade, rešavajući faktor u strategiji ostaće jedino čovek. Naime, samo je on u stanju da razvija kibernetičke sisteme upravljanja i konstruiše sve savršenije »elektronske mozgove«, samo se njegovim umnim i moralnim kvalitetima može poveriti donošenje konačne odluke, dok će mašina — i pored svog savršenstva — ostati samo oruđe njegovog rada koje će sve više i više olakšavati njegove fizičke i umne napore.

Kibernetika pruža neocenjive usluge strategiji, kao što i elektronska mašina pomaže čoveku bez pretenzija i mogućnosti da zameni mozak svog stvaraoca.

N. B.

Časopis Wehrkunde u 1961. godini

Zapadnonemački časopis *Wehrkunde*¹, što bi u prevodu značilo vojna nauka ili nauka o odbrani zemlje, organ je istoimenog udruženja koje je osnovano u Minhenu januara 1952. godine, dakle znatno pre stvaranja Bundesvera. Cilj je ovog udruženja da kod svog članstva pobuđuje zainteresovanost za praćenje vojne nauke i podstiče ga na saradnju u vojnoistraživačkom radu. Ujedno ono treba da doprinese daljem usavršavanju rezervnih oficira — na dobrovoljnoj osnovi — u vojnim znanjima, da svojim publikacijama širi vojnu misao i van kruga svog članstva, kao i da saraduje sa sličnim udruženjima u, i van zemlje. Interesantno je da ovo vojnonaučno udruženje, organizovano kao civilno i na dobrovoljnoj osnovi, ima preko 150 sekcija u raznim mestima Zapadne Nemačke.

Wehrkunde izlazi mesečno i ima svoje ustaljene rubrike. Sem toga, svaki broj časopisa ima i poseban prilog — »Saopštenja za rezervne oficire«. Časopis izdaje redakcija udruženja od 7 članova, koji su čina od poručnika do general-pukovnika. Članci izražavaju mišljenja autora na koje redakcija samo izuzetno daje svoje primedbe. Autori su uglavnom zapadnonemački aktivni i rezervni oficiri, mada se u časopisu pojavljuju i pisci iz drugih zemalja, na primer iz Francuske, V. Britanije, SAD, Indije, Švajcarske, Švedske itd.

1961. godina bila je jubilarna za časopis, kao desetogodišnjica njegovog izlaženja. To je obeleženo, pored osta-

log, i propratnom reči ministra odbrane Štrausa, koji je dosadašnji rad udruženja ocenio kao nesebično zalaganje »na jačanju odbrambenog raspoloženja stanovništva« i daljem obrazovanju rezervnog oficirskog kadra. Tom prilikom, pozdravnu reč udruženju uputio je i general Hojzinger — kao generalni inspektor Bundesvera. I on je istakao uspeh u naporima »za duhovnu odbranu zemlje«... apelujući na rezervne oficire da se zalažu za razvijanje borbenog duha, obećavajući da će se oni u buduće regrutovati iz svih slojeva stanovništva i svih profesija, kao i da će biti obrazovan naročiti štab za dalju obuku rezervista. Već iz ovih njihovih reči jasno se vidi da se težište napora ovog udruženja ne očekuje na čisto naučnom polju, što bi bilo sasvim normalno u vezi sa ciljevima koji su mu postavljeni, već na sasvim praktičnim pitanjima moralnog mobilisanja naroda za borbu protiv određenog neprijatelja, odnosno na pripremanju rezervnih kadrova za rat.

Politička platforma ovog časopisa je dosledno blokovska, sa ekstremnom, zapadnonemačkom varijantom shvatanja uloge NATO-a. Na njegovim koricama stoji da je to časopis za sva vojna pitanja, a njegov sadržaj zaista i pokazuje da se on bavi raznovrsnom problematikom, od izrazito političke²), političko-strategijske, do uređenja kasarni i čisto ekonomskih pitanja. Među vojnim člancima ima ih koji razmatraju razne opšte probleme, strategijske, taktičke i druge, kao i takvih koji se odnose na pojedine vidove, pri čemu je težište dato na KoV. Najveći broj članaka u kojima se obrađuju rodovi vojske razmatra oklopne jedinice i pešadiju, dok posebnog artiljerijskog

² U mnogim člancima, pod raznim naslovima, teži se stvaranju ubeđenja da za Zapad ne postoji druga alternativa osim priprema za rat, odnosno njegovog vođenja na svim poljima ljudske delatnosti, uključujući ovde naučnu, ekonomsku i kulturnu, kako bi se zaustavio »pohod komunizma«.

¹ *Wehrkunde*, Zapadna Nemačka, brojevi 1—12, 1961.

članka nema ni jednog. Mnogi članci razmatraju istorijska pitanja, dok je dosta veliki broj posvećen inostranim vojskama i zemljama. Osnovna doktrinarna koncepcija je odbrana — pa napad; izdržati početni neprijateljev udar i uzvratiti mu zatim prelaskom u napad.

U pogledu tematike kojom se časopis bavio u protekloj godini, ne osvrćući se pri tom na naslove pojedinih članaka, mogla bi se izdvojiti sledeća osnovna, odnosno češće razmatrana pitanja: opštevojna; vidovi, rodovi i službe; mali rat i teritorijalna odbrana i ostala pitanja.

Opštevojna pitanja. Autor jednog od ovih članaka ističe potrebu za proširenjem »ratne teorije« u »odbrambenu teoriju«. Taj članak je opširnije prikazan u *Vojnom delu* (br. 1—2/62). U drugom članku »Odrambena politika i strategija u novim uslovima«, strategija se, po mišljenju autora, u doba permanentnog rata koji se vodi propagandom, omladinskim igrama, kulturnom razmenom, istraživanjima, tehnikom, proizvodnjom, dodeljivanjem pomoći nerazvijenim zemljama, ili u pogledu novina i usavršavanja klasičnog, atomskog i raketnog naoružanja, izjednačava sa odbrambenom politikom i mora se nalaziti u rukama državnika, a ne vojnika kao što je to bilo ranije. Ovaj sada postaje samo izvršni organ. Pod operacijom autor podrazumeva izvođenje svakog strategijskog poteza većeg obima, a ne samo vojničkog, a pod taktikom primenu sredstava za postizanje cilja. Atomska zrna se, po njegovom mišljenju, ne mogu deliti na taktička i strategijska pošto samo od političke odluke zavisi da li će se njihova upotreba prepuštiti taktičkim komandama, ili zadržati na strategijskom stepenu, odnosno da li će se ona usmeriti na vojne ciljeve ili na vojne izvore. Pretnja eventualnom upotrebom atomskog oru-

žja je neefikasna sve dok se čitav život zemlje koja preti ne bi odvijao na 100 m ispod zemljine površine, što je zasad neostvarivo. Zato treba »socijalnim merama izbegavati klasne borbe, privredu usmeriti na odbrambene zadatke i sprečavati uticaj kapitala na političke partije«.

U jednom se članku razmatraju i dele na periode odbrambene koncepcije Zapada. Do 1955. godine bio je tzv. dogmatski period u kojem se nije znalo za atomsko naoružanje SSSR-a, pa se smatralo da je ovo naoružanje dovoljno protiv svakog eventualnog napadača. Zatim je, sve do 1957. godine, usledio period skepse, u kojem je preovlađivao strah. Posle nastaje oživljavanje otpora na svim poljima, sa osloncem na snagu, predviđanjem lokalnih ratova i atomskog protivudara; sve ovo karakteriše period postepenog zastrašivanja, kojim »treba sprečiti da se rat ne izgubi još za vreme mira«.

Jedan autor smatra da je ograničen atomski rat nemoguć, odnosno da je nemoguće i zamisliti da bi se u Evropi vodio ograničen rat — bez taktičkog atomskog oružja. Međutim, po njegovom mišljenju, i u atomskom ratu su nužne jake kopnene snage, koje i u odbrani treba da dejstvuju ofanzivno. Jedinica treba da se brani, uplavljom, pokretnim snagama. Branilac ima preimućstvo što može slobodnije da nanosi atomske udare. Drugi autor razmatra probleme savremenog rata kroz njegovu sve veću tehnicizaciju, koja štedi napore i krv, ali usamljuje borce prepuštajući ih uticaju straha. Ona ograničava komandanta na ono što je moguće, s obzirom da je upotreba vozila zavisna od goriva, dok je ranije starešina mogao sa ljudstvom da postiže i nemoguće. Starešina mora umeti da vodi specijaliste koji upravljaju mašinama, a istovremeno mora poznavati zakone rata i tehnike. Novo psihičko opterećenje za ljudstvo i sta-

rešine predstavlja činjenica da se njihovi drugovi koji su pogođeni smrtonosnom dozom zračenja moraju prepustiti, bez ukazivanja pomoći, svojoj sudbini. U jednom članku se razmatra — na primeru iz II svetskog rata — problem kriza u ratu i ukazuje kako se za njihovo savlađivanje može trupa pripremiti još u toku mira. Za pripremu je značajno realno prikazivanje ratnih primera, dobro upoznavanje sa svim onim što se u ratu može desiti, vežbanje u podnošenju teških napora, u brdima, noću i u zimskim uslovima, kao i stavljanju trupe u iznenadne situacije, uz najširu primenu mašte. Jedan nastavnik je, na primer, sedeo do 3 časa izjutra na banketu sa svojim slušaocima, a kada su se ovi razišli po sobama, zatekli su tamo zadatke po kojima je trebalo doneti odluku u kratkom roku i onda krenuti na zemljište — na proigravanje zadatka. Drugi je improvizovao iznenadan napad na jedinicu dok se kretala ka vežbalištu i sl.

U članku »Problemi savremenog komandovanja« autor iznosi kako se u doba Napoleona potčinjenima naređivalo sve do detalja, dok se kasnije izvršiocu sve više davala sloboda u biranju načina na koji će izvršiti zadatak. Dok se u drugim vojskama izvršiocima određivao u većoj meri sam način izvršavanja zadatka, u nemačkoj se ostavljala nešto veća sloboda. U početnim nemačkim uspesima u II svetskom ratu autor vidi dokaz pravilnosti ovakvog gledišta, dok kasnije neuspehe jednostavno pripisuje kočenju slobode izvršilaca. Osvrćući se na sadašnju diskusiju u nemačkoj vojsci o »auftragu« (zadatku) i »befelu« (naređenju), on smatra da se ti izrazi zapravo ne razlikuju i stoga se ne mogu suprotstavljati jedan drugom, ali da se, ipak, pod prvim podrazumeva način zapovedanja u kojem se postavlja samo zadatak, odnosno šta treba učiniti,

a pod drugim naređenje, odnosno kako treba izvršiti zadatak. Ni jedan od njih nije isključiv. Previše naređivanja koči inicijativu, ali je ponekad radi sadejstva ili pravilnog korišćenja atomskog udara potrebno da se sve detaljno reguliše. U pokretnim dejstvima i pri rastresitim porcima potrebno je davati veću slobodu izvršiocima. Međutim, komandovanje je veština koja se ne svodi samo na pomenute krajnosti, već za svaku situaciju traži posebno rešenje. Racionalizovanju pri naređivanju mogu doprineti i ustaljeni operacijski postupci koji su unapred regulisani pravilima za pojedine situacije. Na savremenom bojištu, u dejstvima za zone umesto za linije, borba se može pratiti i iz zabunkerisanih operativnih centara (na planšetama), kao što se nekad pratila sa osmatračnica. Komandant može, naročito u vazduhoplovstvu, izdavati posadama ili besposadnim letelicama i neposredne »komande«.

Jedan autor opet razmatra mogućnosti i teškoće u primeni mera za obmanjivanje u savremenim uslovima i navodi da se izbacivanjem jednog raketnog zrna (projektila, rakete) radi obmane, na neki beznačajan cilj može lako zavarati neprijateljska odbrana, s tim da se odmah zatim izbaci drugo na pravi cilj, ali da i neprijatelj može danas za najkraće vreme da preorijentiše svoja odbrambena sredstva. Pretnjom da će se na nekom mestu upotrebiti atomsko zrno, neprijatelj se može navesti na zauzimanje rastresitog rasporeda, a zatim tako oslabljen napasti klasičnim oružjem.

U tri članka o iskustvima iz obaveštajne službe (francuske, britanske i nemačke) razmatraju se razni organizacijski i drugi problemi. Francuzi uzimaju u obzir sve mogućnosti neprijatelja, pa usmeravaju napore na postepeno isključivanje pojedinih. Nemci, naprotiv, polaze od najverovatnije

pretpostavke sa stanovišta neprijatelja, pa nju proveravaju i doteruju, a uzimaju u obzir i neke druge mogućnosti. U člancima se ističe neophodnost centralizovanja obaveštajne službe, jer se samo na taj način može sagledati prava vrednost svakog podatka. Komandant mora upoznati obaveštajnog oficira sa podacima koje saznaje neposredno, preko drugih izvora. Među osobinama koje treba da poseduje obaveštajni oficir, pored generalštabne spreme i drugih odlika spremnog štabnog oficira, naročito se ističe poznavanje stranih jezika i odlično i svestrano poznavanje neprijatelja i njegove vojske. Posebno se podvlači neophodnost da se situacija izlaže komandantu uvek istinito, bez obzira što je nepovoljna ili se ne poklapa sa njegovim željama i namerama. Pravilo da se po veličini štabova ceni slabost vojske odnosi se i na obaveštajna odeljenja i oseke. Time se želi istaći da je kvalitet mnogo značajniji od kvantiteta. Odnosi komandant — obaveštajni oficir — operativni oficir nisu uvek pravilni. Umesto da su poslednja dvojica ravnopravni, često je reč operativnog oficira jača. Tu neravnopravnost obično nameće i razlika u njihovim činovima, što je neopravdano.

U jednom članku se razmatra odnos čoveka prema prostoru u ratu. Nevolje Nemaca na istočnom frontu u II svetskom ratu autor pripisuje činjenici što je taj odnos bio nepovoljan za Nemce. Već početni odnos — oko 140 divizija na 700 km fronta — nije bio dobar. Krajem 1941. godine došlo je na 83 nemačke efektivne divizije gotovo 2000 km fronta, a krajem 1942. taj se front proširio na blizu 2900 km. U taktičkim okvirima dolazilo je jula 1942. godine, kod centralne grupe armija, prosečno po 20—60 km na diviziju, a u avgustu 1943. — kod nekih korpusa na jugu — i po 8—10 ljudi na 100 km fronta. U početku rata

protiv SSSR-a dolazilo je na svakih 10 boraca 3 neborca; međutim, već u septembru, zbog dubine prostranstva, po 6, a u oktobru 1942. kod jedne tenkovske divizije, 1 neborac na borca, ne računajući one u korpusu i armiji. Kod Crvenoarmejska taj je odnos bio 1 neborac na 10 boraca.

Međutim, nemačko vazduhoplovstvo je bilo zasićeno ljudstvom. Još pre otvaranja zapadnog fronta dolazilo je na svaki avion za borbu po 300 ljudi samo u obaveštajnoj službi, ne računajući ljudstvo aerodroma, pozadine i štabova. Kasnije su od tog ljudstva formirane posebne divizije.

Vidovi, rodovi i službe. Kod odbrane pešadije, u okviru manjih jedinica, zastupa se mišljenje da treba primenjivati linijsku odbranu, a ne odbranu po otpornim tačkama i sa međuprostorima, jer ih pešadija, pritisnuta nadmoćnijom vatrom, ne može kontrolisati ni svojom vatrom, ni protivnapadima. Odbrana na prednjem nagibu osuđena je, po mišljenju autora članka, unapred na neuspeh; stoga nju treba povlačiti na zadnji nagib, bez obzira na to što se na taj način gube artiljerijske osmatračnice. Isto tako je nepogodna i neposredna odbrana obale nedovoljno široke reke, ako se može osmatrati s napadačeve obale. Jedan članak po ovim temama, pod naslovom »Ratna iskustva iz pešadijske odbrane«, prikazan je opširnije u *Vojnom delu*.³ Dalje se ističe značaj spojeva sa susedima, u čije zone treba uputiti delove svoje jedinice. Osnovni zahtev pri izboru prednjeg kraja je njegova pogodnost za protivoklopnu odbranu. Zato se on i bira pozadi prirodnih prepreka a dopunjuje veštačkim, stim što se pt rov povlači pozadi streljačkog i što se svi elementi protivoklopne odbrane skrivaju od ugleda. Naročiti naglasak daje se bliskoj borbi protiv ten-

³ Vojno delo br. 9/1961. godine, str. 592.

kova, koja je do 1941. bila gotovo nepoznata, mada su se već u španskom građanskom ratu primenjivale zapaljive flaše pod imenom »molotovljevi kokteli«. Sredstva bliske pt odbrane ostala su primitivna sve do 1944. godine kada su se pojavili »pancerfausti«, a ipak je, kako tvrdi autor, u takvoj odbrani na istočnom frontu uništeno oko 6000 sovjetskih tenkova. Budući značaj POO autor vidi u činjenici što SSSR raspolaže ogromnim brojem tenkova i stoga izvlači zaključak da će svaka borba biti protivoklopna. Na pravcima nepodesnim za tenkove, borbu protiv njih vodiće pešak sredstvima za blisku odbranu. Međutim, i takvo zemljište treba dobro kontrolisati. Na težištu će PTO ležati na tenkovima i lovcima tenkova. Ove bi trebalo grupisati u vodove samohotki od 90 mm, i to po 5 u vodu. Ta oruđa predstavljaju, po mišljenju autora, najjače sredstvo ove odbrane jer su pokretljiva i mogu dejstvovati do daljine od 1500 m. Sem njih postoje i vodovi pt vođenih projektila. Nedostaci ovih pt projektila su u tome što se najčešće moraju stovarivati s vozila, jer su ova neoklopljena i dosta visoka, a na skidanje i ponovno utovarivanje troši se dragoceno vreme, pogotovu u pokretnim borbama. Drugi nedostatak predstavlja mrtva zona od 600 m ispred oruđa, tako da su za zaštitu ovih projektila i pt borbu na daljini ispod 600 m potrebna dopunska sredstva, i to bestrzajna oruđa (2 poslužioca) dometa do 500 m, kao i druga sredstva bliske pt borbe. Za blisku borbu mora biti osposobljen svaki vojnik, jer se dešavalo u II svetskom ratu da jedan jedini tenk Crvene armije izazove paniku u nemačkim pozadinskim jedinicama.

Upoređujući pešadiju i tenkovske jedinice, jedan drugi autor smatra da je pešadija prestala da bude kraljica bitke, kao što je mogla biti još 1939.

godine kada je na 340 ljudi dolazio jedan tenk. Međutim, dobro ukopana, ona se još uvek može odlično braniti, a pogodna je i za periode zatišja. Značaj njenog ukopavanja uočen je još u I svetskom ratu. Tada su Nemci imali, na primer kod Verdona, mnogo manje gubitaka nego u pokretnim dejstvima na istočnom frontu. Crvenoarmejci su postali majstori ukopavanja ne zato što su mu skloni po prirodi, već što su pravilno shvatili stečena iskustva. Uбудuće, mehanizovane jedinice treba da čine pretežni deo snaga jedne armije; pešadija u njima mora da se prilagodi taktici i tehnicima tenkova i stoga da se nalazi u oklopnim transporterima, koji joj ujedno pružaju zaštitu i od zračenja. Jake pešadijske snage treba da obezbeđuju operativnu slobodu oklopnim jedinicama. Pošto su nezaštićene, one se ne mogu kretati po bojištu pa ih zato treba koristiti za napade na male daljine, za izvršenje juriša, za savladavanje prepreka i, pre svega, za odbranu položaja. U odbrani pešadija mora da se održi na položaju, jer nema uslova da se izvuče pod napadačevom nadmoćnijom vatrom. Da bi se položaj mogao organizovati na vreme, moraju se u bataljone uvesti formacijske mašine za ukopavanje i formirati posebni radni bataljoni. Poželjno bi bilo da se sva pešadija nalazi u oklopnim transporterima, ali je varijanta sa motorizovanom pešadijom zasad ekonomičnija, a i njeno obučavanje brže. Mehanizovane jedinice vode i odbrambena dejstva na pokretan način. U osvrtu na ovakva i slična gledanja, neki autori ističu da je nezaštićena pešadija bila i ranije, pa će verovatno to biti i uбудuće, sposobna i za pokretna dejstva, a ne samo za ukopanu odbranu. Drugi opet ističu da kao jurišna oruđa za praćenje pešadije, sem tenkova, treba i dalje razvijati samohodne topove s obzirom da su dokazali svoju vrednost u ratu. Osim toga, oni

su i znatno jeftiniji od tenkova pošto im nije potrebna tolika brzina, ni toliki radijus dejstva, niti im je neopodno obrtna kupola.

U jednom članku se razmatraju tehničke novine kojima se osnažuje odbrana. Tu se ističu vođeni projektili, samonavođenje, klasične granate s dopunskim raketnim pogonom i blizinski upaljači. Najznačajnije su novine koje treba da omoguće pokretljivost na sutrašnjem opustošenom bojištu: bombarderi i drugi avioni sa kratkim ili vertikalnim poletanjem i sletanjem, helikopteri, među kojima i transportni, lebdeća transportna vozila — točkaši, kojima vertikalne struje propelera omogućuju da preleću kraća odstojanja i tako savlađuju prepreke. Da bi se povećala pokretljivost treba što bolje povezati pojedine mreže puteva, pojačati prelaze preko vodenih prepreka i pripremiti rezervnu građu i materijal za njihovo opravlanje. Radi uspešnog vatreneog dejstva, u članku se ističe potreba za izradom novih karata po ugledu na one u SSSR-u. Osobit značaj pridaje se razvoju sredstava za osmatranje bojišta, jer se samo sa njima može doskočiti majstorstvu neprijatelja koji ume da se provlači preko odbrambenih linija. Među sredstvima osmatranja navode se periskopi za artiljerijske osmatračnice na zadnjem nagibu, televizijske kamere, infracrvene kamere, radari, prislušne sprave za registrovanje mehaničkih potresa i mikroseizmičkih talasa, koje su tako selektivne da mogu razlikovati razne pucnjeve, kopanje, kretanje motornih vozila, tenkova i smučara, pa čak i pešaka. Ovdje spadaju i magnetometri za otkrivanje metala. Sva se ova sredstva međusobno dopunjuju. Televizori ne mogu osmatrati noću i po magli, pa ih tada zamenjuju infracrvene kamere koje prodiru delimično i kroz maglu. Sposobnost osmatranja televizora je ograničena na relativno

male daljine, ali se oni mogu kombinovati s teleoptikom. Mikroseizmičke sprave imaju male glave, veličine konzerve od 1/2 kg, pa su naročito pogodne za prikriveno postavljanje. Od svih ovih sredstava stvara se na bojištu, a i na čitavoj dubini teritorije u okviru teritorijalne odbrane, mreža osmatranja kombinovana sa stražarskim mestima. Sredstva za osmatranje treba da se raspoređuju racionalno, na najvažnijim mestima i oko najznačajnijih objekata, na taj način da se mreža postepeno zgušnjava. Stanice se prvenstveno postavljaju na mestima koja privlače neprijatelja, kao što su šumarci, uvalice i slično. Ceo sistem se još dopunjuje osmatranjem s letelica bez posada i povezuje mrežom veza i komandovanja. Sva ova sredstva u velikoj meri pojačavaju pešačijsku i tenkovsku odbranu.

Nekoliko stranica u časopisu posvećeno je inženjeriji, naročito njenim zadacima u pokretnoj odbrani. Osnovni njen zadatak vezan je za grupu kojoj su u odbrani predviđena napadna dejstva i kojoj treba omogućiti brzo kretanje u pravcima na kojima se može pojaviti neprijatelj. Na tim pravcima treba postaviti prepreke tako da je prolaz omogućen sopstvenim, a otežan neprijateljskim jedinicama. Potrebno je preduzeti i mere za stešnjanje, zadržavanje i izolovanje nastupajućeg i prodrlog napadača, kao i za zaprečavanje radi zaštite sopstvenih bokova. Veoma je odgovoran i zadatak inženjerijske podrške one grupe koja treba da dejstvuje odbrambeno. I pored njene male jačine treba stvoriti utisak o čvrstoj odbrani. Zadaci su utoliko obimniji što su frontovi širi. Da bi inženjerija mogla izvršiti svoje zadatke, ona mora biti što pre upoznata sa svim detaljima plana odbrane. Ovo naročito važi za načelnika inženjerije u diviziji koji koordinira sve radove. Radi ilustracije o tome koliki su napori inži-

njerije potrebni za održavanje puteva, jedan autor prikazuje porast dotura u kg po jednom licu, i to u toku jednog dana: 1914. godine — 6, 1918 — 10, 1939 — 12, 1944 — 20, 1949 — 25 i 1960. godine 38 kg. To znači da je za 46 godina porastao za preko 6 puta. U manevru *Winter Shield II*, održanom u Zapadnoj Nemačkoj 1961. godine, u kome je učestvovalo oko 60 000 ljudi i 15 000 vozila, utrošeno je 12 000 000 l benzina za vozila i 700 miliona l avio-benzina. Tom prilikom zemljište je bilo raskvašeno usled topljenja snega, ali su putevi pomoću mašina ipak održavani.

Članak o problemima službe veze u budućem ratu, u kojem se zastupa gledište da će žične veze i nadalje biti glavno sredstvo veze, prikazan je u *Vojnom delu* 1961. godine⁴. U osvrtu na taj članak jedan autor se zalaže za ukopavanje svih mirnodopskih veza, duboko pod zemlju, s obzirom da će one služiti kao dopuna vojnim, i žali što to nije sprovedeno sistematski već i ranije.

U člancima o sanitetskoj službi u Bundesveru izlažu se detaljno: dužnosti trupnog lekara prilikom pregleda, postupci s bolesnicima, održavanje higijene i zdravlja, kao i odnosi istog lekara prema trupnom oficiru i komandantu.

Problemi avijacije razmatraju se u više članaka. Od modernog lovca traži se da bude avion za višestruku namenu, za defanzivne i ofanzivne zadatke u odbrani, za podršku trupa, presretanje, lovačko-bombarderska dejstva i blisko izviđanje. Pošto je još prerano da se donese odluka da li to treba da bude avion sa ili bez posade, zasad su potrebna oba. Njihova brzina treba da iznosi oko 2 maha (1900—2400 km/č), mada će se uskoro ona popeti na 3—4 maha. S obzirom da na Zapadu postoji mnogo tipova i vrsta opreme, to je au-

tor mišljenja da bi bila nužna standardizacija. Tehnički oficir u avijaciji, navodi jedan od autora, mogao je još u II svetskom ratu da bude trupni oficir. Danas on mora raspolagati specijalnom spremom iz oblasti mašinske tehnike i elektronike i imati praksu u fabrici. Naročita se pažnja sada poklanja avionima tipa *STOL* i *VTOL*, — za kratko, odnosno vertikalno poletanje i sletanje. Kratko poletanje i sletanje postiže se raznim specijalnim klapnama i pomoćnim motorima. Ovakvi avioni se zadovoljavaju poletno-sletnom stazom dužine 150—200 m. Autor navodi nekoliko njihovih tipova. Vertikalno poletanje i sletanje ostvaruje se promenom smera mlaza, koji je pri uzletanju vertikalno, a zatim horizontalno. Ovakvi avioni koriste se za komandovanje, transport, kao leteće dizalice za premeštanje artiljerije, kao postolja za izbacivanje vođenih projektila i kao naoružane osmatračnice. Do njihove realizacije koriste se i dalje helikopteri. U jednom članku se tretira transportna avijacija, čiji je razvoj počeo tek krajem dvadesetih godina, a koja danas ima izuzetan stratejski, taktički i logistički značaj u pogledu prebacivanja ljudstva, oružja i materijala. Gro ove avijacije čine transportni avioni zbog svog velikog radijusa dejstva, ali se za neke zadatke, naročito kao vazdušni kranovi, upotrebljavaju i helikopteri. Jedan od važnih problema transportne avijacije je mnoštvo tipova aviona. Prva, tzv. »klipna«, generacija transportnih aviona još je u upotrebi iako je već zastarela. Među tipovima druge, tzv. »turbo-propelerske«, generacije pominje se, pored ostalih, avion tipa *Lockheed BLC 130* od 60 t, koji može da ponese 15 850 kg sa poletno-sletne staze dužine 150 m. Predviđa se da će se kao predstavnik treće, tzv. »turbo-mlazne« ili »mlazne«, generacije do kraja 1962. godine razviti avion

⁴ *Vojno delo* br. 3/1961. godine, str. 190.

C-141, koji će s korisnim teretom od 27 216 kg imati dolet od 5471 km, s teretom od 10 000 kg — preko 10 000 km, pri brzini od 815 km/č, ali s poletno-sletnom stazom od 1660 m. Tek kad se poletno-sletna staza svede u granice koje iziskuju avioni tipa *STOL*, ova će generacija transportnih aviona imati prave transportere višestruke namene, koji će moći da prenose svaki teret, pa i velike rakete tipa *Tor* i *Jupiter*. Poseban članak posvećen je jedrilicama, koje su imale korisnu primenu u prošlom ratu, prilikom desantnih operacija, u prebacivanju ljudstva, naoružanja, goriva i drugih potreba. Po mišljenju autora, one se mogu primenjivati i ubuduće jer su malo osetljive na radarsko osmatranje, zatim imaju malu posadu koja se može obučiti za 6 meseci. Pored toga, jedrilice mogu dubirati avionski transportni kapacitet.

U časopisu se velika pažnja poklanja protivvazdušnoj odbrani, za koju se kaže da je u prošlom ratu u Nemačkoj bila slabo organizovana i bez jedinstvene koncepcije. Nagli porast brzine aviona, projektila i raketa stavlja protivvazdušnu odbranu pred sve teže zadatke, što naročito važi za odbrambeni način njenog dejstva. Uspešna odbrana pojedinih objekata, po mišljenju autora jednog članka, više nije mogućna, već se mora organizovati u interkontinentalnim razmerama. Pojačan značaj u ovoj odbrani dobijaju ofanzivna dejstva, sračunata na uništavanje napadačevih vazduhoplovnih sredstava još u njihovim bazama. Ovakvo dejstvo je dalo znatne rezultate i u prošlom ratu. Pri planiranju njenih sredstava mora se imati na umu da je za razvoj nekog novog sredstva potrebno 5—7 godina.

Cilj je da se protivvazdušna odbrana osposobi za odbijanje početnog udara, a zatim nanošenje udara po napadačevim sredstvima u njegovim baza-

ma. Posebne teškoće pričinjava odbrana protiv niskoletećih aviona i raspoznavanje vlastitih aviona od neprijateljskih. Zasad u ovim dejstvima imaju prednost letilice s posadom nad onima bez nje, pošto posada može odmah reagovati na momentane pojave. Mere pasivne zaštite razmatraju se naročito u okviru teritorijalne odbrane.

Mornarica je takođe obuhvaćena sa nekoliko članaka. U jednom se razmatraju razarači, koji su se pojavili krajem prošlog veka u veličini od 300 t. Danas Bundesver planira izgradnju razarača od 6000 t. dok se u SAD izgrađuje atomsko-raketni razarač deplasmana 6500 t. U drugom članku, u kome se razmatra mornarica SSSR-a, autor navodi da je kod nje zadržana ranija koncepcija izgradnje brodova. U kratkom istorijskom osvrtu na ovu istu mornaricu, autor posebno mesto daje podmornicama i tvrdi da SSSR ima 400 novih od ukupno 450—500 podmornica, tonaže do 2500 t i brzine 15/20 čvorova. U članku se navodi izjava Gorškova o postojanju atomskih podmornica sa superraketama.

Povodom petogodišnjice mornarice Bundesvera navodi se da ona raspolaže već sada sa 170 brodova raspoređenih u 21 eskadru. Među njima ima: 12 razarača, 6 pratećih brodova, 40 brzih čamaca i 12 podmornica. Mornarica Bundesvera uključena je delimično u NATO jedinice i učestvuje u njegovim manevrima. Posедуje i malo desantno jezgro s težnjom da se ono i dalje razvija. Ipak su ciljevi u pogledu desantnih jedinica postavljeni daleko skromnije nego u SAD, jer se ne predviđa stvaranje samostalnih pomorsko-desantnih snaga.

Mali rat i teritorijalna odbrana. Članci na ove teme zauzimaju značajno mesto u časopisu. Članak »Odbrana od dejstava snaga malog rata« već je prikazan u *Vojnom delu*.⁵ U

⁵ *Vojno delo* br. 3/1962. godine, str. 82.

drugom članku jedan francuski autor upozorava na opasnost od »nedovoljnog shvatanja subverzivnog rata« koji se odvija negde na granici između hladnog i vrućeg. Ta neshvatanja bi se, po njegovom mišljenju, mogla osvetiti kao što se u II svetskom ratu tenk osvetio onima koji ga nisu pravilno shvatili. Isti autor ne preporučuje primenu atomskih sredstava protiv rasparčanih subverzivnih snaga, jer bi to moglo izazvati više štete na sopstvenoj strani nego kod neprijatelja. Atomska sredstva, po njegovom mišljenju, nisu pogodna ni za same subverzivne snage. Vojske bez odgovarajućeg iskustva teško se snalaze u ovim dejstvima jer ne mogu shvatiti da je u njima i najprimitivnije oružje isto tako efikasno kao i najmodernije, a ni to da nekoliko desetina hiljada pripadnika takvih snaga mogu držati u šahu 10 pa i 20 puta jače regularne snage.

U jednom članku se razmatraju skloništa protiv napada iz vazduha u zgradama, naravno u okviru teritorijalne odbrane zemlje. Zaštitna debljina armiranog betona kod ovih skloništa treba da iznosi 30—60 cm. Ona mora imati ulaz i rezervni izlaz, dovoljno udaljen jedan od drugog i van zahvata eventualnih ruševina. U miru ih treba koristiti kao garaže i sl. Njih bi trebalo izgrađivati i za vojnike u vojnim zgradama i povezivati sa zaklonima za vatreno dejstvo u slučaju napada sa zemlje. Takva skloništa, kombinovana sa zaklonima, treba organizovati kod svakog značajnijeg objekta na čitavoj teritoriji Zapadne Nemačke. U članku o »Graničnoj zaštiti«, čija jačina iznosi oko 20 000 ljudi, iznet je njen desetogodišnji istorijat, organizacija, školovanje kadrova i zadaci njenih pripadnika duž 600 km dugačke kopnene i vodene granice, kao i na aerodromima. U članku o civilnoj zaštiti, koju razma-

tra uporedo u više evropskih zemalja, autor izvlači ove zaključke:

Civilna zaštita je u većini zemalja u rukama ministra unutrašnjih poslova. Njeni zadaci nisu toliko u obezbeđivanju javnih i privrednih funkcija u slučaju rata, koliko u iskorišćavanju odbrambenih snaga ljudstva i njegovoj zaštiti od ratnih dejstava, naročito iz vazduha. Dobrovoljna baza najčešće nije dovoljna podloga za organizovanje te službe — u Zapadnoj Nemačkoj je, na primer, potrebno 305 000 njenih članova, a do kraja 1960. godine dobrovoljno ih se prijavilo samo 12 600. Obaveza prema ovoj službi za muškarce traje od 18—65, a za žene od 18—50 godina. Ova se služba organizuje u slučaju rata, ali se pripreme za nju vrše još u mirno doba. Sa malim izuzecima (Švajcarska i delimično Francuska) ovom su službom obuhvaćene i žene. Za ukazivanje pomoći van stalnog mesta, sve zemlje predviđaju vojne ili odgovarajuće (obučene) civilne jedinice, koje se ne mogu stvoriti na brzinu. Sve više se ova služba usmerava i na mirnodopsku upotrebu njenih jedinica u slučaju prirodnih katastrofa. U Švedskoj, ona se odlikuje širinom zadataka koji obuhvataju: učešće u lokalnoj odbrani, psihološku odbranu, organizovanje evakuacije stanovništva i obavezno podizanje skloništa u zgradama. U Zapadnoj Nemačkoj je predviđeno svake godine po 14 dana ili 100 sati za obuku obveznika civilne zaštite, a u jedinicama za ukazivanje pomoći van stalnog mesta: godinu dana službe u Bundesveru, a zatim godišnje po mesec dana vežbe. U V. Britaniji je od 475 000 članova civilne zaštite 55% žena. Severnorajnsko-vestfalska vlada inicijativno je donela zakon o saradnji opština i opštinskih jedinica na polju civilne zaštite u slučaju prirodnih katastrofa za vreme mira, kao i u slučaju rata.

Posebno se razmatra regrutna služba u Nemačkoj koja je ranije bila u vojnim rukama, a sada je u civilnim. Ona ipak tesno saraduje sa mesnim vojnim komandama. Dok jedni ističu prednosti civilne organizacije koja ublažava dodir obveznika sa vojskom, drugi se nadaju da će se regrutna služba opet vratiti u vojne ruke.

Ostala pitanja. Dosta članaka u časopisu je posvećeno vojnoj istoriji i njenoj vrednosti za današnju praksu, kao i metodici njenog izučavanja. Dodirnuti su i zadaci Ureda za vojnoistorijsko istraživanje. Još uvek se podgrevaju omiljene teme o operativnim poukama Šlifena i odnosima državnika i vojskovođe iz doba Bizmarka i Moltkea. U dosta članaka obrađuju se pojedini primeri operacija iz II svetskog rata, kao na primer, protivoklopna bitka kod Jazov-Starog, zatim vazdušni desant na Korint, u kojima se pored opisa daje i kritički osvrt, najčešće sa isticanjem pozitivnih dostignuća Nemaca i preporukama za primenu tih iskustava u budućnosti.

Dodirnuti su i manevri održani 1961. godine u Zapadnoj Nemačkoj, a među njima i manevar *Winter Shield II*, o kome je već bilo reči. U toku šestodnevni vežbi na ovom manevru simulirana su, s obe strane, ukupno 74 atomska udara i nekoliko atomskih mina. Među primenjenim sredstvima izviđanja navode se »drone«, mali američki bespilotni (vođeni) avioni koji se vraćaju u bazu i izviđačke grupe koje se prebacuju helikopterima. Na demonstraciji tehnike prikazani su u dejstvu tenkovi *M 60* i *M 103*, artiljerijska oruđa — zaključno s topom 280 mm, i raketa *Honest John*. Manevar *Schildkröte 61* bio je isključivo vežba u istovarivanju materijala iz pomorskih brodova na kopno, ali bez korišćenja postojećih lučkih postrojenja. U prikazu su dati, uglavnom, tehnički podaci.

Među ostalim dodirnutim pitanjima, treba još pomenuti članak u kome se obrađuju zadaci zaštite nemačke privrede, koji obuhvataju zaštitu ljudstva, mašina i pogona u industriji, stim da troškove za izradu protivvazdušnih skloništa snosi država. Predlažu se i mobilne ekipe stručnjaka za što brže osposobljavanje značajnih pogona, naročito vodenih i električnih instalacija. U članku »Operativna tehnika« ukazuje se na potrebu korišćenja opšte tehnike za vojne potrebe, koju su saveznici u II svetskom ratu koristili mnogo bolje od Nemaca. Pisac predlaže da se u višim štabovima angažuju naročiti stručnjaci kao savetodavni organi po tom pitanju, a i posebne jedinice stručnjaka koje bi mogle odgovarajuće zamisliti i da realizuju.

Treba isto tako istaći da u časopisu ima dosta članaka, sasvim različite tematike, posvećenih drugim zemljama.

Što se tiče prikaza iz inostranih časopisa (ima ih 14), većina je iz sovjetskih izvora, a i ostali razmatraju isto tako njihovu problematiku. Od prikazanih knjiga najviše ih ima koje se odnose na razna pitanja II svetskog rata.

Na kraju još nekoliko reči o prilogu u časopisu »Saopštenja za rezervne oficire« koji izlazi već treću godinu. Najviše članaka posvećeno je nastavi, školovanju i dužnostima rezervnih oficira.

Ako se časopis *Wehrkunde* uzme u celini, onda se može izvući zaključak da se nije oglasio o apele ministra odbrane i generalnog inspektora, upućene početkom godine, i da je dovoljno mesta posvetio baš problemima duhovne pripreme naroda za eventualni budući rat. Ova njegova nastojanja nisu upadljiva, već vešto utkana u mnoge stručne članke koji su pisani naučnim tonom, bez uočljivih preterivanja, da bi tako bili što ubedljiviji.

S. P.

Raketna borbena sredstva

Krajem II svetskog rata pojavila se tendencija, i to u prvom redu kod Nemaca, da se stvori neko novo oružje. Gubeći kadar i tehniku, oni su došli u situaciju da u svom naoružanju potraže i stvore nešto novo, čime bi pokušali da povrate izgubljeno, pa da eventualno i pobede. To relativno novo bilo je raketno oružje. Međutim, ako bi se tvrdilo da je ono zaista novo, pogrešilo bi se jer raketna tehnika nije nova već, naprotiv, vrlo stara, daleko starija od klasičnog oružja. Pa ipak, njena primena — naročito otkako je elektronika postigla vidan skok i osposobila se da upravlja raketnim oružjem — došla je u fazu da se danas o tom oružju govori kao o vrlo savremenom. Istina, ne kao o osnovnom i apsolutnom koje će zameniti sva druga, već o savremenom oružju koje treba da se uklopi u klasično.

No, napredak raznih vrsta raketnog oružja postavlja već sada i pitanja njegovog mesta, iz čega se ono sastoji, kako ga treba upotrebljavati, itd. Tako postavljene stvari nameću odmah i pitanje izvesne njegove klasifikacije, njegovog sagledavanja kroz određene grupe, itd. Pre svega, šta je to »raketno oružje«?

U pogledu odgovora na to pitanje postoje izvesni neraščišćeni pojmovi i gledanja. Međutim, ako se prihvati činjenica da je SSSR danas izraziti predstavnik raketne tehnike i usvoji njegova terminologija u pogledu raketnog oružja, onda se može reći sledeće: raketno oružje se sastoji, u stvari, od tri pododela: raketnih zrna, vođenih projektila i raketa. Kroz štampu, stručne časopise i predavanja vrlo se često ova

tri pojma poistovećuju. Međutim, između njih postoji bitna razlika.

Raketna zrna su deo raketnog oružja. Imaju bojnu glavu i raketni pogon, ali nemaju uređaje za vođenje i upravljanje, znači nisu vođena. *Vodeni projektili* su isto tako raketno oružje, imaju bojnu glavu, uređaje za vođenje i upravljanje i raketni ili neki drugi pogon. Razlika između raketnog zrna i vođenog projektila je samo u tome što raketno zrno nema uređaje za vođenje i upravljanje. Ponekad se raketno zrno, ako je većih dimenzija, naziva »slobodni projektil«. No, njegovo stvarno ime je »raketno zrno«. *Rakete* imaju uređaje za vođenje i upravljanje, kao i raketni pogon, ali nemaju bojnu glavu. One nose koristan teret, a to mogu da budu razni instrumenti, ljudi itd.

U ovom članku zadržaću se samo na vođenim projektilima, što znači na raketnom oružju koje se sastoji od uređaja za vođenje, raketnog pogona i bojne glave. No, i ova druga dva pododela — specijalno raketna zrna — su i te kako interesantna, ali pošto nemaju uređaj za vođenje, upotrebljavaju se uglavnom tamo gde je potreban masovan udar, gde treba za relativno kratko vreme izbaciti veći broj zrna, tako da se rasturanje koje karakteriše raketna zrna kompenzira njihovom masovnom upotrebom.

To bi bila osnovna podela raketnog oružja, mada i sam vođeni projektil ima svoje osnovne delove. Tu je bojna glava koja se ne nalazi napred (kao kod bombe ili bilo kog drugog zrna), već iza uređaja za vođenje i upravljanje, a na kraju projektila nalazi se pogon. Tendencija je da se svaki slobodan prostor u projektilu (gledajući kroz savremene vođene projekte) iskoristi u što većoj meri za smeštaj eksploziva radi postizanja što boljeg dejstva. Uz projektil se obavezno nalazi *buster* ili, ako bi se doslovno prevelo, »potiskivač«. Neki ga nazivaju i »ubrzač«.

On služi samo da bi vođeni projektil za vrlo kratko vreme (1—3 sekunde) postigao određenu veliku brzinu, posle čega njegov raketni motor, koji se nalazi u samom projektilu, nastavlja dalje sa svojim pogonom.

Znači, presek vođenog projektila izgledao bi ovako — gledan odozdo nagore: buster, raketni ili bilo kakav drugi pogon, bojna glava i uređaj za vođenje i upravljanje.

Sledeću interesantnu stvar kod vođenih projektila predstavlja zemaljska oprema koja je još komplikovanija od samih projektila. To je i normalno, jer ona može da posluži za veliki broj vođenih projektila. To opet ne znači da ta oprema, na primer, kod baterije koja treba da izlansira 20, 30 ili 50 vođenih projektila, prestaje da služi posle njihovog ispaljivanja. Ona se može upotrebiti za veliki broj lansiranja. Zbog toga je i njena konstrukcija vrlo komplikovana i skupa. Ako se baterija vođenih projektila posmatra kroz prizmu koštanja, može se reći da je njena zemaljska oprema, od svih njenih delova, najskuplja. U ovu opremu ulaze razne dizalice, tegljači, razni specijalni i transportni uređaji, uređaji za proveravanje raznih vrsta radara i računara. Stoga je prilikom napada daleko efikasnije i pravilnije napasti mesto sastavljanja projektila, nego sam vatreni položaj vođenih projektila na lansirnoj rampi. Kao najosetljivija mesta, odnosno delovi, za napad kod jedne baterije smatraju se radari i elektronski računari.

Trebalo bi se upoznati, bar u najosnovnijim crtama, kako koji od tih delova radi. Ne može se reći da je osnovni (najvažniji) ovaj ili onaj deo, na primer, uređaji za vođenje i upravljanje, iako bez njih ovo zrno ne može biti vođeni projektil. Međutim, on isto tako ne može ni bez ostalih delova, te su za njega svi oni osnovni.

Često se zamišlja da su vođenje i upravljanje ista stvar. Međutim, to su dve sasvim različite grupe raketne tehnike. Pod vođenjem se podrazumeva određivanje leta vođenog projektila uz pomoć elektronike koju on mora da ima, a pod upravljanjem omogućavanje izvršenja toga leta. Moglo bi se postaviti pitanje — šta je od njih važnije? Gledano konstruktorski, važnije je upravljanje jer je projektil kod poletanja i u toku leta, usled raznih faktora, a najviše izrazitih promena brzine (od sasvim male do nadzvučne) koje se kod raketne tehnike pojavljuju, izložen raznim uticajima. Kod klasičnog oružja taj uticaj je manji jer zrno pri izlazu iz cevi već ima brzinu nekoliko puta veću od zvučne — 850 do 1000 i više m/sek. Raketna zrna poleću vrlo malom brzinom. Stoga ako se želi da se takvo telo stabilizuje pri letu, tj. da se kod poletanja i u letu ne prevrne, ono mora da ima vrlo velike aerodinamične površine pri malim brzinama, slične onima kod aviona da bi mogao da bude stabilan u vazduhu. Međutim, kod vođenih projektila je baš ta velika ne-zgoda što oni za vrlo kratko vreme postižu transoničnu brzinu, u stvari prelaze iz dozvučne u nadzvučnu, a taj prelaz je za elemente projektila i najopasniji jer tada dolazi do velikih vibracija, šokova i lomova. Pošto vođeni projektil pređe u nadzvučnu brzinu, sve što je ranije — kod dozvučne brzine — konveniralo (velike površine i veliki stabilizatori koji su omogućavali njegovu stabilnost), odjednom postaje nezgodno. Znači, ono što je koristilo u prvom momentu postaje kasnije u toku leta nekorisno. I, na kraju, u zadnjoj fazi, kad vođeni projektil počinje da se, bez ikakvog pogona, balistički kreće (po zakonima balistike i dinamike, svako telo pri ulasku u gušću sredinu dobija brzinu koja je u funkciji otpora što ga to telo stvara prilikom leta), on se ponovo vraća u dozvučnu brzinu i

sada opet one površine za upravljanje koje su bile dobre za nadzvučne brzine više ne vrede. Svi se ovi problemi, sagledavanjem optimalnih mogućnosti, moraju rešiti na taj način da se telo sa velikim površinama (buster) u tim prvim fazama kod dozvučnih brzina što kraće kreće zajedno sa projektilom, tj. da se on odmah posle postizanja nadzvučnih brzina odvoji od projektila i ovaj stabilizuje sopstvenim — određenim površinama za upravljanje pri nadzvučnim brzinama leta. Let vođenog projektila u zadnjoj fazi ne uzima se u obzir jer usled gubitka brzine, kao i sistema vođenja, nije više interesantan. Znači, osnovna i najvažnija stvar je stabilizovati projektil. Kad se to postigne, nije više tako teško da mu se, sa odgovarajućim elektro i elektronskim komandama ili bilo kojim drugim putem, naređuje — komanduje i da on krene desno i obrnuto, ili gore-dole. Znači, vođenje i upravljanje su dva pojma. Ovde treba samo još napomenuti da se sistemi vođenja i upravljanja sastoje od specifičnih elemenata, kao što su: žiroskopi, stabilizovane platforme, elektronski elementi, tranzistori itd.

Druga važna stvar kod vođenog projektila i uopšte kod raketnog oružja je pogon. U pogledu pogona su zadnjih nekoliko godina napravljeni neverovatno veliki skokovi i, što je vrlo važno, ti skokovi nisu još završeni. Savremenici smo prekretnice u raketnoj tehnici, tj. izbacivanja tela u vasionu i, što je daleko interesantnije, njegovog vraćanja za sada na određeni prostor, a u vrlo doglednoj budućnosti možda i na određenu tačku. Za postizanje tog uspeha treba uglavnom zahvaliti raketnom pogonu. Prvi raketni pogon bio je na bazi čvrstih goriva. Međutim, ta goriva su, zbog niza nedostataka, pored ostalih, jer su bila na bazi baruta, brzo zapostavljena, pa su onda došla na red tečna goriva, koja su omogućila

duži rad raketnog motora. Međutim, potisci i sama energija kod tečnog goriva bili su relativno mali, te su za izbacivanje, na primer, satelita i drugih tela lansiranih u vasionu, bile potrebne ogromne količine tog goriva. Pored toga, rukovanje i upotreba tečnog goriva su vrlo specifični.

Znači, čvrsta goriva (kao baruti) su nepogodna jer su eksplozivna i gore vrlo kratko vreme, a pogodna su u pogledu presovanja i uskladištenja. Vreme gorenja im nije prelazilo 1,5 do 3 sekunde. Tečna goriva su imala ranije iznete slabosti. Tada se morala potražiti neka sredina. U tome se za poslednje tri godine, a u SSSR već i ranije, vrlo mnogo uspelo. Stvorena su tzv. kompozitna goriva koja ne baziraju na barutima već na poliesterima, polietilenima, amonijumnitratu i drugim hemijskim elementima. Na taj način se dobila vrsta goriva koja se bitno razlikuje od ranijih. Ona nisu opasna u onoj meri kako su to bili baruti, a s druge strane, mogu se izrađivati po želji: tvrda, polutvrda, gumasta pa čak i u vidu paste. Njihovim pronalazanjem dobijene su dve stvari: prvo, kompozitna goriva imaju sve osobine čvrstog goriva — u pogledu proizvodnje, rada i uskladištenja; drugo, imaju kvalitete tečnog goriva — u pogledu dužine trajanja gorenja i njegovih drugih dobrih osobina. Na taj način je omogućeno da se u projektilima i raketama veoma smanji njihov prostor, posebno rezervoari za pogon, a na račun toga poveća koristan teret. Ujedno da se smanji količina rezervnog goriva potrebna za povratak na zemlju (za kočenje, odnosno spuštanje na određeno mesto). Kada su rešeni problemi vođenja i upravljanja, odnosno problem raketnog pogona sa kompozitnim gorivima, moglo se pristupiti realnom planiranju leta na druge planete. No, sem ovog pogona koji pokreće projektil, potreban je bio još jedan koji će omo-

gučiti brzo izbacivanje vođenog projektila ili rakete na određenu visinu, s tim da im pri tome da odgovarajuću nadzvučnu brzinu. Drugim rečima, trebalo je dobiti maksimalan potisak za kratko vreme. Za ovo najbolje mogu da posluže baruti jer oni imaju vrlo jak impuls i vrlo kratko vreme gorenja. Stoga se busteri uglavnom i rade na bazi baruta. U stvari, to su opet raketni motori koji rade isto kao i onaj na projektilu, samo što ovaj ima duže vreme gorenja i zahteva specijalne uređaje. Tako motor kod bustera radi 1,5 do 3 sekunde, dok onaj na projektilu radi duže, već prema tome koliki se domet traži od vođenog projektila. U pogledu izrade tog bustera (potiskivača) otišlo se danas prilično daleko. Na primer, u SAD je izrađen buster za projektil zemlja-zemlja, *Minuteman*, dijametra 2,5 i dužine 12 m. Ukupna težina tog bustera je 70 t. Kada se zna koliki je problem u svetu predstavljala izrada daleko manjih dijametara sa čvrstim raketnim gorivom, onda se može dobiti pravi dojam o tome koliko je stvarno ta tehnika pogona i pogonskog punjenja otišla napred. Ovakav raketni motor, u stvari taj buster sa čvrstim gorivom, služi kod svih vođenih projektila i raketa samo za početno dobijanje odgovarajućih ubrzanja. Čim projektil ili raketa to postignu, buster se odvajaju i pada na zemlju.

Posle problema vođenja i upravljanja, odnosno pogona, došao bi na red problem konstrukcije. Konstruisati i izraditi takvo telo koje će izdržati velike vibracije, šokove i, što je daleko teže, velike temperaturne razlike, vrlo je teško. No, ipak je to bio lakši problem nego ona dva ranija. I, na kraju, vođenom projektilu trebalo je rešiti, kao relativno najlakše, pitanje bojne glave. Međutim, i tu se došlo do izvesnih teškoća na koje se ranije nije računalo. Prvo, nekako je uobičajeno da

se sva ta ubojna dejstva, manje-više, posmatraju na zemlji, na određenom prostoru i da se tu izvlače izvesni balistički podaci i stvaraju empirijske tablice dejstva. I ako bi se ti podaci uzeti na zemlji koristili pri dejstvu na cilj udaljen od zemlje 30 000 m, konstatovala bi se velika greška. Naime, sva se ova dejstva, kao što je to već istaknuto, obično posmatraju na zemlji ili na relativno malim visinama. Međutim, baš u funkciji visine, odnosno u funkciji razređenosti vazduha, menja se udarno dejstvo bilo kog eksploziva, pa i nuklearnog, to jest, što je god sredina u kojoj se događa eksplozija gušća, to je i prenos tog udarnog talasa — udara jači. Međutim, takva eksplozija u bezvazдушnom prostoru ostala bi bez učinka jer nema udarnog talasa koji treba da je prenese. Znači, treba tražiti drugo ubojno dejstvo. To bi dejstvo moralo da bude rasprskavajuće, pomoću parčadi, jer dok udarno dejstvo opada sa razređenošću vazduha, dejstvo parčadi raste. Poznato je da se parčad od tela koje eksplodira normalno šire na sve strane. No, gledano balistički, odmah posle gubljenja svoje početne brzine svako parče počinje da gubi brzinu i njegova putanja opada. Jasno je da kod bezvazdušnog prostora to nije slučaj, već putanja ostaje razantna i, što je vrlo važno, takvo telo zadržava brzinu svog rasprskavanja. Poznato je da ubojno dejstvo jednog tela zavisi od kinetičke energije udara toga tela u drugo, tj. od njegove mase i brzine. Iz toga proizilazi da je dejstvo parčadi kod vođenih projektila po ciljevima u vazduhu i te kako važno. Baš s tim u vezi su svi vođeni projektili vazduh-zemlja uglavnom i izrađeni tako što se gro tog eksploziva nalazi u onom delu projektila gde je moguće maksimalno rasprskavajuće dejstvo. To su rezervoari, samo telo i motor za pogon, koji su izrađeni od specijalnih

čelika i pri rasprskavanju prave prilično veliku i vrlo ubitačnu parčad. Ako se tom telu, sa unutrašnje strane, dodaju još i utori za prskanje, onda se broj parčadi veoma povećava, a radijus ubojnog dejstva jako proširuje. Obično se računa da je kod normalne rasprskavajuće bombe radijus ubitačnog dejstva 30—40 m od mesta udara na zemlji, dok bi na velikim visinama, sa istom bombom, bio 300 ili 400 m, pa i više. No, ne može se tvrditi da se na većim visinama nalazi baš bezvazdušni prostor i da gore nema odgovarajućeg prenosnika udarnog talasa. Isto bi tako bilo potpuno pogrešno tvrditi da udarno dejstvo bojne glave ne postoji, bar na onim visinama na kojima se misli dejstvovati, recimo do 50 km visine.

Ovo bi bilo dovoljno za najšire upoznavanje tehničke strane vođenih projektila. Sada bi trebalo razmotriti njihovu namenu.

U početnoj fazi razvoja raketne tehnike, pa ponekad i danas, i to možda više radi izivljavanja nekog stručnjaka, pravi se čitav niz raznih podela, uslovljenih mestom lansiranja vođenih projektila, ciljem napada, načinom dejstva i vrstom goriva, vrstom krilaca i stabilizatora itd. Međutim, te su stvari uglavnom za diskusiju. Vođeni projektili se danas, gde se god govori o njima, dele u četiri osnovne grupe. Doduše, postoji izvestan broj podgrupa o kojima se isto tako može diskutovati. U stvari, postoji prva i osnovna grupa vođenih projektila zemlja-zemlja; odmah posle njih dolaze vođeni projektili zemlja-vazduh, pa vazduh-vazduh i, na kraju, vazduh-zemlja. Namerno sam uzeo ovaj redosled jer se tako kreće i njihova važnost s obzirom da postoji jaka tendencija da se, kao osnovni, formiraju vođeni projektili zemlja-zemlja. Međutim, pošto još uvek postoji ovakva njihova osnovna podela — na četiri grupe, to treba govoriti o njima i o nekim njihovim osnovnim sred-

stvima. U svim zemljama se danas daju ogromne sume novca i usmeravaju manje-više sva naučna dostignuća na rešavanje izvesnih problema kojih, uzgred rečeno, ima vrlo mnogo u oblasti vođenih projektila zemlja-zemlja. Koliko se u tome dosada uspelo? To bi ovaj primer mogao da pokaže. Reč je o nemačkom vođenom projektilu V-2. Prilikom njegovog lansiranja iz Nemačke na London, procenat njegovog ukupnog rasturanja iznosio je, grubo uzevši, 10% u funkciji dometa. Ako se uzmu poslednja ispitivanja koja je vršio SSSR na Atlantiku i drugim većim poligonima, gde je dobijeno ukupno rasturanje 0,1% u funkciji dometa, pa i manje, onda se može shvatiti kolika je to ogromna razlika iako je u pitanju vremenski period od svega nekih 18 godina. No, kada se sve te stvari, tehnički posmatrano, još doteraju, verovatnoća pogađanja biće daleko veća. Kada to bude rešeno, vođeni projektil zemlja-zemlja, koji istina ima još dobar niz nedostataka na čijem otklanjanju se neprekidno radi, postaće stvarno osnovni vođeni projektil.

U pogledu dometa, vođeni projektili zemlja-zemlja bili su najpre podeljeni u tri grupe: taktičku, operativnu i strategijsku. Kasnije, pošto se uspelo da se isto tako precizno gađa na 30 kao i na 100 km, odnosno na 100 kao i na 500 km, operativna grupa je prerasla u taktičku.

Prema tome, ostale su samo dve osnovne grupe: taktički i strategijski vođeni projektili. Taktički vođeni projektili su oni koji deluju po taktičkim ciljevima; među tim taktičkim ciljevima danas se smatra, kao osnovno, napad na oklopna sredstva. Takav napad na tenkove i druga oklopna vozila — u pokretu ili na mestu — omogućava nešto što je do pre nekoliko godina bilo prilično problematično. Naime, poznato je da se za probijanje oklopa ranije koristila pancirna, dok

se u novije vreme koristi kumulativna municija.

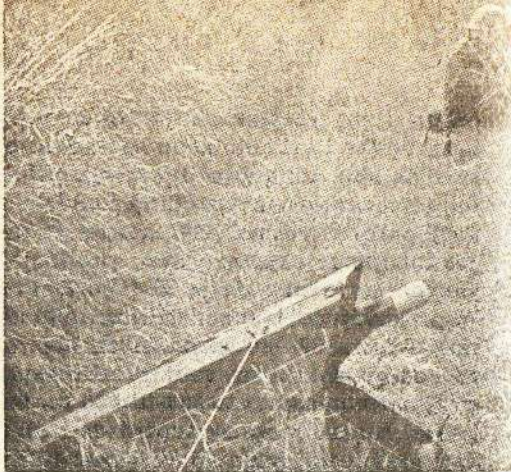
Kumulativna municija ima tu značajnu osobinu što može i pri vrlo malim sudarnim uglovima da stvara velike proboje. Ovo zato što ona, zahvaljujući specifičnom upaljaču, dejstvuje pri bilo kakvom sudaru. Kod tog upaljača dovoljan je jedan električni prekidač koji će u datom momentu, bilo kako da je došlo do sudara, aktivirati kumulativno punjenje, a samim time omogućiti i proboj.

Kao primer protivoklopnih vođenih projektila zemlja-zemlja uzećemo francuski po projektil *Entac*. On spada u red boljih vođenih projektila taktičke protivtenkovske namene, a postavljen je na oklopno vozilo.

Sledeći vođeni projektil je nemački *Cobra*. Upravljanje i jednog i drugog projektila vrši se žicom i na to ćemo se kasnije još vratiti. Tu spada i britanski *Vigilant* (na slici). Kutija u kojoj se prenosi služi mu jednovremeno i kao lanser. U ovu grupu dolazi i vođeni projektil *Malkara*. On ima veći domet, s obzirom na težinu, i dejstvuje do 10 km. Za upravljanje njime postoji odgovarajući periskop. Dok su prva tri projektila teška 10—12 kg svaki, *Malkara* je težak 100 kg, tako da ga ne može nositi čovek već se mora izbacivati s vozila. Jasno je da su mu i bojna glava i dejstvo veći.

Ovakav vođeni projektil zemlja-zemlja, u pogledu konstrukcije i uređaja, spada u red najprostijih vođenih projektila. Međutim, on ipak ima priličan broj elektronskih delova, pogonsku grupu i delove sistema za upravljanje. Daljina sa koje napadaju projektili iznosi do 2 km, odnosno 1800 do 2500 m.

Bilo bi interesantno razmotriti sada način upravljanja — pomoću žice — projektilima tipa *Entac* ili *Cobra*, i to od momenta kada je projektil poleteo.

Prilikom tog poletanja, a pošto se na njemu nalazi vrlo tanka žica od specijalnog čelika, dolazi do odmotavanja te žice. Kroz nju se čitavo vreme prenosi električna komanda na odgovarajuće površine koje se pomeraju, a time se i projektil kreće u željenom pravcu. Na ovaj način strelac je potpuno sakriven i on može mirno da upravlja njime. Neprijatelj ne zna da je napadnut, a ukoliko bi i znao, ne može da preduzme ništa drugo osim protivprojektilskog manevra da bi ga izbegao. Treba još istaći da je vrlo teška odbrana od ovih sredstava.

Interesantna je stvar zbog čega po projektil ne može da dejstvuje na malim daljinama. Kad se gađa RB po nekom oklopnom cilju, nije važno — u pogledu dejstva bojne glave — da li se cilj koji se napada nalazi na 50, 100 ili 150 m. Međutim, kod vođenih projektila stvar drugačije stoji. On u prvom delu svog leta ne može da dejstvuje jer nije armiran. On ne može da dejstvuje i zato što od momenta kada je izleteo sa vatrenog položaja mora prvo da se stabilizuje, i to za vrlo kratko vreme, recimo za pola sekunde ili sekundu do sekunde i po. Za to vreme, pošto je postigao brzinu od oko 100 m/sek, on pređe oko 100, 150 m i tek od toga mesta je armiran i uključuje se u sistem za vođenje i upravljanje,

odnosno od tog momenta počinje da sluša komandu. Kako taj vođeni projektil ima brzinu od 100 m/sek, sasvim je jasno i logično da on ne može lagano da zaokrene iz prostog razloga što ima odgovarajuću masu i brzinu, te pri tom zaokretanju dejstvuje centrifugalna sila koju komande moraju da savladaju. Kao analogija može se uzeti ovaj primer. Automobil koji se kreće brzinom od 100 km treba da zaokrene za 90 stepeni. Da bi to postigao, on mora da koči, da se vrati na manju brzinu kako bi dobio odgovarajući put, odnosno radijus zaokreta. Slično je i kod vođenog projektila, te zbog toga njegova zona dejstva ima praznina.

Sledeću grupu predstavljali bi taktički projektili koji nemaju sistem za vođenje. To su, uglavnom, balistički projektili. Iako nemaju vođenje, u njih se mogu ugraditi uređaji za korekturu. To je jedan digitalni elektronski računar koji uz pomoć odgovarajućih servo i komandnih uređaja daje projektilu na određenoj tački na putanji uvek iste krivine. To bi možda trebalo malo detaljnije objasniti. Ako se uzme odgovarajuća elevacija, na primer, 40 ili 50 stepeni ili prema želji, tada projektil, posle određenog leta po balističkoj putanji, zahvaljujući tom uređaju u sebi, počinje da leti po putanji sa odgovarajućim radijusom. Ukoliko je prethodno izvršen dobar balistički proračun sa uključivanjem toga radijusa, može se vrlo precizno izračunati da zadnja (pasivna) putanja projektila bude gotovo pravolinijska u odnosu na cilj koji se napada, što treba da dovede konačno i do njegovog uništenja.

Iz ove grupe treba pomenuti projektil *Blue Water*. On se ispaljuje sa kamiona koji ga i nosi, te se može vrlo brzo postaviti na položaj. U tom slučaju ispaljuje se sa pokretne samohodne rampe. Spreman je za nekoliko minuta po dolasku na vatreni položaj, a sa kamiona odmah. Tu dolazi i projektil *Sergeant* koji se nalazi u naoružanju

NATO. To je projektil zemlja-zemlja sa dometom 120 km (na slici).

Druga osnovna grupa su vođeni projektili zemlja-vazduh — protivavionski vođeni projektil. Drugi svetski rat je pokazao da je avijacija postigla takav napredak da pitanje letenja na većim visinama ne predstavlja više problem, kao i da uspešan napad sredstvima sa zemlje na ciljeve u vazduhu dolazi ubuduće u pitanje. Poznato je da se avioni na visinama preko 8 km nisu mogli ni ranije napadati sa PAA, pa se tražilo novo sredstvo koje će to pitanje rešiti. Vrlo je interesantno kada se, na osnovu materijala koji su 1944—1945. godine pali saveznicima u ruke, to stanje danas analizira. Veliki broj nemačkih stručnjaka vrlo je pomno proučavao razne projekte. Dolazi se do zaključka da su Nemci, za razliku

od danas gde se sve baca na projektile zemlja-zemlja, osnovni akcenat bili dali na projektile zemlja-vazduh. To je svakako bilo i logično i normalno s obzirom na ogromne formacije savezničke avijacije koje su danonoćno bombardovale Nemačku. To ih je najviše tištalo i stoga su najviše išli na razvoj projektila koji će ih zaštititi. Međutim, kako su rezultati njihovog rada pali saveznicima u ruke, to su ovi vrlo brzo uspeli da izrade jake i efikasne vođene projektile zemlja-vazduh. Što se tiče klipne avijacije, tj. avijacije koja je bila osnovna u II svetskom ratu, projektili su došli u fazu da su postali 100% efikasni. Kad su se pojavili mlazni avioni i letovi većinom na visini preko 20 km, zatim brzine od nekoliko hiljada kilometara na čas, vođeni projektili zemlja-vazduh su izgubili svoju 100% efikasnost i verovatnoća njihovog pogađanja mnogo je opala. Prema tome, može se reći da je kod projektila zemlja-vazduh postignuto najveće iskustvo jer se na njima i najviše radilo. No, u zadnje vreme došlo je do izvesne stagnacije kod ovih projektila, kao da se postigao izvestan plafon, tako da je sada glavni napor, ili glavni razvoj vođenih projektila zemlja-vazduh, usmeren na stvaranje protivprojektilskih vođenih projektila.

Bez obzira na taj razvoj, treba izneti kako izgledaju vođeni projektili zemlja-vazduh. Pre svega, oni se po veličini i dejstvu malo razlikuju od vođenih projektila zemlja-zemlja, sa izuzetkom interkontinentalnih i interplanetarnih, tako da su im i dimenzije otprilike iste. To znači da im je dijametar oko pola metra, visina oko 12 m, a sastoje se od istih elemenata kao i projektili zemlja-zemlja, naravno sa izvesnim razlikama. Razlika je u tome što vođeni projektili zemlja-vazduh treba da dobiju vrlo velika ubrzanja da bi što pre stigli do cilja. Zatim njihov manevar, s obzirom na onaj koji

vrši cilj kada oseti da je napadnut projektilima, zahteva manju brzinu u blizini cilja. Sasvim drugačije stoji stvar kod projektila zemlja-zemlja koji obično napada manje-više stalan cilj. To je i dovelo do izvesnih teškoća kod sistema za vođenje projektila zemlja-vazduh, jer je trebalo u relativno kratkom vremenu izbaciti ga, stabilizovati i otpočeti manevar napada. Tu su se, u stvari, iskristalisala dva gledišta. Prvo su usvojili Amerikanci. Oni su izradili ogroman broj baterija vođenih projektila. Sve te baterije baziraju na komandnom sistemu vođenja, a njegovo praktično funkcionisanje najbolje se može pratiti na ovakvom primeru:

Jedna baterija vođenih projektila zemlja-vazduh dobila je uzbunu od glavnog radarskog centra da se neprijateljski ciljevi nalaze nad teritorijom SAD. Te podatke baterija je primila u momentu kada je u njenu zonu ulazio odgovarajući cilj, tako da ga je baterijski prateći radar odmah preuzeo. I od tog momenta radar ga nije ispuštao sve dok se cilj kretao u zoni njegovog dejstva. Jednovremeno sa prijemom podataka od cilja (na radaru), preko komandnog računara data je komanda da se vrši ispaljivanje. Čim se vođeni projektil zemlja-vazduh podigao, počeo je da ga prati njegov radar. Na taj način dolazi do ovakve situacije: jedan radar drži cilj, a drugi projektil, dok oba šalju svoje podatke u komandni računar gde dolazi do proračuna. Znači, računar dobija od radara podatke o tome gde je projektil, a gde cilj i odmah (to ide neverovatno brzo) proračunava kojim najbližim pravcem projektil treba da se kreće prema cilju. Taj podatak računar odmah predaje, po radio-predajniku koji se nalazi uz komandni računar, radio-prijemniku na projektilu. Ovaj, primajući komandu, predaje je dalje preko odgovarajuće električne instalacije na komandu krilaca. Krilca počinju da se pome-

raju već prema tome kako treba da okrenu projektil prema cilju. Tako se redovito i stalno dobijaju komande i vrše korekture, što sve treba da dovede do sudara projektila sa ciljem. Ma koliko se sve to strahovito brzo odigravalo, s obzirom na to da brzina električnih talasa iznosi 300 000 km/sek, tehnički posmatrano tu ipak postoji izvesno, mada vrlo kratko, vreme, a čim postoji brzina i vreme postoji i izvestan put. Ako se proračuna zakašnjenje koje ima radar ili radio, već prema tome kako je komanda prenošena, ustanoviće se da se, od momenta kada je data komanda preko radio-prijemnika pa dok se ne izvrši, cilj pomerio za oko 15 m u odnosu na tačku gde je trebalo da se dogodi sudar. Desi se ponekad da do sudara i dođe, ali u velikoj većini slučajeva to se ne događa. Da bi se taj sudar dogodio, svi ovi vođeni projektili zemlja-vazduh imaju obavezno *blizinski upaljač*. Taj se upaljač pojavio u II svetskom ratu, i to uglavnom kod saveznika, a zasnivao se na tome što su u njega bile ugrađene neka vrsta malih radio-stanica (predajna i prijemna) i električna centrala. Znači, u njemu je postojao izvor napajanja, odašiljač i prijemnik. Pomoću sitnih elektronskih delova omogućeno je danas da se u vrlo mali upaljač mogu smestiti sva ta tri elementa. Istina, ukoliko je on veći, utoliko je i radijus dejstva tog upaljača veći. Ako se uzme da neka bojna glava ima određeni radijus svog dejstva, onda je sasvim jasno da i blizinski upaljač mora imati tačno toliki radijus aktiviranja, jer ako bi imao veći, tj. veći radijus dejstva, pa prevremeno aktivirao bojnu glavu, eksplozija bi se dogodila dok je cilj još van tog dejstva. Prema tome, blizinski upaljač treba da dejstvuje samo kada je cilj u zoni dejstva bojne glave. Protivavionskoj granati, na primer, koja ima 2—10 kg eksploziva, potreban je blizinski upaljač sa dejstvom od

10—30 m. Ukratko, blizinski upaljač sprečava promašaj cilja, odnosno u odgovarajućem momentu izaziva eksploziju bojne glave i rušenje cilja.

Sve ovo do sada bio je jedan način vođenja projektila zemlja-vazduh, i on je uglavnom najviše primenjivan u SAD. Drugi način jeste vođenje projektila radarskim snopom. Za razliku od komandnog vođenja, kod koga moraju da postoje dva radara, komandni računar i lansirne rampe, ovaj drugi je znatno prostiji. Kao i kod prvog načina razmotrićemo njegovo funkcionisanje na primeru. Pošto je cilj najavljen i ušao u zonu dejstva baterije, davač snopa usmerio je u ovom slučaju snop u pravcu cilja. Dok su kod prvog komandnog sistema uzimani podaci i davani u komandni računar, kod ovog drugog se oni ne uzimaju. Ovde je jedino potrebno da davač snopa čitavo vreme drži cilj u snopu, odnosno on ga ni u jednom momentu, bilo kakav manevar da vrši cilj, ne sme ispuštiti. Isto kao kad bi se gađalo noću i reflektor osvetljavao cilj, s tim što ga mora osvetljavati sve dok ne izađe iz njegovog dejstva. Šta se sad dešava? Na baterijskom položaju, na međusobnom rastojanju 300—400 m, obično se nalazi poređano 6 rampi i na njima vođeni projektili. Kada je cilj obasjan ovim radarom (snopom), preko odgovarajuće komande dolazi do naredbe za gađanje. Prema najnovijim podacima, obično se gađa sa 3 projektila, jer se računa da su 3 projektila u svakom slučaju daleko jeftinija od cilja koji treba uništiti. Sva tri projektila, ispaljena jedan za drugim, uleću tangencionalno na snop, automatski se drže njega i tako se dalje kreću. Zašto baš tangencionalno? Zato što pomoću bustera projektili dobijaju brzinu od oko dva maha i ako njihov ulazak u snop ne bi bio tangencionalan, oni bi prorujili kroz snop. Ukoliko bi se to dogodilo, ovi bi projektili bili izgub-

ljeni. Znači, prilikom lansiranja mora se paziti da projektil tangencionalno dodiruje snop i da postepeno ulazi u njega. U stvari, postoje dva snopa: širi (grublji) i sasvim uski (jači). Šta se sada dešava? Projektil je najpre ušao u širi snop zahvaljujući odgovarajućim uređajima koji reaguju na frekvenciju u tom snopu. Zna se da svaki radarski snop ima svoju frekvenciju i oscilacije, tj. određenu gustinu i veličinu oscilacija. Na tom principu nije teško da projektil, pomoću određenog uređaja, počne da zadržava taj pravac. To nije ni naročito komplikovano. Ako se to prenese preko odgovarajućih komandi na projektil, on prvo teži da uđe u širi snop i, ulazeći sve više u njega, usled toga što oscilacije postaju sve manje, projektil ulazi u osnovni, uski snop. Taj osnovni, uski snop drži tačno pokriven cilj. Ovaj radarski snop se može zamisliti kao neka cev kroz koju se projektil kreće. Koliko god se pomerao snop, pomeraće se i projektil u njemu, te njegova stvarna putanja neće biti pravolinijska već kriva. U ovom slučaju, pošto je cilj pokriven usponom, trebalo bi da dođe do sudara. No, s obzirom da i tu mogu da postoje izvesne greške, i na ove vođene projekte se isto tako obavezno postavlja blizinski upaljač.

Šta je dobro kod jednog sistema a šta kod drugog? Odmah treba reći da i kod jednog i kod drugog postoji niz nedostataka. Kod komandnog sistema, koji je vrlo komplikovan, potrebna su dva radara i traži se specijalno održavanje. Komandni računar je vrlo osetljiv prilikom napada, transporta i svih drugih potresa. Uništavanjem komandnog računara, baterija se izbacuje iz stroja. Kod drugog sistema, usled raznih uticaja koji se dešavaju pri letu, projektil može da ispadne iz snopa i tada je izgubljen. To je veliki nedostatak vođenja radarskim snopom. Druga jedna stvar, isto tako vrlo važna, jeste da

će avion ili grupa aviona, čim osete da se na njih vrši napad projektilima, odmah otpočeti protivprojektilske manevre. U sadašnjoj fazi ti se protivprojektilski manevri sastoje uglavnom u smanjivanju brzine i letenju u raznim evolucionim porecima. S obzirom da svaki od tih vođenih projektila ima brzinu daleko veću od zvuka, njihovo zaokretanje u jednu ili drugu stranu daleko je teže nego što je to slučaj kod aviona. Stoga će avion lako izbeći te projekte ako oseti da su ga napali.

Međutim, teži se tome da se ovi nedostaci projektila pri zaokretanju otklone. Kroz štampu se ponekad primećuje, a i u ozbiljnim diskusijama tehničkih stručnjaka došlo se do konstatacije da je to sasvim moguće pošto se takav sistem vođenja već primenjuje kod projektila vazduh-vazduh, pa nema razloga da se ne primeni i kod projektila zemlja-vazduh. U pitanju su infracrvene glave. Šta se zapravo tom infracrvenom glavom postiže? Poznato je da svako telo prilikom kretanja kroz bilo kakav fluid, uključujući tu i vazduh, postiže izvesno zagrevanje. S druge strane, za pogon svakog tela postoji izvestan motor koji stvara tople gasove. Ti gasovi imaju temperaturu oko 400°C pa i više. Ovi se toplotni izvori — pomoću odgovarajućih uređaja (*bolometra*) koji se baziraju na infracrvenoj tehnici — mogu vrlo lako oseliti. To su zraci za čoveče oko nevidljivi, ali za kožu osetljivi, te se projektil, uz pomoć odgovarajućih uređaja, može voditi prema izvoru topline. Takav sistem se zove infracrveni i nalazi se u velikoj primeni kod vođenih projektila vazduh-vazduh. On omogućava da pilot, pošto je izabrao cilj, prepusti prilikom lansiranja projektilu da sam vrši svoje samonavođenje pomoću infracrvene glave. Ako bi se ta ista glava postavila i na vođeni projektil zemlja-vazduh, njime bismo mogli da upravljamo jednim, početnim delom sa zemlje. tj. dok

pratimo cilj. Međutim, kad taj projektil dođe na 7—10 km od cilja i sam ga oseti, tj. kada identifikuje cilj svojim uređajima i prihvati ga, projektil automatski isključuje komandu sa zemlje i od tog trenutka sluša samo komandu infracrvene glave koja je daleko bolja i tačnija, te tako dolazi do obaveznog obaranja cilja. Tehnički posmatrano to izgleda tako. Međutim, i tu postoji izvestan problem. Naime, projektil treba da izabere svoj cilj u onom momentu kada je u mogućnosti — s obzirom na bočno ubrzanje — da se okrene prema njemu. Ako projektil ima veliku brzinu, a infracrvena glava je primila komandu, on usled te svoje velike brzine i tog bočnog dejstva nema mogućnosti da se okrene i promašiće cilj. Izvesni znaci govore da je taj problem već rešen i kod jedne i kod druge strane. Dokaz je obaranje američkog aviona U-2 nad teritorijom SSSR-a, što potvrđuje da je tamo to pitanje sigurno rešeno.

Vođeni projektili o kojima je dosad bilo govora namenjeni su za ciljeve na visini od 20 do 25 km. Međutim, obaranje ciljeva na visinama ispod 6 km prilično je otežano. Stoga se i pristupilo izradi izvesnog broja manjih projektila, sa manjim dometom, koji bi popunili tu prazninu do 3, odnosno do 6 km visine. To su zapravo visine kada busteri napuštaju projekte, tj. dok su komande projektila još zatvorene. Ne treba naročito isticati da bi upravljanje projektilima dok su zajedno sa busterom bilo jako teško, gotovo nemoguće. Znači buster otprilike 3 km ide zajedno sa projektilom, tada se oslobađaju komande i od tog momenta počinje vođenje. Izrada tih projektila sa manjim dometom nameće još neka pitanja.

Prvo, klasično oružje, poboljšano sa odgovarajućim računarima i automatizacijom (u sistemu pravilnog proračunavanja i određivanja svih potrebnih

podataka), može vrlo precizno da gađa po tim niskoletjećim ciljevima.

Drugo, prilikom napada na ove ciljeve vođenim projektilima zemlja-vazduh namenjenim za njihovo obaranje, pojavljuje se jedna velika teškoća. Nju stvara ugaona brzina klizača na lansirnoj rampi projektila. Ako cilj leti nisko i ako se želi napasti u presretanju, moraju se dobiti podaci o njemu. Međutim, veliki nedostatak svih zemaljskih oprema je u tome što pri niskim uglovima dolazi do tzv. poništavanja radarskih talasa. Pojavljuje se kao neko skupljanje, izvijanje radarskog snopa prema zemlji, tako da se dobijaju slabi i netačni podaci. Najzad, potrebno je da baterija bude na nekom platou, po mogućstvu veličine 1 km², i da ima što otvoreniji horizont, što se u praksi teško može sprovesti.

Na taj način pitanje niskoletjećih vođenih projektila nije rešeno. Ukoliko se o njima i govori i oni prikazuju na izvesnim poligonima, pitanje njihovog sadejstva, pripreme osoblja, brzine reagovanja svih tih ljudi na samoj bateriji, dovodi do toga da ponekad leteći cilj može i 2 do 3 puta da preleti preko baterije pa da tek onda bude oboren.

Postavlja se pitanje — koliko je vremena potrebno za pripremu jednog projektila za dejstvo? To vreme se kreće od pola do dva časa, s tim što se projektil, kad je jednom postavljen na rampu, mora skinuti — u zavisnosti od pogona — posle određenog vremena. Znači, ako je projektil jedanput kompletiran, ne može da čeka cilj — da li će se ovaj pojaviti sutradan ili kroz deset dana — već se mora obavezno skinuti s rampe, i to ako je u pitanju tečno gorivo — posle nekoliko časova, a ako je čvrsto — posle nekoliko dana. Ovo ne samo zbog goriva, već i zbog ponovne provere uređaja za vođenje i upravljanje.

Kao što se iz svega izloženog vidi, vođeni projektili su sastavljeni iz niza

vrlo komplikovanih osnovnih elemenata, te od njihovog pravilnog rada i zavisi ispravnost njih samih. Na svaki projektil dolazi bezbroj tih elemenata. S obzirom da ispravnost svakog od tih elemenata treba da bude potpuna (100%), kao i da ona u tehnici nikad ne postoji, lako se može shvatiti zašto veliki broj projektila, iz objektivnih tehničkih razloga, ne može da poleti. Prema tome, ostaje još mnogo problema koji treba da se reše pa da raketno oružje postane što jednostavnije, onako jednostavno kao što je, na primer, klasično.

M. Bor.

KINGSTON MAKLAFRI

Britanska politika i strategija odbrane

U uvodu ovog najnovijeg dela¹ autor — britanski general-major avijacije Kingston Maklafri — govori o predmetu svojih razmatranja i svojim stavovima pri tome. Kao predmet je uzeo osnove na kojima Velika Britanija u današnjim opštim, a njenim posebno, uslovima treba da formuliše svoju politiku narodne odbrane i opštu strategiju, odnosno da izgrađuje oružane snage.

Vidovi oružanih snaga predstavljaju nasleđe prošlosti. Oni su, po mišljenju autora, potrebni i danas. Međutim, u pogledima na rat, kao i pripremama za njega, kod vidova britanskih oružanih snaga preovlađuju izvestan konzervativizam i dogmatičnost. Autor ističe da je za Veliku Britaniju zabrinjavajuća činjenica što su današnje strategijske

konceptije vidova njenih oružanih snaga zastarele. One se, zbog toga, u eventualnom budućem ratu mogu naći u nepredviđenim okolnostima.

Budući rat će po svojim posledicama biti nesrazmerno dalekosežniji nego ranije. Savremeno naoružanje uništilo je onu bezbednost koju je Velikoj Britaniji pružao kanal Lamanš. »Ako dođe do nuklearnog rata u današnjoj eri, Ujedinjeno Kraljevstvo biće posve sigurno napadnuto među prvim zemljama. U tom slučaju, imajući u vidu sadašnji tehnički odnos između sredstava napada i odbrane, udarac bi verovatno bio smrtonosan«.

Autor je mišljenja da ako se u prošlosti i moglo prihvatiti da se politika narodne odbrane i strategija određuju na bazi usklađivanja posebnih strategija vidova i teritorijalne odbrane, sada to više nije moguće: rat je danas postao više nego ikada opšti nacionalni problem i zahteva jedinstvenu nacionalnu strategiju formulisanu u odnosu na strategiju ostalih saveznika. Samo se tako mogu pravilno odrediti uloge vidova i teritorijalne odbrane i rasporediti sredstva za sprovođenje određene strategije.

*

U prvoj glavi knjige, pod naslovom »Politika i strategija u narodnoj odbrani«, autor definiše pojmove raznih kategorija politike, kao i pojam strategije i razmatra odnose između njih. Pri tome uzima u obzir sadašnje odnose u svetu, a svoja razmatranja konkretizuje na britanske prilike.

Tako on nacionalnu politiku uzima kao vrh jednog trougla čiju osnovicu čine ekonomska, spoljna i politika narodne odbrane. Strategija je po njegovom mišljenju samo »sluškinja« u službi politike narodne odbrane, mada se danas one obe moraju razmatrati kao jedna celina.

¹ *Defence Policy and Strategy*, by Air Vice-marshal E. J. Kingston McCloughry. Izdanje: Atlantic Books Stevens and Sons, London 1960.

Autor podrobnije razmatra uticaje spoljne politike i privrede na politiku narodne odbrane. On smatra da danas postoje dve osnovne kategorije spoljne politike i, na taj način, dve kategorije veza spoljne politike sa politikom narodne odbrane: prva — međublokovski odnosi, a druga — odnosi i mere u vezi sa velikim brojem žarišta u svetu. Diplomacija, kao čisto političko oružje, povezana je čvrsto i u miru i u ratu sa politikom narodne odbrane. Britanska politika narodne odbrane određuje se danas u granicama britanskih ekonomskih mogućnosti, a s obzirom na njenih pet osnovnih strategijskih zadataka, čiji se prioritet povremeno menja: sprečavanje izbivanja totalnog nuklearnog rata politikom zastrašivanja, priprema za totalni rat, priprema za vođenje ograničenog rata, priprema za vođenje lokalnog rata u raznim oblastima u svetu i vođenje hladnog rata, čiji su glavni instrumenti politički, ekonomski i psihološki pritisak, a zavisno od situacije i vojna akcija.

Zatim autor razmatra činioce koji utiču na planiranje narodne odbrane i utvrđivanje uloge, veličine i strukture pojedinih vidova oružanih snaga.

U drugoj glavi, pod naslovom »Savremeni rat i savremena strategija«, autor razmatra najpre kategorije rata koje proizilaze iz današnjih uslova: totalni ili neograničeni, ograničeni (rat u kojem se predviđa upotreba nuklearnog oružja samo u taktičke svrhe), lokalni i hladni rat. Tome autor dodaje i međunarodnu utakmicu na diplomatskom, finansijskom, ekonomskom i ideološkom polju — koja po njegovom mišljenju može da preraste u sukobe raznih stepena i konačno u rat.

U osvrtu na britansku ekonomsku bazu i pitanje snabdevanja oružanih snaga i stanovništva, autor dolazi do zaključka da su korišćenje ekonomske baze i snabdevanje zajednički problemi

saveznika i da se zbog toga nacionalna politika i strategija moraju određivati u sklopu savezničke politike i strategije za čije je opet formulisanje od velikog značaja pravilno shvatanje prirode savremenog rata i suštine savremene strategije. Radi toga autor razmatra istorijat razvoja karaktera rata i strategije do današnjih dana i posebno se zadržava na karakteristikama savremene strategije. Razmatrajući primenu savremene strategije u uslovima eventualnog rata između Zapada i Istoka, autor dolazi do zaključka o osnovama na kojima treba da se zasnivaju saveznička vojna politika i strategija.

U trećoj glavi, pod naslovom »Nagli tehnički razvoj«, razmatra se uticaj razvoja nauke i tehnike na politiku i strategiju. U osvrtu na taj razvoj za poslednjih dvesta godina, autor ukazuje na prirodu i pravac promena u politici i strategiji u tome periodu. Najveći događaj u tom smislu vidi u današnjem naučnom i tehničkom napretku SSSR, koji je doveo do revolucionarnih promena u odnosu snaga u svetu.

Napreci u nauci i tehnici odražavaju se u mnogim oblastima strategije. To je posebno istaklo značaj i potrebu za naučnim istraživanjima na svim poljima od vojnog značaja. Autor prikazuje razvoj takvog istraživanja u oružanim snagama Velike Britanije.

U četvrtoj glavi, pod naslovom »Obaveštajna služba«, autor razmatra nekoliko najvažnijih aspekata ove službe: nacionalnu obaveštajnu službu (ofanzivnu), nacionalnu službu bezbednosti (defanzivnu), obmanjivanje i organizaciju obaveštajne službe. Dolaženje do političkih i vojnih podataka je, po mišljenju autora, mnogo složeniji problem nego što to može izgledati na prvi pogled.

Nacionalna obaveštajna služba procenjuje želje, pobude i namere drugih

zemalja, kao i njihove mogućnosti da postignu te ciljeve. Objekt nacionalne obavještajne službe može biti saveznička, neutralna, neangažovana ili potencijalno neprijateljska i agresivna zemlja. Komponente nacionalne obavještajne službe su: politička, ekonomska i vojna obavještajna služba; sve se ove tri službe moraju shvatiti i organizovati kao jedna celina.

Nacionalna služba bezbednosti preduzima sve mere da bi onemogućila drugim zemljama da otkriju političke ciljeve, metode, odluke i mere koji se žele prikriti. I ova se služba deli na tri komponente: političku, ekonomsku i vojnu, koje takođe sačinjavaju jednu celinu.

Pod obmanjivanjem se podrazumevaju mere bezbednosti koje imaju za cilj da dovedu u zabludu obavještajne službe prijateljskih, neutralnih i neprijateljskih zemalja. Obmanjivanje se vrši na političkom, ekonomskom i vojnom polju. Ovde autor razmatra ciljeve i metode obmanjivanja i kao primer uzima plan obmanjivanja radi obezbeđenja uspeha operacije »Overlord«. Zatim daje kratke podatke o vrhovnim organima britanske obavještajne službe koji se bave zadacima ofanzivne i defanzivne obavještajne službe, odnosno zadacima obmanjivanja.

U ostalim glavama, koje obuhvataju najveći deo prostora (200 strana), autor razmatra problem ustrojstva britanskih oružanih snaga u celini, ustrojstvo i ulogu vidova, u koje uračunava i teritorijalnu odbranu metropole (civilnu zaštitu) kao četvrti vid, kao i funkcije i organizaciju vrhovnog komandovanja i upravljanja.

U petoj glavi, pod naslovom »Nacionalne oružane snage«, govori se o problemu ustrojstva oružanih snaga, naravno u formi u kojoj se taj problem danas postavlja u Velikoj Britaniji. U tim razmatranjima autor po-

lazi od prilične autonomije kojom vidovi, po njegovom mišljenju, sada raspolažu i obrazlaže potrebu za većom centralizacijom vrhovnog komandovanja i objedinjavanjem; u tom pogledu on daje i svoje predloge.

Ustrojstvo nacionalnih oružanih snaga, osposobljenih da odgovore svojoj nameni, u velikoj meri zavisi od prirode svakog vida ponaosob u sastavu tih snaga. Strukturu oružanih snaga određuju mnogi činioci. Međutim, od prvostepenog su značaja napredak u razvoju naoružanja i karakter potencijalnog neprijatelja. Samo ustrojstvo oružanih snaga, po mišljenju autora, može se izvršiti na više načina: a) oružane snage kao jedan vid, b) u eri vazduhoplovstva — kopnena vojska posebno, a mornarica i vazduhoplovstvo objedinjeni u jednom vidu; c) u eri vođenih projektila — kopnena vojska i vazduhoplovstvo objedinjeni, a mornarica kao poseban vid, ili d) kopnena vojska, vazduhoplovstvo i mornarica kao posebna tri vida. U Velikoj Britaniji je usvojena ova četvrta varijanta.

Bilo koje ustrojstvo da se usvoji, ističe autor, mora da postoji samo jedan vrhovni organ koji će formulisati politiku narodne odbrane i opštu (nacionalnu) strategiju i pripremati planove. Prilikom određivanja uloge svakom vidu moraju se uzeti u obzir tri osnovna uslova: oružane snage moraju se organizovati tako da su u stanju da se uspešno suprotstave neprijatelju, mora se uzeti u obzir njihovo dejstvo u celini, a civilnu odbranu, u sadašnjim uslovima, treba tretirati kao četvrti vid oružanih snaga.

Poslednjom reorganizacijom britansko Ministarstvo odbrane dobilo je veću ulogu; međutim, dalja centralizacija se nameće da bi se postigla ekonomija i veća sposobnost pojedinih vidova.

U šestoj glavi, pod naslovom »Funkcionalni problemi vrhovne uprave,« autor razmatra suštinu glavnih funkcionalnih problema savremene narodne odbrane i vođenja rata uopšte, čija se rešenja, po njegovom mišljenju, nameću britanskoj vrhovnoj državnoj i vojnoj upravi.

Da bi se obezbedilo pravilno izvršenje priprema za savremeni rat i njegovo uspešno vođenje, potrebno je, po mišljenju autora, voditi računa o ovim osnovnim zahtevima: mora postojati celishodna podela odgovornosti između političke i vojne vlasti; zatim mora postojati pravilno korišćenje naučnih i tehničkih mogućnosti zemlje i njihovo usklađivanje za civilne i vojne potrebe (odluke po ovim pitanjima su od najvećeg uticaja na privredu i narodnu odbranu); moraju se donositi celishodne odluke o angažovanju ekonomskih i finansijskih sredstava — imajući u vidu da su izdaci za vojne potrebe ogromni; najzad, neophodni su pravilna podela nadležnosti i usklađivanje u pogledu vojne politike, planiranja, dejstva, organizacije i upravljanja britanskim oružanim snagama s obzirom na činjenicu da svaki vid ima svoju posebnu vrhovnu upravu.

U svetlosti ovih osnovnih zahteva, autor razmatra glavne funkcionalne probleme (ili glavne funkcije) vrhovne uprave u vezi sa pripremama za rat i njegovim vođenjem, kao i sadašnje britanske vrhovne organe u čiju nadležnost spadaju te funkcije. On naročito ističe ove funkcionalne probleme: obaveštajnu službu (autor je stavlja na prvo mesto jer se sve zasniva na njoj), vojnu politiku, strategiju, usklađivanje vojnih potreba sa potrebama za naučnim i tehničkim razvojem i finansijskim mogućnostima zemlje, dodeljivanje sredstava za vojne potrebe, opšte vojno planiranje, usklađivanje operacija snaga vidova, snabdevanje vidova i prioritet pri tome, transporto-

vanje snaga i sredstava (od strategijskog značaja), usklađivanje ili objedinjavanje drugih pozadinskih službi (nastanjivanje, sanitetsko zbrinjavanje, transport itd.) i komandovanje.

»Organizacija narodne odbrane« je naslov sedme glave u kojoj se razmatraju organi odgovorni za izvršenje funkcija o kojima je napred bilo reči. To je druga strana problema savremene narodne odbrane i vođenja rata. Suština svih problema, po oceni autora, leži u teškoćama da se ostvari potrebna centralizacija, a do njih dolazi mahom zbog rivalstva između autonomnih vidova oružanih snaga. U pitanjima upravljanja oružanim snagama i dodeljivanja potrebnih sredstava, najoštrije rivalstvo između vidova postoji u Sjedinjenim Američkim Državama, mada, po mišljenju autora, od toga nije pošteđena ni Velika Britanija. Pored ovog, autor razmatra i istorijski razvoj vidova britanskih oružanih snaga koji je danas doveo do njihove suviše velike autonomije, kao i mere (iz 1958. godine) u pravcu centralizacije i njihovu nedovoljnost u pogledu objedinjavanja vrhovne političke i vojne uprave, kao i slične mere u Sjedinjenim Američkim Državama i Sovjetskom Savezu i, na kraju, mere koje se nameću Velikoj Britaniji u pravcu daljeg objedinjavanja funkcija narodne odbrane na vrhu državne uprave.

U osmoj glavi, pod naslovom »Kopnene snage«, autor razmatra zahteve koji se danas nameću u pogledu određivanja uloge i stvaranja kopnenih snaga. Kao najvažniju činjenicu on uzima relativan paritet u nuklearnom naoružanju između Zapada i Istoka, koji je na strani Sovjetskog Saveza povećao značaj kopnenih snaga, a na Zapadu doveo do težnje da se čovek zameni mašinom. Zbog toga što je verovanje u uspešno zastrašivanje nuklearnim naoružanjem opalo, autor sma-

tra da se Zapad sada nalazi pred povećanom verovatnoćom eventualnog ograničenog ili lokalnog rata i da zato mora da obezbedi dovoljne snage za takvu eventualnost.

U vezi s tim, autor razmatra pravce u kojima treba da se razvija britanska kopnena vojska. Njena je osnovna uloga da doprinosi otklanjanju opšteg rata, time što će na britanskim ostrvima postojati dovoljno jake kopnene snage, zatim da izvršava zadatke u lokalnim i ograničenim ratovima (prvenstveno nacionalnog, a ne savezničkog karaktera), da pruža podršku unutrašnjem frontu u slučaju totalnog rata i da učestvuje u opštem ratu kao saveznička kopnena snaga. Britanska kopnena vojska mora biti dobro opremljena, brojno dovoljno jaka, pokretljiva, sposobna za prilagođavanje i gipka u stratezijskom pogledu. Autor dalje razmatra uključenje nuklearnog i raketnog naoružanja u sastav britanske KoV, problem njene vatrene moći i obezbeđenja njene brojne jačine, pri čemu preporučuje mere koje su preduzele Sjedinjene Američke Države radi povećanja rezervi.

Pošto je u sledećoj glavi, pod naslovom »Pomorske snage«, istakao značaj pomorske strategije danas, naročito za Veliku Britaniju, i razmotrio mogućnosti Sovjetskog Saveza u tom pogledu, autor predlaže ovakvu ulogu britanskih pomorskih snaga:

a) obezbeđenje britanskog doprinosa savezničkim pomorskim snagama u sprečavanju izbijanja svetskog rata — ovde misli na britanske ofanzivne (nuklearne) pomorske snage;

b) obezbeđenje britanskog pomorskog doprinosa u lokalnim i ograničenim ratovima (podrazumevajući i mornaričke komandose), a naročito pri zaštiti britanskih trgovačkih brodova i transporata; sem toga, one treba da pružaju podršku britanskim i

savezničkim kopnenim i vazduhoplovnim snagama;

c) pružanje podrške unutrašnjem frontu u slučaju totalnog rata;

d) učestvovanje u totalnom ratu.

Autor dalje razmatra probleme i posledice uključanja novog, nuklearnog i raketnog naoružanja, u sastav pomorskih snaga i njegov uticaj na pomorsku strategiju, zatim zadatke pomorskih snaga u raznim kategorijama rata i kombinaciju pomorske i strategije ratnog vazduhoplovstva. U tim razmatranjima on dolazi do zaključka da britanske oružane snage treba organizovati u skladu sa savezničkom, a ne posebno sa britanskom ili američkom nacionalnom strategijom.

U desetoj glavi, pod naslovom »Vazduhoplovne snage«, autor se osvrće na vazduhoplovnju strategiju uopšte, a naročito Velike Britanije, kao i na zajedničku vazduhoplovnju strategiju zapadnih saveznika. On daje kritički osvrt na razvoj misli o značaju i upotrebi ratnog vazduhoplovstva u Velikoj Britaniji i na praktične mere preduzete do danas radi razvoja britanskog ratnog vazduhoplovstva. Zatim razmatra današnju sovjetsku vazduhoplovnju strategiju i ističe da Sovjeti namenjuju vazduhoplovstvu ulogu podrške kopnenih i pomorskih snaga, a ne samostalnih stratezijskih dejstava.

Potrebe Velike Britanije u pogledu vazduhoplovnih snaga, ističe autor, slične su potrebama britanskih saveznika. Po njegovom mišljenju uloga britanskih vazduhoplovnih snaga bila bi sledeća:

a) na prvom mestu — sprovodeći strategiju zastrašivanja zajedno sa savezničkim nuklearnim snagama i sredstvima za izbacivanje nuklearnih projektila — sprečavanje izbijanja totalnog rata;

b) davanje svog doprinosa u lokalnim i ograničenim ratovima, posebno u pogledu vazdušnog transportovanja i pružanja podrške kopnenim i pomorskim snagama;

c) odbrana i podrška unutrašnjeg fronta u slučaju totalnog rata;

d) britanski doprinos u eventualnom savezničkom totalnom ratu.

Autor dalje podrobno razmatra nova sredstva i druge činioce i njihov uticaj na vazduhoplovnu strategiju uopšte, a posebno na britansku i vazduhoplovnu strategiju zapadnih saveznika. U vezi sa tim, on daje svoje predloge u pogledu praktičnih mera, ističući da se stvaranje i upotreba i britanskih vazduhoplovnih snaga moraju uskladiti sa potrebama savezničke politike i strategije.

Jedanaesta glava nosi naslov »Odbrana unutrašnjeg fronta«, a posvećena je problemima i strategiji odbrane unutrašnjeg fronta u današnjim uslovima.

Sušтина pitanja odbrane unutrašnjeg fronta svodi se danas na mogućnost njegove odbrane u slučaju napada nuklearnim sredstvima velikih razmera. Nuklearne snage predviđene za sprečavanje nuklearnog napada — u vidu odmazde — treba da onemoguće nanošenje uništavajućih udara koji bi praktično značili uništenje zemlje i njenih izvora. Velika Britanija, po mišljenju autora, ne gaji iluzije u pogledu takvog napada na nju, ali je svesna da zaštita od uništavanja te vrste leži samo u mogućnosti odmazde istom merom. On ujedno smatra da je civilna zaštita samo jedan, mada veoma važan, činilac odbrane unutrašnjeg fronta; međutim, njene snage i sredstva nisu dovoljni u savremenim uslovima i zato je neophodna podrška ostalih vidova oružanih snaga.

Pošto je razmotrio sredstva, razmere i uspeh odbrane britanskog unutrašnjeg fronta u I i II svetskom ratu, autor prelazi na razmatranje strategije odbrane unutrašnjeg fronta u današnjim uslovima, pri čemu analizira činioce koji je određuju i daje kritički osvrt na praktične mere u Velikoj Britaniji, iznoseći ujedno i svoje sugestije.

U dvanaestoj glavi autor se bavi problemom komandovanja. Davno zastarelu, a i retko kad dosledno primenjivanu formulu — kada političari ne uspeju ili iscrpe svoja politička sredstva, vojnici preuzimaju komandu nad situacijom — autor u potpunosti odbacuje. Namesto nje on ističe da su u politici narodne odbrane i strategiji podjednako neophodni kako snažno i nedvosmisleno političko rukovođenje tako i dobro smišljena struktura vojnog komandovanja — u nacionalnim i savezničkim razmerama — da bi se obezbedila najbolja upotreba snaga i sredstava kojima se raspolaže.

Autor se posebno zadržava na problemima visokog vojnog komandovanja i razmatra: potrebu za vrhovnim komandantom, britanski problem komandovanja u Sredozemlju u sklopu NATO-a, zajedničko savezničko komandovanje, organizaciju vrhovnog komandovanja i značaj političkog rukovođenja.

U poslednjoj glavi on iznosi svoje zaključke, rezimirajući obrazloženja data u prethodnim glavama, govori o savezničkoj politici u hladnom ratu, usklađivanju političkog i vojnog rukovođenja, odnosno strategije vidova sa nacionalnom strategijom, o stratezijskom i taktičkom nuklearnom naoružanju, najzad, daje opšti zaključak o britanskoj politici narodne odbrane i strategiji.

Interesantna su mišljenja koja su o ovoj knjizi Kingstona Maklafija dali recenzent izdavača i načelnik Instituta za stratezijske studije u Londonu.

Recenzent izdavača ističe da se »u ovom značajnom delu ispituju principi i mehanizam za formulisanje složene strukture planiranja narodne odbrane i državne strategije. U osnovi podrobnih autorovih razmatranja o strukturi i ulozi svakog vida oružanih snaga leži njegovo ubeđenje da više nije dovoljno uskladiti strategije vidova sa teritorijalnom odbranom, već da Ujedinjeno Kraljevstvo mora formulirati opštu strategiju zasnovanu na jasno shvaćenoj politici narodne odbrane. Stalne promene u toku samih događaja otežavaju proučavanje problema narodne odbrane. Međutim, sama ta teškoća ukazuje na neophodnost da se oni razmatraju radikalno i da se za to stvori odgovarajući opšti mehanizam. Autor naročito nastoji da istakne neophodnost odbacivanja hipokrizije i mistike u razmatranjima o ratu uopšte, a naročito o hidrogenskoj bombi, da probleme u osnovi treba pravilno shvatiti i uspostaviti organizam koji će biti u stanju da, polazeći od takvih shvatanja, stvori savremen sistem narodne odbrane«.

U predgovoru koji je napisao za ovu knjigu, načelnik Instituta za stratezijske studije, Elester Baken, ukazuje na činjenicu da je danas u toku tehnička revolucija na raznim poljima i da je ogromna razorna moć nuklearnog procesa unela jednu novu premisu pri donošenju zaključaka o vrednosti rata kao instrumenta politike, a možda je nametnula i neophodnost da svet živi u situaciji stalne zaoštrenosti odnosa između velikih sila u uslovima

ravnoteže snaga.² Kao što je nekad, ističe dalje Baken, u vreme industrijske revolucije, privreda postala suviše važna stvar da bi se prepustila samo banakarima, ili kao što je rat od 1914—1918. godine postao suviše važna stvar da bi se prepustio samo generalima, tako je i priprema zemlje za rat danas u eri naučne i tehničke revolucije, i ne samo te revolucije, postala suviše značajna stvar da bi se prepustila jedino zvaničnim organima i stručnjacima. Njom se danas bave i mnogi pripadnici široke javnosti. Zbog toga je, pak, došlo do velikog niza shvatanja i predloga o politici narodne odbrane: »unilateralno nuklearno razoružanje«, »masovna odmazda«, »pokretljivost«, »taktičko 'nuklearno naoružanje«, »razoružanje«, »policijske snage Ujedinjenih nacija« itd. Međutim, sva ta rešenja suviše se olako donose i predlažu. »Vrednost je ove knjige u tome«, tvrdi Baken, »što je autor izbegao iskušenju da usvoji bilo koje olako doneto rešenje, ili da problem bezbednosti razmatra tražeći lek za sve. Kingston Maklafri uložio je mnogo truda da objasni složenost problema s kojima su skopčani dolaženje do zaključaka o politici narodne odbrane i prelazak sa sistema vojnog na sistem državnog i međunarodnog planiranja, rukovođenja i donošenja odluka. On raspolaže velikim iskustvom u državnom planiranju, kao i u primeni dvostrukog zahteva koje ono nameće — predviđanje i pravljenje kompromisa. A jedna od najkorsnijih niti koja se provlači kroz celu knjigu je njegovo isticanje povećanog značaja političkog rukovodioca u razvoju politike narodne odbrane i donošenju stratezijskih odluka«.

² U zastupanju ove teze Baken nije usamljen u Velikoj Britaniji. Videti: general Sir John G. Cowley, *Future Trends in Warfare* (Buduće tendencije u ratovodstvu), *Journal*, februar 1960. godine.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE

Lenjin *VOJNA DELA*, XII knjiga serije klasika »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. strana 513, cena 1000 dinara.

U ovu zbirku Lenjinovih vojnih dela ušli su u celini ili izvodno radovi napisani u vremenu od 1900. do kraja 1922. godine u kojima on razmatra vojna pitanja tešnje vezana sa ratovima i revolucijama svog doba: ratom u Kini, rusko-japanskim ratom, revolucijom 1905. godine, balkanskim ratovima, prvim svetskim ratom, februarском i oktobarskom revolucijom, građanskim ratom, vojnom intervencijom u Rusiji i dr.

U navedenim radovima Lenjin otkriva prave uzroke ratova i proširuje marksističko učenje o ratu i vojsci; razrađuje metode i forme oružane borbe revolucionarne armije; iznosi osnove vojne nauke i vojne organizacije radničke klase; uopštava iskustva iz pobedonosnog rata protiv intervencionista i kontrarevolucije; određuje smernice daljeg razvitka socijalizma i jačanja oružanih snaga.

Izabrani radovi olakšaće vojnim a i ostalim čitaocima uvid u Lenjinovu vojnu delatnost i omogućiti da se lakše snađu u rešavanju sličnih problema

U izdanju Vojne biblioteke — naši pisci Vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo« izašla je iz štampe knjiga general-pukovnika *Bogdana Oreščanina*

VOJNI ASPEKTI BORBE ZA SVETSKI MIR, NACIONALNU NEZAVISNOST I SOCIJALIZAM

U ovoj studiji autor sa marksističke tačke gledišta rasvetljava neka vojna pitanja značajna za savremena zbivanja u svetu.

U razmatranjima autor se naročito oslonio na postavke u Programu Saveza

komunista Jugoslavije primenjujući ih na vojnu problematiku i povezujući vojna pitanja s opštedruštvenom problematikom a posebno, s borbom za svetski mir.

Posebno mesto u knjizi je dato našoj revoluciji, jer se kroz nju mogu veoma reljefno sagledati faktori i elementi snage nacionalnooslobodilačkih i klasnoprogresivnih pokreta.

Po problematici, analitičko-dijalektičkom metodu obrade, po originalnosti ideja i načina obrade pojedinih pitanja, pa i smelosti pojedinih gledanja, ova knjiga će imati vidno mesto u našem vojnom delu.

Pukovnik Božidar Stevanović, potpukovnici Todor Radošević i Miloje Sekulić, *PREGLED ISTORIJE NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA*, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine. Knjiga ima 248 strana sa 45 skica u boji.

U drugoj polovini septembra izlazi iz štampe ovaj udžbenik koji je namenjen pitomcima podoficirskih škola JNA, za izučavanje narodnooslobodilačkog rata 1941—1945. godine.

Može se naručiti kod Vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo«, Beograd, Zahumska 26.

Pukovnici Jovan Luković i Tomislav Nižić, *PREGLED ISTORIJE RATOVA*, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. Knjiga ima 330 strana sa 94 skice u boji.

Početkom oktobra izlazi iz štampe ovaj udžbenik koji obuhvata vojno-istorijska zbivanja zaključno sa I svetskim ratom. Namenjen je oficirima i pitomcima vojnih akademija KoV, kao i kandidatima za polaganje prijemnih ispita za Višu vojnu akademiju.

Knjiga se može naručiti kod Vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo«, Beograd, Zahumska 26.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 7—8/1962.

Pukovnik Stevo Jovanović: *Snaga vojnog kolektiva*

Potpukovnik Đoke Mijatović: *O idejnosti vojne obuke*

Potpukovnik Ante Rosi: *Bratstvo i jedinstvo u NOR*

Potpukovnik Petar Opačić: *Partizan u ustaškom odelu*

Potpukovnik Vukašin Dejanović i kapetan Aleksa Francuski: *Strelišta za noćna gadanja vazdušnom puškom*

Kapetan Stjepan Fijačko: *Prenošenje tačaka sa fotosnimaka na kartu*

Pukovnik Danilo Jauković: *Noćni protivnapadi*

General-potpukovnik Stanko Bjelajac: *Obuka i uloga trupnog komandanta*

Major Vitomir Jovanović: *Obuka radiotelegrafista*

Potpukovnik Jovan Nastić: *Korišćenje artiljerijskog minijaturnog poligona*

Potpukovnik Predrag Okrajnov: *Iskustvo iz obuke protivoklopnih jedinica*

Potpukovnik Manojlo Babić: *Dejstvo nuklearne eksplozije na tenkove*

Stariji vodnik Luka Stević: *Upotreba okrugle planšete u zvukovnoj bateriji*

Potpukovnik Miloš Škorić: *Inžinjerijsko obezbeđenje oklopnih jedinica*

Pukovnik Đuro Ljuština: *Radiološka dekontaminacija žive sile*

Pored toga, *Vojni glasnik* u ovom dvo-broju donosi prikaze »Iz inostranih armija«, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VOJNI GLASNIK

Br. 9/1962.

Potpukovnik Nikola Stojanović: *Taktička samostalnost vojnika u obuci*

Pukovnik Milan Indić: *Planiranje obuke u trupi*

Pukovnik Kamilo Brešan: *Vatrene mogućnosti jedinica pav raketa*

Pukovnik Dimitrije Krneta: *O utrošku artiljerijske municije*

Pukovnik Milan Kirić: *Raspodela protivoklopnih mina u odbrambenim zonama*

Kapetan I klase Radovan Timotijević: *Navođenje i prikupljanje vazdušnog de-santa*

Potpukovnik Vlajko Ristić: *Medupro-stori*

Kapetan Mihailo Memedović: *Iz obuke obalske artiljerije*

Potpukovnik Đorđe Radovanović: *Vežbe sa izvorima radioaktivnog zračenja*

Major Branko Todorović: *Gadanje minobacačem bez nišanskih sprava*

General-major Ivan Mišković: *Iz rada komandi područja za vreme neprijateljskih ofanziva u Slavoniji*

Potpukovnik Nikola Čulum: *Borbe na Bukoviku jula 1944.*

Pored toga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze »Iz inostranih armija«, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 3/1962.

Čestitka Vrhovnog komandanta oružanih snaga druga Tita pripadnicima RV

Dvadeset prvi maj Dan našeg Ratnog vazduhoplovstva S. B.: *Sećanje na prve pilote NOR-a*

General-pukovnik Zdenko Ulepić: *Dvadeset godina našeg Ratnog vazduhoplovstva*

S. B.: *Prvi podaci o akcijama naših aviona u NOR-u*

General-potpukovnik Viktor Bubanjić: *Osvrt na ulogu i razvoj naše vojnovazduhoplovne misli*

General-potpukovnik Boža Lazarević: *Obuka i njen uticaj na borbenu gotovost RV*

S. B.: *Briga o ljudima u NOR-u*

General-major Enver Čemalović: *Borbena gotovost Ratnog vazduhoplovstva*

General-major Milija Stanišić: *Kvalitetni kadrovi — zuloga borbene moći RV*

S. B.: *Ratne zastave naših vazduhoplovnih pukova*

Pukovnik Ljubiša Čurgus: *Partijski rad u jedinicama vazduhoplovstva u NOR-u*

Pukovnik Franjo Lolić: *Osvrt na razvoj vazduhoplovne tehnike u RV*

S. B.: *Protivavionska odbrana u prvim godinama NOR-a*

Pukovnik inž. Anton Ljubić: *Inžinjerijsko-građevinska delatnost našeg RV.*

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 4/1962.

Pukovnik Rade Suša: *Borbene mogućnosti i perspektive savremene PAA*

Pukovnik Mirko Vales: *Osvrt na razvoj i upotrebu projektila vazduh-zemlja*

Potpukovnik Branko Tašić: *Metodika ispitivanja udesa prouzrokovanih otkazom vazduhoplovnotehničkog materijala*

Potpukovnik Vinko Vukušić: *Metodi pregleda u sistemu održavanja vazduhoplova*

Pukovnik Tone Požeg: *Neka osnovna elektronska sredstva PVO i tendencije njihovog razvoja*

Kapetan I klase inž. Miloš Čuprić: *Podmazivanje klipnih i mlaznih avionskih motora*

Major Aleksandar Sekulić: *Popravke grešaka preticanja žiroskopskog nišana*

Kapetan I klase Milenko Pejakov: *Atmosfera i radarski talasi*

Potpukovnik dr Antun Rišavi: *Akutne upale gornjih disajnih puteva i letenje*

Major Jovan Bogetić: *Letilišta za van-aerodromska sletanja helikoptera*

Pored toga *Vazduhoplovni glasnik* donosi rubrike »Razgovori sa čitaocima«, »Prikaze iz stranih RV«, »Vesti i novosti«, kao i pregled naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 3/1962.

Admiral Mate Jerković: *Snaga našeg pomorstva i RM*

Kapetan fregate Žarko Županski: *Taktičke i druge vežbaonice i njihov značaj za obuku mornaričkog kadra*

Kapetan fregate Branislav Ratković: *Problemi i teškoće podvodne detekcije*

Poručnik fregate Veljko Čučković: *Nešto o nastavniku u vojnim školama*

Poručnik fregate Slavko Rožić: *O dekontaminaciji*

Viceadmiral Bogdan Pecotić: *Likvidacija bivše Jugoslavije i sudbina njenog pomorstva*

Milorad Pekarović: *Razminiranje magnetskih mina u Raškom kanalu*

Kapetan fregate Jovan Vasiljević: *Operacija »Dacapo«*

Pored toga, ovaj broj *Mornaričkog glasnika* donosi i rubrike: »Odzivi čitalaca«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vesti i novosti«, kao i »Bibliografiju«.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 4/1962.

General-major Radoje Ljubičić: *Uloga vazduhoplovstva u kombinovanim pomorsko-vazдушnim desantnim operacijama*

Kapetan bojnog broda Ante Deak: *Neka aktuelna pitanja školstva*

Doc. inž. Ivo Petković: *Brodski stabilizatori sa specijalnim osvrtom na žiroskopske i peraične stabilizatore*

Kapetan fregate Tihomir Vilović: *Razmatranje problematike rada operativnih centara*

Kapetan korvete Ivo Ferenca: *Značaj tradicije u vaspitanju*

Potpukovnik inž. Jure Zaninović: *O remontnoj djelatnosti*

Viceadmiral Bogdan Pecotić: *Osnivanje partizanske mornarice i dejstva na moru u 1943. godini*

Kapetan korvete Mate Matković: *Ilegalna dejstva omladine istočnog dijela Hvara u početnim akcijama na moru i otoku u 1941. i 1942. godini*

Rez. kapetan fregate Orfeo Tičac: *Pomorske veze na sjevernom Jadranu*

Pored toga, ovaj broj *Mornaričkog glasnika* donosi rubrike: »Odzivi čitalaca«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vesti i novosti«, kao i »Bibliografiju«.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 2/1962.

General-major Ilija F. Kostić: *Organizacija unutrašnjeg života NOV i PO Jugoslavije*

Major Muharem Kreso: *Sniježničko-trusinska operacija 29. divizije (13. do 19. jula 1944)*

Potpukovnik Lazo Bogeski: *Još jednom u ime istorijske istine*

Pored toga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi i Bibliografiju jugoslovenske istoriografije 1956—1959. (članici) kao i Bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 3/1962.

General-potpukovnik Milan Pavlović: *Dejstva 7. banijske divizije NOVJ od formiranja do bitke na Neretvi*

Pukovnik Dušan Plenča: *Međunarodni aspekti ustanka u Jugoslaviji 1941. godine*

Pukovnik Stevan Kovačević: *Grahovo u ustanku jula 1941. god.*

Milan Zorić: *Napad na Ključ (jula 1943)*

Pored toga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi i Bibliografiju jugoslovenske historiografije 1956—1959. (član-ci), kao i Bibliografiju strane istorio-grafije o drugom svetskom ratu.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 7/1962.

General-major Dušan Pekić: *Još nešto o eksploataciji i remontu vozila*

Kapetan I klase inž. Miodrag Marti-nović: *Kako se planiraju i organizuju za-daci inženjerskih jedinica na praktičnoj obuci*

Kapetan inž. Milan Pavlović: *Prora-čun opasnosti od visokih napona na pro-vođnicima TT vodova SVTT linija (upliv električnog polja)*

Kapetan I klase Obrad Dinić: *Tablice gađanja za streljačko oružje*

Potpukovnik Dimko Kočinski: *Škol-ska i vežbovna municija*

Potpukovnik inž. Stojan Berilažić: *Primena radioaktivnih izotopa za ispiti-vanje habanja motora sa unutrašnjim sagorevanjem*

Inž. Ljutica Pešić: *Radioaktivnost va-zduha*

Potpukovnik Dušan Gabrijelčić: *Va-zdušne mete za potrebe jedinica PAA*

Lj. P.: *Uticaoj vlažnosti tla i stena na efekat rušecog dejstva eksplozije*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* do-nosi naučne i tehničke novosti i zanim-ljivosti iz inostranih časopisa, kao i Bi-bliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 8/1962.

General-potpukovnik Vlado Matetić: *Deset godina Vojnotehničkog glasnika*

Potpukovnik Miljenko Mikelić: *Struč-no uzdizanje starešina tehničke službe u trupi*

Poručnik inž. Branimir Vukićević: *Normiranje rada u remontnim zavodima i radionicama IV stepena*

Major Josip Škala: *Punjenje akumu-latora u poljskim uslovima rada*

Potpukovnik Kazimir Kruljac: *Ispiti-vanje elektrodetonatora i obezbeđenje si-*

gurnog dejstva električne mreže pri pa-ljenju minskih punjenja

Potpukovnik Slobodan Milanović: *Pri-mena kinofotokamera za kontrolu obuke u LPAA*

Kapetan Rajko Miletić: *Kategorizacija cevi pešadijskog i artiljerijskog naoružanja*

Inž. Danica Pavlović: *Malošumni po-jačavači u radarskoj tehnici*

Inž. Radmila Jovanović: *Primena pr-stenastih zaptivanja u hidroelastičnim sistemima artiljerijskih oruđa*

Major Zvonko Gorjup: *Terestrička fo-togrametrija i mogućnosti njene primene u planinskim jedinicama*

Inž. Gojko Oklobdžija: *Proračun čvr-stog spoja polutki kliznih ležaja*

Pored toga *Vojnotehnički glasnik* do-nosi naučne i tehničke novosti i zanim-ljivosti iz inostranih časopisa, kao i Bi-bliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 9/1962.

Pukovnik Jovo Bogdanović: *Osnovni problemi trupnog održavanja tehnike*

Inž. Vukašin Kostić: *Vazdušni udar nuklearne eksplozije*

Kapetan I klase Marko Pantić: *Upo-treba artiljerijske municije na načine kako se upotrebljavaju mine*

Major Silvestar Dobrović: *Savremene mine iznenađenja trenutnog i usporenog dejstva*

Major Rade Panić i inž. Vlado Kre-mer: *Oprema i rad operativnog centra puka SPAA*

Potpukovnik Jordan Jović: *Induktor BT13 za kontrolu gađanja malokalibar-skih pav oruđa*

Kapetan I klase Franjo Šimac: *Odr-žavanje superheterodinskih radio-prijem-nika sa tranzistorima*

Kapetan I klase Anto Inić: *O eviden-ciji ispravnosti RBH zaštitnih sredstava*

Inž. Gojko Oklobdžija: *Proračun čvr-stog spoja polutki kliznih ležišta*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* do-nosi naučne i tehničke novosti i zanim-ljivosti iz inostranih časopisa, kao i Bi-bliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 3/1962.

Major Tomislav Trošelj: *Izveštajna služba kao oblik statističkog istraživanja*

Pukovnik Bora Ivanišević: *Mogućnosti korišćenja samoniklih divljih biljaka i ži-
votinja u ishrani armije u ratu*

Potpukovnik Branislav Vukadinović: *O nekim pitanjima promene ugovornog roka i naplate ugovorne kazne*

Pukovnik Rudolf Baumgertel: *Snab-
devanje i vazdušni transport u savre-
menom ratu*

Pukovnik Ešref Vražalić: *Organi na-
rodne vlasti i uprave za plan i budžet*

Potpukovnik Viljem Perdan: *Kako da
se unapredi vojno-stručna obuka inten-
dantskih starešina*

Major Ranko Savić: *O organizaciji
nabavki svežeg povrća i mlečnih proiz-
voda za potrebe JNA*

Kapetan Strahinja Petronijević: *Vre-
menske norme za obradu artikala hrane*

Major Blažo Stevović: *Kako finansij-
ski organi sprovode u praksi neke propi-
se Uredbe o dodatku na decu vojnih
lica*

Potpukovnik Marko Medan: *Zapisnik
o prijemu — slanju vojne imovine*

General-potpukovnik Mitar Vujović: *Neke
karakteristike obučavanja i vaspita-
vanja pitomaca Intendantske vojne aka-
demije*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled*
u ovom broju donosi i prikaze iz inostranih vojnih časopisa, ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, mali leksikon, kao i Bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 4/1962.

Pukovnik Vojin Čorović: *Dotur i eva-
kuacija u savremenom ratu*

Pukovnik Rade Knežević: *Ekonomska
opravdanost intenzivnije eksploatacije
vojnih motornih vozila*

Pukovnik Anton Dolenc: *Način dobi-
janja i sistem školovanja kadra za po-
trebe finansijske službe u ratnom i posle-
ratnom periodu*

Potpukovnik Ante Romac: *Može li fi-
nansijski kontrolor ceniti zakonitost u-
pravnog akta*

Poručnik inž. Milosav Petrović: *Raz-
voj sredstava za obradu podataka*

Major Branko Raičević: *Jedan primer
racionalnog poslovanja intendantske ra-
dionice*

Potpukovnici N. Aleksić, A. Imamović,
M. Kostić i major U. Lakić: *Još jednom o
knjiženju novčanih manjkova i viškova*

Potpukovnik Aleksandar Obradović: *Tehnološki proces izrade vojničkog dvo-
peka*

Poručnik Vlado Cvitan: *Kako da se
obezbedi da vojnici primaju obrok koji
po kaloričnoj moći i biološkoj vrednosti
odgovara propisima*

Potpukovnik Kosta Rajačić: *Nadlež-
nost u donošenju i pripremanju rešenja
o vanrednom rashodovanju ako vrednost
vojne imovine prelazi milion dinara*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled*
u ovom broju donosi i prikaze iz inostranih vojnih časopisa, ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti.

ISPRAVKA

U Vojnom delu br. 6/62. na str. 22, u tabeli, na tri mesta, umesto uticaj zemlje- ne teže treba da stoji uticaj zemlje.